Honoré de BALZAC

Punerea sub interdicție

L'Interdiction, 1836

CUPRINS:

I. DOI PRIETENI.
II. UN JUDECĂTOR RĂU JUDECAT.
III. CEREREA.
IV. CE A VORBIT O FEMEIE LA MODĂ CU JUDECĂTORUL POPINOT.
V. NEBUNUL.
VI. INTEROGATORIUL.

I.

DOI PRIETENI.

Într-o zi a anului 1828, spre unu din noapte, doi inşi ieşeau dintr-o casă pe strada Faubourg Saint-Honoré, lângă Elysée-Bourbon1; cel dintâi era vestitul medic Horace Bianchon, iar celălalt baronul de Rastignac2, unul dintre cei mai eleganți bărbați ai Parisului. – amândoi vechi buni prieteni.

Trimiseseră fiecare trăsurile acasă şi acum, în drumul lor, nu mai întâlniră niciuna. Noaptea era însă senină şi caldarâmul uscat.

— Haidem până în bulevard pe jos, propuse Eugčne de Rastignac lui Bianchon. O să iei o birjă de la Club; acolo le găseşti până dimineața. O să mă însoțeşti până acasă.

Honoré de BALZAC

Punerea sub interdicţie

L'Interdiction, 1836

CUPRINS:

I. DOI PRIETENI.
II. UN JUDECĂTOR RĂU JUDECAT.
III. CEREREA.
IV. CE A VORBIT O FEMEIE LA MODĂ CU JUDECĂTORUL POPINOT.
V. NEBUNUL.
VI. INTEROGATORIUL.

I.

DOI PRIETENI.

Într-o zi a anului 1828, spre unu din noapte, doi inşi ieşeau dintr-o casă pe strada Faubourg Saint-Honoré, lângă Elysée-Bourbon1; cel dintâi era vestitul medic Horace Bianchon, iar celălalt baronul de Rastignac2, unul dintre cei mai eleganţi bărbaţi ai Parisului. – amândoi vechi buni prieteni.

Trimiseseră fiecare trăsurile acasă şi acum, în drumul lor, nu mai întâlniră niciuna. Noaptea era însă senină şi caldarâmul uscat.

— Haidem până în bulevard pe jos, propuse Eugčne de Rastignac lui Bianchon. O să iei o birjă de la Club; acolo le găseşti până dimineaţa. O să mă însoţeşti până acasă.

— Cu plăcere.
— Ei! ia spune dragă, ce părere ai?
— Despre femeia aia? întrebă rece doctorul.
— Se putea să vorbeşti tu altfel, Bianchon! zise Rastignac.
— Ei, şi? ce vrei să spui?
— Dar, scumpul meu, vorbeşti despre marchiza d'Espard ca despre o bolnavă bună de internat la spital.
— Vrei să-mi cunoşti părerea, Eugčne? Dacă părăseşti pe doamna de Nucingen pentru marchiza asta, atunci chiar că-ţi schimbi calul cu o gloabă.
— Doamna de Nucingen are treizeci şi şase de ani, Bianchon.
— Iar cealaltă treizeci şi trei, se repezi doctorul.
— Nici cele mai neînduplecate vrăjmaşe nu-i dau mai mult de douăzeci şi şase.
— Dragul meu, de vrei să afli vârsta unei femei, priveşte-i tâmplele şi vârful nasului. Cât s-ar strădui cu dresurile lor, nu pot face nimic împotriva acestor peceţi necruţătoare a timpului. Acolo, fiece an trăit şi-a lăsat urma. Când tâmplele încep să se lase, să fie brăzdate şi oarecum veştejite, când pe vârful nasului se ivesc acele punctişoare asemănătoare firicelelor vărsate la Londra de hornurile din care fumegă funinginea de cărbune, atunci adio, dragul meu, femeia a trecut de treizeci de ani! Fi-va ea frumoasă, spirituală, fi-va ea iubăreaţă, fi-va ea tot ce vei voi. – a trecut însă de treizeci de ani: e coaptă! N-am nimic împotriva acelora care îndrăgesc asemenea femei; numai că nu se cade unui bărbat ca tine să ia un măr încreţit de iarnă drept unul domnesc care te îmbie din pom să-l muşti. Când eşti îndrăgostit, nu te duci niciodată să purici catastifele Ofiţerului Stării Civile; nu îndrăgeşti o femeie pentru că are cutare sau cutare vârstă, pentru că-i un ta sau frumoasă, toantă ori spirituală; o iubeşti pur şi simplu fiindcă o iubeşti.
— Ei bine, eu unul o iubesc cu totul pentru altă pricină. Se numeşte marchiza d'Espard, e născută Blamont-Chauvry, astăzi femeie la modă; e inimoasă, are un picior tot atât de

frumos ca şi al ducesei de Berry3, cam o sută de mii de livre venit, şi într-o bună zi poate mă voi căsători cu dânsa! În sfârşit, e în măsură să mă scape de datornici!

— Te credeam un om bogat, spuse Bianchon, întrerupându-l.

— Da' de unde! Am o rentă de douăzeci de mii de livre; abia de-mi ajunge să-mi ţin caii şi trăsura. Am fost tras pe sfoară în afacerea domnului de Nucingen. – îţi voi istorisi şi povestea asta. Mi-am măritat surorile, asta-i cea mai însemnată ispravă pe care am făcut-o de când nu ne-am mai văzut; sunt mai bucuros să le ştiu pe ele la casa lor, decât dac-aş avea eu însumi o rentă de cinci sute de mii de franci. Acum, ce vrei să fac? Sunt un ambiţios. Unde mă poate duce aventura asta cu doamna de Nucingen? Încă un an şi voi fi cotat, etichetat, aşa cum e categorisit un om căsătorit. Culeg toate neplăcerile căsătoriei şt ale burlăciei, în schimb nu mă bucur de niciunul dintre foioasele lor; iată situaţia falsă la care ajung toţi cei ce stau agăţaţi prea mult de aceeaşi fustă!

— Poate crezi c-ai dat peste cine ştie ce noroc? întrebă Bianchon. Marchiza ta, dragul meu, nu-mi place câtuşi de puţin.

— Opiniile tale liberale au ajuns să-ţi întunece mintea. Dacă, de pildă, doamna d'Espard ar fi fost o simplă doamnă Rabourdin4.

— Ascultă, dragă – nobilă sau burgheză – femeia asta n-o să aibă niciodată suflet! Ea va rămâne întruchiparea desăvârşită a egoismului! Crede-mă, doctorii sunt deprinşi să judece oamenii şi lucrurile; cei mai îndemânatici, spovedind trupul, ajung să spovedească şi sufletele. În ciuda frumosului budoar în care ne-am lăfăit astă-seară, în ciuda luxului acestui palat, să nu te mire dacă afli că marchiza ta e înglodată-n datorii.

— Ce te face să crezi asta?

— Nu afirm nimic, presupun doar; vorbea despre sufletul ei aşa precum răposatul Ludovic al XVIII-lea vorbea despre

inima sa. Ascultă-mă: femeia asta firavă, palidă, cu părul ei castaniu şi care se plânge doar pentru a fi plânsă – se bucură de o sănătate de fier, are o poftă de mâncare nestăpânită, puterea şi bicisnicia unui tigru. Niciodată mătasea sau muselina n-au îmbrobodit cu atâta dibăcie minciuna. Ecco! 5

— Mă sperii, Bianchon! Văd c-ai învăţat multe atunci când locuiam împreună în casa Vauquer!

— Da dragă, de atunci mi-a fost dat să văd o sumedenie de marionete, păpuşi şi paiaţe! Aşa că mă pricep şi eu un pic la cuconiţele astea frumoase cărora tu le îngrijeşti trupul şi ceea ce au ele mai de preţ: copilul (dacă şi-l iubesc) – şi obrazul (pe care şi-l adoră în orice caz!) Stai şi le veghezi, bunăoară, nopţi întregi, te istoveşti ca să îndepărtezi cea mai mică vătămare a frumuseţii lor – oricare ar fi. Să zicem c-ai izbutit; tăinuieşti secretul, taci chitic, iar când vii să-ţi ceri nota de plată, dumnealor o găsesc grozav de costisitoare. Cine le-a scăpat? Natura! Departe de a-ţi aduce vreo laudă, te vor fi bârfit, ferindu-se de a te mai recomanda mai departe, ca doctor, prietenelor lor. Dragul meu, femeile astea despre care voi spuneţi c-ar fi: „Nişte îngeri!” – eu le-am văzut descotorosite de toate dichisurile sub care-şi ascund sufletul, le-am văzut fără toate zorzoanele cu care-şi acoperă cusururile, fără fasoane şi fără corset! Te asigur că nu-s câtuşi de puţin atrăgătoare! Începusem să ştim cât prundiş şi mâl zace sub talaşul ăsta al lumii, pe vremea când corabia ne zvârlise pe râpa casei Vauquer; dar ce a fost acolo-i fleac! De când cunosc societatea asta înaltă, am văzut hidoşenia înveşmântată în atlas, oameni de teapa lui Michonneau, înmănuşaţi în alb; oameni ca Poiret, acoperiţi de decoraţii; boieri de neam, mai pricepuţi la cămătărie decât moş Gobseck! Spre ruşinea omenirii, atunci când am vrut să strâng mâna Virtuţii, am aflat-o dârdâind de frig într-o mansardă, trudită şi defăimată şi târându-şi viaţa cu un biet venit de o mie cinci sute de franci, şi fiind socotită drept zurlie, drept

zăludă sau toantă… în sfârşit, dragă. – marchiza dumitale e o femeie la modă şi eu nu pot să sufăr soiul ăsta de femei. Vrei să ştii de ce? O femeie mare la suflet, blândă, cu gusturi alese, bună la inimă, o femeie ducând o viaţă simplă, n-ajunge niciodată să fie la modă! Trage concluzia? Este o oarecare analogie între o femeie la modă şi un bărbat în putere, cu singura deosebire că însuşirile prin care bărbatul se ridică deasupra celorlalţi, îl fac pe acesta să crească şi îi măresc gloria; în timp ce însuşirile prin care femeia ajunge la o vremelnică stăpânire, nu-s altceva decât nişte îngrozitoare vicii; ea se schimonoseşte pentru a-şi camufla caracterul; şi pentru a putea lua parte la vârtejul vieţii, trebuie să aibă o sănătate straşnică sub o înfăţişare plăpândă. Ca medic, ştiu prea bine că un stomac bun exclude o inimă bună. Femeia dumitale la modă e o nesimţită; setea de plăceri e pricinuită de trebuinţa de a-şi încălzi firea ei rece, însetată după emoţii şi plăceri. – ca ramoliţii cărora li se scurg ochii în avanscena Operei. Având mai multă minte decât inimă, pentru a izbândi, renunţă la patimile adevărate, jertfeşte chiar şi pe prietenii cei buni, aşa precum un general, spre a putea câştiga bătălia, trimite în prima linie pe cei mai devotaţi dintre locotenenţii lui. Femeia la modă aproape că nici nu mai e o femeie; ea nu-i nici mamă, nici soţie, nici iubită! E doar un sex într-un creier – ca să vorbim în termeni medicali… aşa fel încât marchiza dumitale prezintă toate simptomele monstruozităţii: are ciocul coroiat ai pasărilor de pradă, ochiul sticlos şi rece, limba catifelată, netedă ca oţelul unei maşini, pune în mişcare orişice, afară de inimă.

— E un dram de adevăr în cele ce spui, Bianchon.

— Numai un dram? reluă Bianchon. Nu. – tot ce spun e adevăr! Crezi poate că n-am fost atins până în adâncul inimii de politeţea jignitoare cu care mă făcea să măsor distanţa ideală pe care nobleţea domniei-sale o pune între mine şi ea? Crezi tu că n-am fost cuprins de o adâncă milă faţă de alintările ei de mâţă, atunci când mă gândeam unde

voia s-ajungă? Dacă peste un an de zile aş ruga-o să-mi facă cel mai mic serviciu, cred că nu s-ar osteni să scrie un rând pentru mine; însă în astă-seară n-a încetat să-mi facă ochi dulci, crezând că am să-l pot înrâuri pe unchiul Popinot, de care atârnă câştigarea procesului ei…

— Dar, scumpul meu, oare ţi-ar fi plăcut mai bine să te şfichiuiască? Admit catilinara6 împotriva femeilor la modă, însă eşti alături de subiect. Îmi va place mai degrabă să am de soţie o marchiză d'Espard, decât pe cea mai castă, cea mai modestă şi iubitoare făptură de pe pământ. Însoară-te cu un înger! Trebuie să te duci să te îngropi cu fericirea undeva departe, la ţară… Soţia unui bărbat politic trebuie să zbârnâie ca un motor de guvernat. E o maşinărie de complimente frumoase, de temenele: ea trebuie să fie prima şi cea mai credincioasă dintre uneltele de care se foloseşte un ambiţios; în sfârşit, ea este un prieten care se poate compromite fără primejdie şi pe care-l poţi renega fără urmări. Presupune că Mohamed ar descăleca la Paris în veacul al XIX-lea! Nevasta lui ar fi o Rohan, vicleană şi linguşitoare ca o soţie de ambasador şi şireată ca Figaro7… O soţie care ştie numai să iubească, nu te duce la nimic; în schimb, o femeie de lume care îţi va aduce totul, este ca un diamant cu care un bărbat poate tăia orişice geam, dacă nu posedă el acea cheie de aur – descuietoare a tuturor porţilor. Pentru burghezi. – virtuţile burgheze; pentru ambiţioşi. – viciile ambiţiei! De altfel, crezi tu, dragă, că dragostea unei ducese de Langeais, sau a unei Maufrigneuse, sau a unei Lady Dudley8 aduce după sine şi năstruşnice plăceri? De-ai şti cât preţ dă ţinuta rece şi severă a acestor doamne, până şi celor mai mici mărturii de afecţiune! Ce bucurie să vezi o pervincă mijind pe sub zăpadă! Un surâs aruncat sub evantai dezminte rezerva unei atitudini impuse şi face mai mult decât dezmierdările dezlănţuite ale burghezelor tale, cu tot devotamentul lor îndoielnic; căci în dragoste devotamentul e foarte aproape de speculaţie. Şi apoi o femeie la modă – o Blamont-Chauvry

de pildă – îşi are totuşi virtuţile ei! Virtuţile ei sunt averea, puterea, fala, un oarecare dispreţ pentru tot ceea ce nu-i la înălţimea ei…

— Foarte mulţumesc, zise Bianchon.

— Măi nătăfleaţă! răspunse râzând Rastignac. Hai, nu fi bădăran – fă şi tu ca amicul Desplein9; caută şi tu mai bine s-ajungi baron, cavaler al ordinului Sfântului Mihail, pair al Franţei10 şi mărită-ţi fetele cu ducii.

— Eu unul, zic că ai naibii…

— Hai, hai! văd că nu te pricepi decât la medicină! Zău, să ştii că mă necăjeşti tare mult…

— Urăsc acest soi de oameni, şi aş dori să vină o revoluţie care să ne scape pe veci de ei!

— Aşadar, dragul meu Robespierre cu seringă, n-ai să te duci mâine să-l vezi pe unchiul Popinot?

— Cum să nu, când e vorba să-ţi lac un serviciu, m-aş duce să-ţi aduc şi apă din iad…

— Mă înduioşezi, scumpul meu; am promis că marchizul va fi pus sub interdicţie! Ia te uită, îmi mai picură o bătrână lacrimă de recunoştinţă.

— Dar să ştii un lucru – zise Horace mergând mai departe – nu-ţi făgăduiesc că Jean-Jules Popinot îţi va face pe plac; tu nu-l cunoşti. O să ţi-l aduc însă poimâine la marchiza dumitale, care o să-ncerce să mi-l vrăjească. Dar mă îndoiesc. Dacă toate trufele11, toate ducesele, toate fripturile rumenite, toate cuţitele de ghilotină s-ar năpusti acolo cu farmecul lor ademenitor, dacă însuşi regele i-ar făgădui că-l va face pair, dacă bunul Dumnezeu i-ar da învestitura Paradisului şi zestrea Purgatoriului, niciuna dintre aceste momeli nu l-ar putea îndupleca să mute vreun fir de păr de pe un taler al balanţei pe celălalt. Aşa cum moartea e moarte, Popinot e judecător!

Cei doi prieteni ajunseră la colţul Bulevardului Capucines, în faţa Ministerului Afacerilor Străine.

— Iată-te acasă, zise Bianchon râzând şi arătându-i locuinţa ministrului, uite-ţi şi trăsura, adăugă el arătând o

birjă. La asta se rezumă viitorul fiecăruia dintre noi.

— Vei fi fericit acolo în fundul apei, pe când eu mă voi lupta cu furtunile la suprafaţă; până ce; scufundându-mă şi eu, voi veni să-ţi cer să mă adăposteşti în peştera ta.

— Atunci, pe sâmbătă.

— Hotărât, şi nu uita de Popinot!

— Voi face tot ceea ce îmi va îngădui conştiinţa. Se prea poate ca această cerere de punere sub interdicţie s-ascundă vreo mică dramorama12 – ca să amintim printr-un singur cuvânt de relele noastre timpuri bune de odinioară!

— Săracul Bianchon! Nu va fi niciodată altceva decât un biet om cinstit, îşi zise Rastignac, uitându-se după birja ce se depărta.

II.
UN JUDECĂTOR RĂU JUDECAT

„Rastignac m-a rugat să încerc ceva foarte greu, îşi spuse Bianchon la deşteptare, amintindu-şi de intervenţia delicată pe care trebuia s-o facă. N-am cerut niciodată unchiului nici cel mai mic serviciu în legătură cu tribunalul. – în schimb eu am dat pentru el mii de consultaţii pe gratis. De altfel, noi doi vorbim verde. Îmi va spune da sau ba. – şi cu asta gata!”

După acest scurt monolog, vestitul medic porni, încă de la şapte dimineaţa, spre strada Fouarre, unde locuia domnul Jean-Jules Popinot, judecător la Tribunalul de primă instanţă al Departamentului Senei. Strada Fouarre – cuvânt care însemna altădată strada Paielor13 – era în veacul al XIII-lea cea mai vestită stradă din Paris. Acolo se aflau Facultăţile, pe vremea când glasurile lui Abélard şi Gerson14 răsunau în lumea ştiinţei. În zilele noastre, însă, ajunsese una dintre cele mai murdare uliţe ale celui de-al doisprezecelea arondisment15, cel mai sărac cartier al Parisului. Iarna, în această mahala, două treimi din populaţie n-are băţ de lemn; aci se leapădă cei mai mulţi prunci la „Oblonul Copiilor Găsiţi”; tot ea dă cel mai ridicat procent de bolnavi la Spitalul Comunal, cei mai mulţi

cerşetori ambulanţi, strângători de zdrenţe şi bătrâni suferinzi ce-i vezi pirotind pe lângă zidurile însorite, cel mai mare număr de şomeri şi de clienţi ai Poliţiei corecţionale.

Spre inima acestei uliţe pururea jilavă, a cărei rigolă duce spre Sena scursorile negre ale câtorva boiangerii, se află o casă bătrânească – pesemne restaurată sub Francisc Întâiul16 – zidită din cărămizi fixate prin brâuri de piatră cioplită. Trăinicia ei era adeverită de înfăţişarea pe care deseori o au imobilele Parisului. Aş îndrăzni să zic că avea un fel de burtă – pricinuită de burduşirea primului cat, turtit sub greutatea celui de-al doilea şi celui de-al treilea; însă, toate acestea bine proptite pe zidul zdravăn şi gros al parterului. La prima vedere (cu toate că erau întărite prin chenare de piatră cioplită), părea că spaleţii ferestrelor stau gata să se năruie; însă cercetătorul îşi dă de îndată seama că, datorită bătrânelor cărămizi şi pietrelor roase de vremuri, clădirea asta putea, întocmai ca şi turnul din Bologna, să-şi păstreze, totuşi, neclintit, centrul de gravitate… Trainicele temelii gălbejite ale parterului lăsau să se prelingă molcom, în toate anotimpurile, acea umezeală obişnuită a pietrelor. Trecătorul, când păşeşte pe lângă aceste ziduri, unde bornele17 ciobite nu-l mai apără de roţile cabrioletelor, simte o boare de umezeală. Ca la toate casele zidite înainte de apariţia trăsurii, golul porţii alcătuieşte o boltă foarte scundă, asemănătoare întrucâtva cu intrarea unei temniţe. La dreapta acestei porţi se află trei ferestre, prevăzute pe dinafară cu nişte zăbrele atât de dese încât – datorită murdăriei şi prafului aşternut pe geamuri – curioşilor nu le e cu putinţă să vadă la ce anume folosesc încăperile igrasioase şi întunecate. În partea stângă mai sunt alte două ferestre; dintre care una – deschisă câteodată – lasă să întrevezi pe portar, cu soţia şi copiii lui, foind, lucrând, gătind, mâncând şi zbierând laolaltă, care mai de care, într-o încăpere pardosită şi căptuşită cu scânduri, unde totul se năruie şi unde trebuie să coborî două trepte, la o adâncime ce pare să indice

înălţarea progresivă a nivelului caldarâmului parizian. Dacă într-o zi de ploaie vreun trecător s-ar adăposti în acel lung gang – care cu grinzile lui văruite şi ieşite în afară duce de la poartă la scară – îi va fi greu să nu dea ochi cu priveliştea dinăuntrul casei. În stânga se află o grădiniţă pătrată, care de oriunde ai măsura-o, nu poţi face mai mult de patru paşi; grădiniţa cu pământ negru are parmaclâcuri, dar fără viţă de vie; la umbra celor doi pomi, în loc de iarbă, dai de hârtii, zdrenţe, hârburi şi moloz căzut de pe acoperiş; pământ sterp peste care vremea a lăsat – ca şi asupra zidurilor – trunchiurile copacilor şi crengilor, pecetea colbuită asemănătoare unei vechi zguri. Ambele aripi ale imobilului, aşezate în unghi drept, îşi trag lumina zilei doar de la această grădiniţă mărginită de două case vecine, case de chirpici, hodorogite, gata să se prăvălească. La fiece cat afli mărturia grotescă a îndeletnicirii locatarului: ici vezi câteva prăjini pe care se usucă sculuri mari de lână vopsită; colo, pe o funie de rufe, se leagănă câteva albituri; mai sus, pe o scândură, brăcuite, nişte cărţi îşi arată muchiile proaspăt tăiate, încondeiate ca marmura. Femeile cântă, bărbaţii fluieră, copiii urlă; tâmplarul taie scândurile cu ferăstrăul; un strungar ciocăneşte arama; toate meseriile s-au vorbit parcă să scoată, cu cele mai variate unelte, o hărmălaie cu adevărat înspăimântătoare. Acest loc de trecere. – nici curte, nici grădină şi nici gang (aducând totuşi puţin din fiecare). – are ca sistem general de decoraţiune interioară nişte bulumaci de lemn rânduiţi în chip ele ogive pe lespezi de piatră. Două arcade dau spre grădiniţă; alte două stau faţă-n faţă cu poarta mare, lăsând deschisă priveliştea spre o scară de lemn, ale cărei trepte şubrede tremură sub picior; rampa acesteia – cu fierul ei întortocheat în năstruşnice forme – fost-a, pe vremuri, minunea vreunui meşter făurar… Fiece apartament, cu pervazul uşilor cătrănit de jeg, slină şi colb, are uşi duble, capitonate cu catifea de Utrecht, uşi bătute cu piroane (odinioară poleite) în formă de romb. Aste glorioase vestigii

dau de bănuit că, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea18, aci locuise un consilier al Parlamentului, un ecleziast avut sau vreun vistiernic al Părţilor Cazuale. Însă, prin contrastul dintre prezent şi trecut, aceste rămăşiţe ale luxului de odinioară stârneau doar un surâs.

Domnul Jean-Jules Popinot ocupa primul cat al acestui imobil care, din pricina strâmtimii uliţei, era şi mai întunecat decât sunt îndeobşte etaje întâi ale celorlalte case pariziene. Bătrânul imobil era vestit pe întreg arondismentul doisprezece, căruia soarta îi hărăzise acest magistrat. – aşa precum fiecărei boli îi este hărăzită o plantă tămăduitoare sau alinătoare… iată acum, în câteva trăsături, şi omul pe care voia să-l cucerească sclipitoarea marchiză d'Espard.

În calitatea lui de magistrat, domnul Popinot se îmbrăca numai în haine cernite, port care ajuta să-l tacă ridicol în ochii oamenilor deprinşi să judece lotul după aparenţe. Cei ce doresc să păstreze demnitatea impusă de acest veşmânt trebuie să şi-l dichisească neîncetat şi cu multă migală; în timp ce onorabilul nostru domn Popinot era incapabil să păstreze, în ceea ce îl privea, acea curăţenie puritană cerută de culoarea neagră. Pantalonii veşnic uzaţi semănau cu stofele subţiri din care se tac robele avocaţilor; ţinuta sa de fiecare zi ajunsese, în cele din urmă, să imprime ţesutului asemenea boţituri încât, pe alocuri, întâlneai dungi alburii, roşietice sau lucioase, ce trădau fie o nemaipomenită calicie, fie o neîngrijită sărăcie. Purta nişte ciorapi groşi de lână, scălâmbăiaţi în nişte ghete scâlciate. Rufăria, din pricină că-i zăcea prea mult în garderob, ajunsese să bată în ruginiu. Se vede treaba că răposata doamnă Popinot avusese o slăbiciune pentru rufărie; şi pesemne că, după obiceiul flamand, nu se îndeletnicea decât de două ori pe an cu corvoada spălatului. Sacoul şi jiletca judelui erau în concordanţă cu pantalonii, cu ghetele, cu ciorapii şi cu rufăria. În ceea ce priveşte halul de neîngrijire, Popinot dădea dovadă de o îmbucurătoare

statornicie: în chiar ziua în care se întâmpla să îmbrace o haină nouă, şi-o armoniza pe dată cu ansamblul vestimentar, pătând-o cu o uluitoare repeziciune. Omul acesta aştepta ca bucătăreasa să-l încunoştinţeze că pălăria i s-a învechit peste măsură, pentru ca să se hotărască să-şi cumpere alta. Cravata-i era legată veşnic şleampăt, iar urma pe care baveta lui de magistrat o lăsa pe gulerul mototolit al cămăşii rămânea mereu aşa. Părul cărunt nu şi-l pieptăna cu zilele, şi se bărbierea doar de două ori pe săptămână… nepurtând niciodată mănuşi, îşi vâra de obicei mâinile în buzunarele de la vestă, cu marginile soioase şi aproape totdeauna rupte, ceea ce adăuga o trăsătură în plus la aspectul răpănos, prăfuit al făpturii sale.

Cine a fost prin Palatul de Justiţie din Paris – loc unde forfotesc toate variantele costumului negru – acela îşi va putea da seama de înfăţişarea domnului Popinot. Obişnuinţa de a sta zile de-a rândul în şedinţă îi schimbase până şi conformaţia mădularelor, aşa precum nesfârşite, anostele pledoarii influenţează asupra fizionomiei magistraţilor. Închis în săli penibil de înguste, clădite fără nici o maiestate arhitecturală şi în care aerul se viciază de îndată, judele parizian ia, vrând-nevrând, o înfăţişare posacă, crispată de atenţie, mahmurită de atâta plictis. Pielea i se gălbejeşte, căpătând – după cum e firea omului – reflexe verzui. În sfârşit, tânărul cel mai în floare ajunge ca să se prefacă într-un fel de palidă maşină de considerente juridice, într-un robot aplicând Codul la toate cazurile, cu indiferenţa cu care se învârt roţile unui orologiu.

Aşadar, dacă natura nu-l înzestrase pe domnul Popinot cu o înfăţişare plăcută, nici magistratura nu-i înfrumuseţase întru nimic făptura. Silueta sa părea schiţată din linii ce se băteau cap în cap. Genunchi noduroşi, picioare ciolănoase şi mâini lătăreţe, contrastau cu o faţă sacerdotală, care semăna de departe cu un cap de viţel, o faţă searbăd de blândă, stoarsă de vlagă, prost luminată de nişte ochi ceacâri, despărţită de un nas drept şi turtit, având

deasupra o frunte teşită, împodobită cu două urechi clăpăuge, dizgraţios de pleoştite. Părul lui rar şi subţire descoperea tivga prin mai multe cărări răzleţe. O singură trăsătură ar fi preţuit fizionomistul în faţa lui: gura, pe care se citea o dumnezeiască bunătate. Omul acesta avea nişte buze mari, roşii, cu multe creţuri, sinuoase, mobile, expresive, în care natura întruchipase simţăminte frumoase; nişte buze ce vorbeau inimii şi vesteau deşteptăciune, cuget limpede, darul unei adânci intuiţii şi un duh îngeresc. De aceea, l-ai fi judecat greşit dacă te-ai fi luat numai după fruntea ştearsă, după ochii veştezi şi jalnica-i înfăţişare. Viaţa lui Popinot se potrivea cu fizionomia sa, ascunzând o neştiută bogăţie intelectuală şi virtutea unui sfânt.

Absolvise Facultatea de Drept cu atâta strălucire, încât împăratul Napoleon, între anii 1806 şi 1811 – cu prilejul reorganizării justiţiei, la propunerea lui Campacércs19 – îl înscrisese în fruntea celor ce aveau să fie numiţi la Curtea Imperială din Paris. Popinot însă nu era de felul lui un intrigant. La fiece nouă intervenţie, la fiecare nouă cerere, ministrul îl retrograda. Popinot nu pusese niciodată piciorul la arhicancelar şi nici la ministrul Justiţiei. De la Curte fu exoflisit la Tribunal; apoi, datorită lucrăturilor unor oameni întreprinzători şi înfigăreţi, se văzu coborât pe treapta cea mai de jos: fu numit jude-supleant! Ca un singur glas vui tot Tribunalul: Popinot jude-supleant! Nedreptatea strigătoare stârni indignare în toată lumea judiciară; avocaţii, aprozii, toţi erau uluiţi, în afară doar de Popinot, care nu se sinchisea. După ce vâlva stârnită se potoli, fiecare fu de părere că „totul e cât se poate de bine în cea mai bună lume cu putinţă”, care hotărât că trebuia să fie lumea judiciară. Popinot rămase aşadar supleant, până în ziua când cel mai vestit ministru de Justiţie al Restauraţiei20 răzbună în sfârşit samavolniciile şi nedreptăţile făcute acestui om sfios şi tăcut de către mai-marii dregători împărăteşti. Astfel că, după ce timp de doisprezece ani stătuse ca jude-supleant,

domnul Popinot era de-acum fără îndoială sortit să moară simplu judecător la Tribunalul Senei.

Spre a înţelege sumbra ursită a unuia dintre oamenii cei mai înzestraţi ai tagmei judecătoreşti, se cuvine să intrăm în unele consideraţiuni care vor da în vileag viaţa şi caracterul acestuia. Pe de altă parte, vor ieşi la iveală şi câteva din dedesubturile acestei mari maşini numite Justiţia. Cei trei preşedinţi sub care – rând pe rând – domnul Popinot a slujit la Tribunalul Senei, îi dăduseră atribuţii de judecătoraş, singurul cuvânt în stare să cuprindă ideea de exprimat. Fireşte că în acest rang nu a putut să-şi dea măsura capacităţii la care l-ar fi îndrituit studiile sale anterioare. Aşa după cum un pictor este invariabil trecut de către şleahta artiştilor, cunoscătorilor sau nătărăilor, în categoria peisagişti, portretişti, pictori ce cultivă tematică istorică, marină, sau pictori de gen – tot astfel şi Popinot îşi avu eticheta şi fu catagrafiat ca atare. Oamenii aceştia – din ciudă, din atotputernicie critică sau din vreo prejudecată – mărginesc inteligenţa persoanei, cu gândul că trebuie să existe în orice creier vreun loc bătătorit; lumea aplică acest şablon atât de strâmt scriitorilor, oamenilor de stat şi tuturor acelora care încep printr-o specialitate, înainte de a fi proclamaţi „universali”. Aşa i-a fost scris şi lui Popinot, care fu categorisit în genul lui. Magistraţii, avocaţii, portăreii – toţi cei ce forfotesc prin pajiştile judiciare – deosebesc într-o cauză două elemente: Dreptul şi Dreptatea, Dreptatea rezultă din fapte. Dreptul este aplicarea principiilor la fapte. Cineva poate, de bună seamă, să aibă dreptate şi, totuşi, fără ca judecătorul să poată fi învinuit cu nimic, în faţa Justiţiei, el să piardă. Între conştiinţă şi fapt se despică o prăpastie de raţiuni hotărâtoare, necunoscute judecătorului, raţiunii ce duc la osândirea sau la legitimarea unui anume fapt. Judecătorul nu e Dumnezeu; datoria lui este să cumpănească faptele cu principiile şi să judece (folosindu-se de o unitate de măsură determinată) o serie de speţe infinit de variate. Dacă, spre a

putea da sentinţe drepte, judele ar avea puterea să scruteze conştiinţele şi să descurce pricinile, atunci fiecare judecător ar fi un om mare. Franţa ar avea nevoie de aproape şase mii de asemenea magistraţi; dar nici o generaţie n-are în slujba ei şase mii de oameni mari; cu atât mai puţin îi va putea avea în corpul judecătoresc. În mijlocul civilizaţiei pariziene, Popinot era foarte iscusit cadiu21, care, după ce prin însuşirile inteligenţei şi după ce frecase îndelung fiecare litera a legii de spiritul faptelor, ajunsese să-şi dea seama de greşeala judecăţilor pripite şi violente. Ajutat de o profundă pătrundere judiciară, el străpungea carapacea îndoitei minciuni cu care avocaţii cocoloşesc adevăratul miez al proceselor. Popinot era judecător în felul în care Desplein era chirurg. El scruta conştiinţele, aşa cum acest savant sfredelea trupurile. Viaţa şi deprinderile sale îl făceau capabil să drămuiască gândurile cele mai tainice – prin cercetarea faptelor. Adâncea procesele aşa cum Cuvier22 scotocea măruntaiele pământului. Înainte de a trage vreo concluzie, mergea din deducţie-n deducţie şi reclădea trecutul conştiinţei, aşa cum Cuvier reconstituia un anoploteriu. Când, de pildă, avea de redactat un raport, el se trezea deseori noaptea, descoperind o dâră de adevăr care deodată îi licărea prin minte. Izbit de marile nedreptăţi ce încununează îndeobşte luptele juridice, unde totul se întâmplă în pofida omului cinstit, Popinot punea deseori concluzii împotriva Dreptului, clar în favoarea Dreptăţii, în toate procesele în care plana un oarecare dubiu. Colegii lui îl socoteau din această privinţă un spirit puţin practic; argumentele sale, fructul unor duble deducţiuni, prelungeau astfel deliberările instanţei; iar din clipa când Popinot simţea că-i ascultat în silă, îşi dădea părerea foarte pe scurt. Se zicea că în asemenea împrejurări judecă prost; însă având în vedere spiritul său de apreciere nemaipomenit, judecata sa limpede şi perspicacitatea-i adâncă. – el trecea ca fiind înzestrat cu o deosebită aptitudine pentru greaua funcţiune de judecător

de instrucţie. Şi astfel rămăsese, cea mai mare parte a vieţii, un simplu judecător de instrucţie. Deşi însuşirile îi făceau eminamente potrivit pentru această anevoioasă carieră şi deşi avea faima de a fi un încercat criminalist care-şi îndrăgea meseria, inima lui bună îl chinuia neîncetat şi, prins între conştiinţă şi sentimentul de milă, se perpelea ca într-o menghină. Deşi funcţia de judecător de instrucţie era salarizată mai bine decât cea civilă, nu ispitea însă pe nimeni; era prea absorbantă. Însă Popinot, muncitor neobosit, lipsit de ambiţie şi care ştia ce înseamnă modestia şi ştiinţa încercată, nu se plângea de ursita lui; el jertfi binelui obştesc atât înclinaţiile lui fireşti, cât şi compătimirea – lăsându-se surghiunit în mlaştinile Instrucţiunii criminale, unde ştiu să fie deopotrivă de aspru şi de bun. Uneori, prin mijlocirea grefierului, dădea prevenitului bani, fie pentru tutun, fie pentru o haină călduroasă de iarnă; această milostenie se făcea pe parcursul de la cabinetul judecătorului până la Souricičre23 – închisoarea temporară în care erau ţinuţi preveniţii la dispoziţia instructorului. Popinot ştia să fie, deopotrivă, un neînduplecat judecător şi om de suflet. Iată de ce nimeni nu izbutea să smulgă cu atâta uşurinţă mărturisiri fără a recurge la niciunul dintre obişnuitele tertipuri judecătoreşti. Avea de altfel agerimea unui adevărat geniu iscoditor. Omul acesta simplu şi năuc, cu înfăţişarea sa blajină şi prostuţă, dibuia toate vicleniile Crispinilor24 ocnaşi, dădea de gol chiar pe cele mai afurisite infractoare, izbutea să înduplece pe cei mai nemernici. Împrejurări puţin obişnuite îi ascuţiseră mintea. Spre a putea însă istorisi toate acestea, e musai să pătrundem în viaţa sa intimă; căci calitatea de judecător era doar latura socială a lui Popinot, în care sălăşluia un alt ins – mai mare şi mai puţin cunoscut.

Cu doisprezece ani înainte de ziua în care începe povestirea noastră, pe foametea aceea cumplită ce a coincis fatal cu şederea aliaţilor în Franţa25, Popinot a fost numit

preşedinte al Comisiei extraordinare, care avea drept ţel distribuirea merindelor pentru nevoiaşii din arondismentul doisprezece, aceasta tocmai când avea de gând să părăsească locuinţa din strada Fouarre, pe care n-o îndrăgea nici el şi nici soţia lui. Acest mare jurisconsult, acest profund criminalist (a cărui superioritate părea o aberaţie în ochii colegilor) vedea de vreo cinci ani încoace dezlegarea a tot felul de pricini juridice, fără a înţelege însă şi tâlcul lor. Urcând mereu prin mansarde şi întâlnind mizeria la tot pasul, studiind chinuitoarele nevoi care duc treptat pe cei săraci la săvârşirea anumitor fapte blamabile şi dându-şi în sfârşit seama de greul zbucium al nevoiaşilor, judele Popinot fu copleşit de o profundă milă, El deveni atunci ca un sfânt Vincenţiu de Paul26 pentru toţi aceşti copii mari, pentru toţi aceşti muncitori obidiţi. Schimbarea sa însă nu fu săvârşită dintr-odată. Ca şi viciile, binefacerea trebuie să-şi ia mai întâi avânt. Milostenia usucă punga unui sfânt, aşa după cum ruleta macină averea unui cartofor: treptat, Popinot văzu o sărăcie şi alta, merse din pomană în pomană. După ce ridică toate zdrenţele ce sunt pentru mizeria obştească ca un soi de oblojeală sub care mustesc răni înveninate, dătătoare de friguri. – până într-un an de zile deveni providenţa mahalalei sale. A ajuns membru în Comitetul de binefacere şi în Biroul milosteniilor. De câte ori se ivea vreo slujbă onorifică, o primea şi îndeplinea oficiul fără nici o îngâmfare, întocmai ca omul cu surtuc27 care-şi petrece viaţa împărţind supă prin pieţele publice, pe oriunde întâlnea flămânzi. Popinot avea fericirea să poată acţiona pe o arie mai întinsă şi într-o sferă mai ridicată. Stătea de veghe, preîntâmpina crimele, dădea de lucru şomerilor, găsea câte o slujbă pentru neputincioşi, împărţea cu chibzuinţă ajutoare oriunde nevoia o cerea; era sfetnicul văduvelor, apărătorul copiilor fără căpătâi, comanditarul micilor neguţători. Nimeni din Tribunal sau din Paris nu cunoştea această tainică viaţă a lui Popinot. Există virtuţi atât de strălucite încât atrag după sine negura. Oamenii

adumbriţi se grăbesc sa le pună sub obroc. Cât despre clienţii magistratului, aceşti oameni trudiţi, muncind zi şi noapte, nu mai erau în stare să-i ducă mai departe buna faimă; aveau ingratitudinea copiilor ce nu-şi pot achita niciodată datoria de recunoştinţă, fiind cu mult prea îndatoraţi. Există, firește, şi ingratitudini forţate; dar care suflet a putut semăna binele pentru a culege recunoştinţa şi a se crede apoi o inimă mare?

Încă din al doilea an al tainicului său apostolat, Popinot ajunse să prefacă acea odaie de la parter, care primea lumină prin cele trei ferestre zăbrelite cu drugi de fier, într-un fel de vorbitor. Pereţii şi tavanul acestei largi încăperi fuseseră văruiţi; mobilierul era alcătuit din bănci de lemn (ca la şcoală), dintr-un dulap ordinar, un birou de nuc şi un scaun, în dulap se aflau catastifele operelor de filantropie, modele de bonuri pentru pâine, un registru-jurnal. Popinot ţinea scriptele negustoreşte, ca nu care cumva, din milă, să se lase tras pe sfoară. Toate nefericirile mahalalei se aflau consemnate şi contabilizate aci, într-un registru unde obida fiecăruia îşi avea evidenţa – întocmai ca datornicii unui comerciant. Dacă uneori avea dubii cu privire la o familie sau la un om, magistratul cerea de la Siguranţă fişele poliţieneşti. Aghiotantul său, Lavienne, era un servitor făcut parcă anume pentru Popinot. El scotea amaneturile depuse la Muntele de Pietate sau le prelungea sorocul, alergând unde se simţea nevoia vreunui grabnic ajutor, în timp ce stăpânul lucra la Tribunal. Vara, de la patru la şapte, iar iarna, de la şase la nouă dimineaţa, odaia era ticsită de femei şi copii săraci, pe care Popinot îi primea în audienţă. Iarna acolo nici nu mai trebuia sobă; era aşa înghesuială, încât odaia se încălzea de la sine; Lavienne aşternea numai nişte paie pe duşumeaua umedă. Cu timpul, băncile începuseră să lucească de parcă erau de mahon lustruit; apoi, la înălţimea omului, pe pereţi, se aşternu un soi de mâzgă provenită din frecuşul zdrenţelor şi hainelor janghinoase ale acestor ponosiţi. Îl iubeau atât de mult pe

Popinot încât, chiar în timpul iernii, când se adunau în zori, înainte să le deschidă uşa. – femeile, ca să se dezmorţească, se încălzeau cu oale cu cărbuni, iar bărbaţii îşi băteau birjăreşte braţele pe umeri – nu făceau nici cel mai mic zgomot, nu cumva să-i tulbure somnul. Căutătorii de zdrenţe, oamenii nopţii, îi ştiau casa şi se uitau adesea spre biroul magistratului, luminat până la ore târzii. În sfârşit, când treceau pe acolo hoţii, ziceau: „Asta-i casa lui!” Şi i-o respectau. Dimineţile le consacra săracilor, după-amiezile criminalilor, iar serile treburilor judecătoreşti.

Spiritul de observaţie al lui Popinot era aşadar, vrând-nevrând, orientat în două direcţii: pe de o parte ghicea virtuţile sărăcimii, bunele simţăminte jignite, faptele frumoase (în principiu), devotamentul necunoscut; iar pe de alta izbutea să scruteze în străfundul conştiinţelor, urmărea cele mai mici trăsături ale crimei şi cele mai subţiri iţe ale delictelor. Averea lui Popinot producea o rentă de o mie de scuzi28. Soţia lui – soră cu domnul Bianchon-tatăl, doctorul de la Sancerre – îi mai adusese de două ori pe atât. De cinci ani murise, lăsându-i întreaga moştenire.

Cum salariul de jude-supleant nu era prea mare şi cum Popinot fusese numit judecător „plin” abia de patru ani, e lesne de ghicit pricina zgârceniei în cele ce priveşte viaţa şi persoana; căci cu puţinele lui venituri avea de, făcut faţă la nenumărate binefaceri. De altfel, indiferenţa asta faţă de îmbrăcăminte, care arăta că Popinot nu se sinchisea câtuşi de puţin de el, nu era oare semnul unei înalte ştiinţe, al unei arte trăite intens, al unui cuget veşnic viu? Pentru a-i desăvârşi portretul, va fi de ajuns să adăugăm că Popinot era printre puţinii magistraţi ai Tribunalului Senei cărora nu le fusese conferită Legiunea de Onoare29.

Acesta era omul pe care preşedintele Secţiei a doua a Tribunalului îl delegase să ia interogatoriu marchizului d'Espard, pe baza plângerii soţiei care cerea punerea lui sub interdicţie. Popinot nu intrase nici de doi ani de zile în tagma judecătorilor civili.

Strada Fouarre, în care viermuiau dis-de-dimineaţă atâţia nenorociţi, se golea pe la ora nouă, spre a-şi relua obişnuita înfăţişare întunecoasă şi mizeră. Bianchon dădu bice calului ca să-l mai poată prinde pe unchiu-său în toiul audienţelor. Surâdea la gândul ciudatului contrast pe care avea să-l facă judecătorul alături de doamna d'Espard; însă avea să-l îndemne să-şi schimbe hainele, ca să nu pară atât de caraghios.

Oare o avea unchiul vreun rând nou de haine? se întrebă Bianchon când intră în sala slab luminată de ferestrele vorbitorului. Cred că ar fi bine să mă înţeleg cu Lavienne în privinţa asta.

La uruitul cabrioletei, vreo zece săraci ieşiră miraţi de sub tindă şi, recunoscându-l pe doctor, îl salutară; căci gloata nevoiaşilor nenorociţi cunoştea tot atât de bine pe Bianchon, care trata pe gratis bolnavii recomandaţi de judecător. Bianchon îl zări pe unchiul său în mijlocul vorbitorului. Băncile erau înţesate de nevoiaşi, fiecare îmbrăcat cu nişte ţoale prezentând ciudăţenii din cele care fac, chiar şi pe trecătorii lipsiţi de simţ artistic, să stea pe loc să privească. Desigur că un desenator (un Rembrandt, de pildă, de s-ar mai găsi vreunul în zilele noastre), văzând jelania asta smerită şi tăcută, ar fi creat una dintre cele mai admirabile compoziţii. Iată faţa austeră şi zbârcită a unui bătrân cu barbă albă, cu fruntea apostolică, înfăţişând privirilor parcă icoana desăvârşită a sfântului Petru. Pieptul lui, puţin descoperit, lăsa să se vadă o puternică musculatură, semn al unei sănătăţi de fier care-i ajutase să-ndure lungul calvar al nenorocirilor. Colo vedeai o tânără alăptându-şi pruncul şi ţinând totodată între genunchi un puşti de vreo cinci ani. Sânul ei dalb, strălucind printre zdrenţe, trupul străveziu al sugarului şi chipul copilului în care puteai desluşi pe ştrengarul de mâine, gingăşia contrastului între glotura asta de mutre rebegite şi această familie te înduioşau. Ceva mai încolo, o bătrână femeie, galbenă şi zgribulită, întruchipa masca respingătoare a

pauperismului răzvrătit, gata să răzbune într-o zi de răscoală toate suferinţele trecutului. Iată şi un tânăr muncitor slăbuţ şi leneş; privirea ageră arăta că are înalte însuşiri, sugrumate însă de nevoi zadarnic combătute; nu spunea nimic în legătură cu suferinţele lui; dar era pe punctul să se prăpădească, deoarece n-avusese nicicând prilejul să poată ieşi din uriaşul smârc în care îl înglodaseră toate mizeriile, sfâşiindu-se una pe alta. Erau foarte multe femei; bărbaţii plecaţi prin ateliere le lăsaseră fără îndoială lor grija de a pleda cauza gospodăriei, cu acel duh specific femeilor din popor, mai totdeauna regine în cocioabele lor. Vedeai acolo basmale hărtănite, poalele rochiilor tivite cu noroi, broboade destrămate, scurteici janghinoase şi ciuruite, însă pretutindeni nişte ochi care scăpărau ca para focului. Era o îngrozitoare adunare a cărei înfăţişare îţi făcea dintru început scârbă dar care, mai apoi, îţi pricinuia un soi de spaimă cumplită, atunci când îţi dădeai seama că resemnarea, întâmplătoare doar, a sufletelor acestea înfruntând toate nevoile vieţii, nu era altceva decil o speculaţie întemeiată pe binefacere. Cele două lumânări ce luminau vorbitorul pâlpâiau în norii de ceaţă pricinuiţi de puturoşenia acestei odăi prost aerisite.

În toată această adunătură, magistratul îşi avea farmecul lui pitoresc. Pe cap purta o tichie stacojie de bumbac. Cum nu-şi pusese cravată, gâtul lui pungit şi roşu de frig răsărea prin gulerul chelboşit al halatului. Faţa lui veştedă avea înfăţişarea oarecum tâmpă a omului preocupat. Gura, ca la toţi cei ce trudesc, era strânsă-n cute ca o pungă cu şireturile trase. Fruntea încruntată părea că s-a încărcat de toate dovezile ce le ascultase; simţea, analiza, judeca. Atent ca un cămătar pe termen scurt, ochii lui părăseau catastifele şi fişele spre a sfredeli până în adâncul inimilor cercetate cu aceeaşi rapidă ochire cu care zgârciţii îşi exprimă îngrijorarea. Lavienne, în picioare, stătea la spatele stăpânului, gata să-i îndeplinească poruncile, făcând fără îndoială şi puţină poliţie, primind pe noii veniţi,

îmbărbătându-i, în pofida ruşinii lor. Intrarea doctorului stârni în sală o mişcare printre bănci. Lavienne întoarse capul şi fu cât se poate de mirat să-l vadă pe Bianchon.

— Bun sosit, băiete! îl întâmpină Popinot, întinzându-i mâinile. Ce vânt mi te aduce la ora asta?

— Mi-era frică să nu începi astăzi o cercetare judiciară, mai înainte să te fi văzut. În legătură cu aceasta, aş dori să stau puţin de vorbă cu matale.

— Uite ce-i – reluă judecătorul, adresându-se unei femei mărunte şi durdulii ce stătea în picioare înaintea lui – dacă nu-mi spui ce anume te doare, să ştii că de unul singur nu am să ghicesc niciodată!

— Grăbeşte-te, o îndemnă Lavienne, nu vezi că le răpeşti timpul la ceilalţi.

— Sunt precupeaţă în piaţa mare, domnul meu, destăinui ea întru sfârşit, potrivindu-şi aşa iei glasul încât să nu poată fi auzit decât de Popinot şi de Lavienne; am un sugar pentru care-s datoare la doica ce mi l-a alăptat; aveam nişte bănuţi, dar deşi-i ascunsesem…

— Ei! şi bărbatul ţi i-a şterpelit? completă Popinot, ghicind deznodământul mărturisirii.

— Chiar aşa, domnul meu.

— Cum te numeşti?

— La Pomponne.

— Şi pe soţul dumitale?

— Toupinet.

— Strada Petit Banquier? reluă Popinot, răsfoindu-şi catastiful. E la închisoare, adăugă el, după ce se uită la o adnotare scrisă pe marginea rubricii în care găsi înscrisă familia.

— Pentru datorii, scumpul meu domn…

Popinot dădu din cap.

— Însă nu, mai am ce pune pe tejghea, domnul meu; ieri m-am pomenit cu proprietarul care m-a silit să-i plătesc chiria, că de nu, mă dă afară.

Lavienne se aplecă spre urechea stăpânului şi îi şopti ceva.

— Ei, şi cât îţi trebuie ca să-ţi cumperi fructele de la Hală?

— Păi, domnul meu, mi-ar trebui, ca să merg mai departe cu negoţul… mi-ar trebui, zic… vreo zece franci…

Judecătorul făcu un semn lui Lavienne, care scoase banii dintr-un sac şi îi dădu femeii, în timp ce judecătorul însemna în catastif împrumutul. Când văzu cum tresare de bucurie, Bianchon putu să ghicească marea nelinişte care desigur că frământase pe această zarzavagioaică până să dea ochi cu judecătorul.

— Dar matale? întrebă Lavienne pe bătrânul cu barba albă.

Bianchon trase deoparte pe servitor şi se interesă cât timp vor mai ţine audienţele.

— Azi-dimineaţă domnul a primit două sute de inşi; mai au rămas vreo optzeci de cercetat, zise Livienne, aşa că domnul doctor are timp să meargă să-şi facă primele vizite.

— Băiete, zise judecătorul, întorcându-se şi apucându-l de braţ pe Horace, uite, am aci două adrese în apropiere; una în strada Seine, cealaltă în strada Arbalčte. Dă o tură până acolo. În strada Seine o iată tocmai s-a asfixiat, iar pe Arbalčte ai să găseşti un om pe care trebuie să-l internezi la tine la spital. Te aştept la cafea.

Bianchon se întoarse peste un ceas. Strada Fouarre era acum pustie; începea să se crape de ziuă. Unchiul se urcă la el în odaie, ultimul sărac pe care magistralul îl blagoslovise, tocmai plecase; sacul lui Lavienne se deşertase.

— Ei, ce se aude cu bolnavii mei? întrebă judecătorul pe Bianchon, urcând treptele.

— Omul a murit, răspunse Bianchon; fata însă, va scăpa teafără.

De când nu se mai simţea ochiul şi mâna unei stăpâne, apartamentul lui Popinot luase o înfăţişare după chipul şi asemănarea lui. Neglijenţa omului mânat de un singur gând stăpânitor pusese o stranie pecete peste tot. Pretutindeni se aşternuse un colb străvechi; pretutindeni se schimbase menirea lucrurilor, fapt care te făcea să vezi că te afli în

gospodăria unui burlac. În vasele de flori găseai hârtii, te împiedicai de sticle de cerneală goale lăsate pe mobile, de farfurii uitate sau de brichete cu fosfor prefăcute în sfeşnice, atunci când pesemne voise să caute ceva, sau găseai obiecte mutate din loc şi lăsate în plata Domnului, în sfârşit, dădeai de tot soiul de îngrămădiri, sau de goluri, prilejuite mereu de un gând neîmplinit de a face ordine. Biroul magistratului, răvăşit în chip deosebit de acest neîncetat zbucium, arăta însă în chip-vădit activitatea făr' de răgaz a lui Popinot; arăta avântul omului copleşit de treburi şi făr' de încetare hărţuit de obligaţii ce se întrepătrund. În bibliotecă parcă dăduse cineva iama; cărţile zăceau vraişte, unele vârâte-n altele deschise, altele căzute cu foile în jos; dosarele cu procedurile lor, înşiruite de-a lungul bibliotecii, acopereau parchetul care nu mai fusese lustruit de doi ani de zile. Mesele, mobilele erau ticsite cu tot felul de ex-voto-uri30 aduse de sărăcimea recunoscătoare. Pe nişte ciubuce de sticlă albastră ce împodobeau căminul, vedeai două globuri de sticlă, înăuntrul cărora fuseseră amestecate felurite vopsele ce le dădeau aspectul unui ciudat produs al naturii. Bucheţele de flori artificiale, tablouri în care iniţiatele lui Popinot apăreau în ghirlande cu inimioare şi flori de „nu-mă-uita”, ornamentau pereţii. Ici găseai cutii de lemn săpate cu migală, dar care nu foloseau la nimic; colo, presse-papier-uri lucrate în stilul obiecte lor ce le fac puşcăriaşii prin penitenciare. Aceste capodopere ale răbdării, aceste rebusuri ale recunoştinţei31, aceste bucheţele uscate făceau din biroul şi odaia judeului un fel de bazar de jucării… Popinot nota toate aceste obiecte în agende, împănându-le cu însemnări, cu peniţe rătăcite şi hârtiuţe. Toate aceste mărturii sublime ale milosteniei sale dumnezeieşti erau veştede şi colbuite. Câteva păsări împăiate cu măiestrie, dar ciuruite de molii, se înălţau asupra acestui hăţiş de mărunţişuri, peste care domina favorita doamnei Popinot – o pisică din neamul Angora; un

naturalist făr' de-o lăscaie i-o dăduse îndărăt, împăiată şi purtând aparenţele vieţii; îi oferise astfel, pentru o mică pomană, această comoară veşnică. Un artist oarecare din cartier, căruia sentimentul îi zăpăcise penelurile, zugrăvise şi el portretele soţilor Popinot. Perniţe brodate, peisaje lucrate în canava şi cruciuliţe de hârtie îndoită (ale căror înflorituri vădeau o muncă nesăbuită), toate acestea năpădiseră până şi locul din jurul patului, în iatacul Lui Popinot. Perdelele de la ferestre erau negre de fum, iar draperiile pierduseră orice urmă de culoare. Între cămin şi masa lungă, pătrată. – la care lucra magistratul, pe o măsuţă, bucătăreasa aşezase două ceşti de cafea cu lapte. Două fotolii de mahon, îmbrăcate în rips, îmbiau pe unchi şi pe nepot. Lumina primită de la ferestre, neajungând până acolo, bucătăreasa le lăsase două lumânări cu feştile din cale-afară de lungi ce pâlpâiau în chip de ciupercă. Ele împrăştiau acea lumină roşiatică – găselniţă a zgârciţilor – care, datorită încetinelii combustiei, prelungeşte viaţa lumânării.

— Unchiule, n-ar fi rău să te-mbraci mai gros când cobori în vorbitor.

— Nu-mi place să-i las s-aştepte pe toţi sărmanii ăştia! Dar ia spune tu, ce vânt te-aduce la mine?

— Păi, venisem să te poftesc mâine la masă la marchiza d'Espard.

— E rudă cu noi? întrebă grav judecătorul, cu o nevinovăţie atât de sinceră, încât Bianchon pufni în râs.

— Nu, unchiule, marchiza d'Espard este o doamnă cu vază din înalta societate. A făcut o cerere la Tribunal pentru a-şi pune sub interdicţie soţul; şi matale ai fost delegat…

— Şi-ai vrea să prânzesc la dânsa! Eşti nebun zise judecătorul, luând în mâna codul de procedură civilă. Ia şi citeşte articolul care opreşte pe magistrat să bea sau să mănânce cu una dintre părţile ce are de judecat. Dacă marchiza ta are ceva să-mi comunice, să poftească aci.

După ce astă-noapte voi fi cercetat dosarul, va trebui într-adevăr să merg la soţul ei pentru a-i pune câteva întrebări.

Se sculă, luă un dosar care se afla deasupra, sub un presse-papier şi spuse, după citirea titlului:

— Iată actele. Dacă această cucoană mare şi cu vază te interesează într-adevăr, hai să-i citim jalba!

Popinot îşi încheie halatul ale căruI. Poale se deschideau întruna, dezvelindu-i pieptul; înmuie o bucăţică de pâine în cafeaua care se răcise, luă apoi cererea şi o citi, îngăduindu-şi unele paranteze şi comentarii la care luă parte şi nepotul.

III.

CEREREA

„Către Domnul Preşedinte al Tribunalului Civil de Primă Instanţă al Departamentului Sena, cu reşedinţa în Palatul Justiţiei.

Doamna Jeanne-Clémentine-Athénaďs de Blamont-Chauvry, soţia domnului Cbarles-Maurice-Marie Andoche, conte de Nčgrepelisse, marchiz de Espard (nobleţe de soi), proprietar; sus-numita doamna d'Espard, domiciliată în strada Faubourg Saint-Honoré Nr. 104 şi sus-numitul domn d'Espard, în strada Montagne Sainte-Genevičve Nr. 22 („Da, da, preţedintele îmi spusese că locuieşte în mahalaua mea!”), având ca avocat pe domnul Desroches…„ („Desroches, un mic şperţar, prost văzut şi de Tribunal şi de confraţi un om care dăunează clienţilor săi”.)

— Săracul, zise Bianchon, din păcate n-are nici un ban şi se zbate ca dracu-n aghiazmă. Ce să-i faci!

„… are onoarea să vă aducă la cunoştinţă, Domnule Preşedinte, că în ultimul an, facultăţile morale şi mintale ale domnului d'Espard, soţul domniei-sale, au suferit o atât de mare alterare încât a ajuns, astăzi, la o stare de demenţă şi imbecilitate ce se încadrează în prevederile articolului 486 ale Codului Civil; de aceea, în interesul salvării averii şi persoanei sale şi în interesul copiilor săi, pe care îi ţine la

dânsul, este necesar a se face aplicaţiunea dispoziţiunilor cerute de sus-numitul articol.

Că într-adevăr starea sufletească a domnului d'Espard, care de câţiva ani stârnea îngrijorări datorită sistemului adoptat de dânsul în ceea ce priveşte administrarea afacerilor, mai ales în ultimul an, a atins o lamentabilă stare de depresiune. Ca primă facultate care s-a resimţit în urma acestui neajuns a fost voinţa sa, şi că această smintire l-a lăsat pe domnul marchiz d'Espard pradă tuturor primejdiilor unei incapacităţi care se manifestă prin următoarele fapte:

Încă de mult, toate veniturile domeniilor marchizului d'Espard au început să treacă, fără cauze plauzibile şi fără avantaje – nici măcar temporare pentru el – în mâna unei bătrâne a cărei respingătoare sluţenie este îndeobşte cunoscută: o anume doamnă Jeanrenaud, domiciliată fie la Paris, în strada La Vrilličre Nr. 8, fie la Villeparisis, lângă Claye, în departamentul Seine-et-Marne; aceste venituri au început să treacă de asemenea şi la fiul ei, în vârstă de treizeci şi şase de ani, ofiţer în fosta gardă imperială pe care domnul marchiz d'Espard – prin relaţiile de care se bucură l-a numit şef de escadron la regimentul 1 cavalerie al Gărzii Regale. Aceste persoane, care se aflau în 1814 în cea mai neagră sărăcie, au dobândit rând pe rând imobile de o mare valoare, între altele, şi de curând, o casă pe Grande rue Verte, unde domnul Jeanrenaud face actualmente cheltuieli exorbitante în vederea instalării sale cu mama sa, doamna Jeanrenaud şi în vederea căsătoriei pe care sus-numitul vrea s-o contracteze; cheltuielile se ridică până în prezent la peste una sută mii de franci. Proiectul matrimonial este înlesnit prin bunele oficii ale marchizului d'Espard pe lângă bancherul său, domnul Mongenod, a cărui nepoată a fost cerută în căsătorie pentru sus-numitul domn Jeanrenaud, promiţându-i-se şi credite adecvate, în vederea dobândirii demnităţii de baron. Această înnobilare s-a şi făcut acum un an, prin decretul regal datat din 29

decembrie, în urma intervenţiei marchizului d'Espard, astfel după cum poate adeveri şi excelenţa sa domnul ministru al Justiţiei, în cazul când Tribunalul ar judeca nimerit să recurgă la mărturia domniei-sale.

Că nici o raţiune, nici măcar ceea ce legea şi morala deopotrivă osândeşte – nu poate îndreptăţi înrâurirea pe care văduva doamnă Jeanrenaud o exercită asupra marchizului d'Espard cu care, de altfel, se vede destul de rar; că de asemenea nici o raţiune nu poate justifica ciudata lui afecţiune faţă de sus-numitul baron Jeanrenaud, cu care are legături foarte sporadice. Dar cu toate acestea, influenţa lor este atât de mare, încât ori de câte ori au nevoie de bani, chiar de n-ar fi decât pentru împlinirea unor fantezii, această doamnă sau fiul ei…”

— Ei, i-auzi: raţiunea pe care legea şi morala deopotrivă le osândeşte! Ce vrea oare să insinueze maestrul?

Bianchon începu să râdă.

„… această doamnă sau fiul domniei-sale capătă fără nici o discuţie orişice sumă de la marchizul d'Espard; dacă se întâmplă ca marchizul să nu aibă bani peşin, atunci domnul d'Espard semnează poliţe prin mijlocirea domnului Mongenod, care a propus subsemnatei să vină să depună în acest sens ca martor.

Că, de altfel, în sprijinul acestora, s-au întâmplat de curând următoarele fapte: cu prilejul reînnoirii contractelor de arendă ale moşiilor d'Espard, fermierii au plătit o sumă destul de importantă pentru prelungirea convenţiilor; iar numitul Jeanrenaud şi-a însuşit de îndată acest câştig.

Că gândul marchizului d'Espard este atât de departe de aceste sume de bani, încât atunci când i s-a pomenit de pierderea lor, nici măcar n-a părut a-şi mai aduce aminte; că ori de câte ori persoane onorabile i-au pus întrebări cu privire la devotamentul său faţă de aceste două persoane, răspunsurile sale dădeau dovadă de un simţământ de abnegaţie faţă de ideile şi propriile sale interese, încât fără îndoială că aceasta afacere ascunde o taină asupra căreia

subsemnata cheamă într-ajutor Justiţia; deoarece e cu neputinţă ca această cauză să nu fie criminală, abuzivă, silnică, ori de o speţă care trebuie să fie lămurită de medicina legală; afară doar de cazul când această obsesie ar fi dintre cele ce intră în categoria abuzului de forţă morală şi care nu poate fi calificată decât prin noţiunea neobişnuită de posedat…”

— Drace, reluă Popinot, ce zici de asta, doctore? Faptele acestea sunt cât se poate de ciudate.

— N-o fi vreun efect al puterii magnetice? opină Bianchon.

— Ce? Tu crezi în prostiile lui Mesmer32, în hârdăul lui? în vederea care străbate prin ziduri?

— Da, unchiule, spuse cu tot seriosul doctorul. Adineauri, pe când te ascultam cum citeşti, mă gândeam tocmai la asta. Îţi pot spune că am verificat, într-altă sferă de aplicaţie, mai multe fapte asemănătoare relative la puterea de stăpânire nelimitată pe care o poate exercita un om asupra altuia. Contrar părerii unor confraţi, eu sunt cu desăvârşire convins de puterea voinţei cu putere motrice. Lăsând deoparte orice coţcărie sau complicitate, eu am putut vedea efectele unei atari posesiuni. Acţiuni ce au fost făgăduite magnetizatorului de către cel magnetizat, în timpul somnului, au fost apoi riguros îndeplinite de acesta din urmă, în stare de veghe. Voinţa unuia ajunsese să se substituie voinţei celuilalt.

— Şi îndeplinea orişice faptă?

— Orişice!

— Chiar şi fapte criminale?

— Chiar şi criminale.

— Dacă n-ai fi tu, să ştii că nici nu te-aş asculta.

— Pot să-ţi dovedesc, spuse Bianchon.

— Hh! hm! mormăi judecătorul, Presupunând că pricina acestei captări ar ţine de amintita ordine de fapte, cred că ar fi greu de dovedit şi de admis posesiunea asta în faţa Justiţiei.

— Dacă numita doamnă Jeanrenaud e bătrână şi urâtă ca o ciumă, nu văd, ce alt mijloc de seducţiune ar putea avea? zise Bianchon.

— Însă, reluă judecătorul, în 1814, atunci când se pretinde că ar fi avut loc seducţiunea, femeia avea şi ea patrusprezece ani mai puţin decât azi; dacă acum zece ani ea a fost legată de marchizul d'Espard, aceste socoteli ne duc cu douăzeci şi patru de ani în urmă, vreme când putea fi şi tânără şi frumoasă; îl va fi cucerit atunci, cu ajutorul unor mijloace mai fireşti, exercitând asupra domnului d'Espard o putere de stăpânire în folosul ei şi a fiului său; mulţi bărbaţi nu ştiu să se sustragă unor asemenea subjugări. Dacă pricina ei pare vrednică de mustrare în ochii Justiţiei, în faţa naturii însă ea poate părea îndreptăţită. Doamna Jeanrenaud se va fi putut supăra din pricina căsătoriei marchizului d'Espard cu domnişoara de Blamont-Chauvry, care probabil s-a celebrat cam în vremea aceea; şi s-ar mai putea să nu fie aci decât o rivalitate de femei, de vreme ce marchiza nu mai locuieşte de mult cu marchizul d'Espard.

— Dar cum rămâne cu urâţenia ei respingătoare, unchiule?

— Puterea seducţiunilor – reluă judecătorul – este direct proporţională cu urâţenia; asta-i o veche socoteală! De altfel, doctore, mai e şi vărsatul care de obicei lasă urme. Dar să citim mai departe: „Că încă din anul 1815, spre a putea face faţă sumelor solicitate de aceste două persoane, domnul marchiz d'Espard s-a mutat cu cei doi copii ai săi în strada Montagne Sainte-Genevičve, într-un apartament a cărui lucie sărăcie este nevrednică de numele şi demnitatea soţului subsemnatei („Fiecare locuieşte unde-i place„)… că el obligă pe aceşti doi copii – pe contele Clément d'Espard şi pe vicontele Camille d'Espard – să ducă o viaţă nevrednică de numele, starea şi viitorul lor; că deseori ei sunt într-o aşa mare lipsă de bani, încât, nu de mult, proprietarul, un anume Mariast, a pus sechestru pe

mobilierul din casă. Acest lucru fiind îndeplinit în prezenţa marchizului d'Espard, acesta l-a ajutat pe portărel, purtându-se ca şi cum ar fi fost un om de teapa lui, dându-i totodată dovezi de curtenie şi de atenţie ce s-ar fi cuvenit unei persoane de un rang mai ridicat decât dânsul…”

Unchiul şi nepotul se uitară râzând unul la altul.

„Că, de altfel, în afara împrejurărilor aci relatate cu privire la văduva Jeanrenaud şi la fiul acesteia, domnul baron Jeanrenaud, toate celelalte fapte ale vieţii sale poartă pecetea smintelii; că de aproape zece ani de zile marchizul se ocupă într-un mod atât de asiduu de China, de obiceiurile, moravurile şi istoria ei, încât a ajuns să reducă totul în viaţă la chinezării; că. Întrebat asupra acestui punct, el încurcă treburile de azi, chiar întâmplările din ajun, cu fapte având legătură cu China; că făcând comparaţie cu ocârmuirea Chinei, critică acţiunile guvernului şi purtarea regelui – cu toate că, pe de altă parte, are toată evlavia pentru Maiestatea Sa.

Că această monomanie l-a împins pe marchiz la fapte necugetate; în pofida datelor cerute de rangul său şi a ideilor pe care le propovăduia în legătură cu îndatoririle aristocraţiei, a purces în ultimul timp la o afacere comercială pentru care subscrie zilnic „obligaţiuni cu termen”; acestea îi ameninţă astăzi atât cinstea cât şi averea; având în vedere că sus-numitele îndeletniciri îi dau calitatea de neguţător şi, în cazul când debitul ar deveni insolvabil, ar putea să-l ducă la faliment; că aceste obligaţiuni contractate cu o serie de comercianţi de hârtie, cu tipografi, cu fotografi şi graficieni – furnizorii celor necesare lucrării intitulate „Istoria pitorească a Chinei”, care a început să apară în fascicole – sunt atât de mari, încât aceşti furnizori, spre a-şi asigura creanţele, au rugat cu stăruinţă pe subsemnata să ceară punerea sub interdicţie a marchizului d'Espard…”

— Omului ăstuia îi lipseşte o doagă, exclamă Bianchon.

— Crezi tu? întrebă judecătorul. Trebuie să vedem ce spune şi el. Cine n-ascultă decât un clopot, n-aude decât un singur sunet.

— Dar mi se pare… zise Bianchon.

— Dar mi se pare, reluă Popinot, că dacă vreo rudă de-a mea ar dori să-mi înhaţe bunurile, iar eu, în loc să fiu un judecător despre care colegii mei pot zilnic să-şi dea seama câT. Preţuiesc, aş fi un duce sau un pair33, atunci un şmecher de avocat ca Desroches ar putea lesne să facă o jalbă asemănătoare şi în ce mă priveşte.

„Că educaţia copiilor a avut de suferit pe urma acestei monomanii, deoarece el îi învaţă, contrar tuturor normelor de învăţământ, fapte din istoria Chinei, cure vin în contrazicere cu învăţăturile religiei romano-catolice; de asemenea, el s-a apucat să-i înveţe unele dialecte chinezeşti.”

— Aci Desroches mi se pare caraghios, zise Bianchon.

— Cererea a fost ticluită de vreun conţopist care nu-i prea chinez, zise judecătorul.

„Că deseori îşi lasă copiii făr' de cele trebuincioase traiului; că subsemnata, în pofida tuturor stăruinţelor, nu-i pot vedea; că domnul marchiz d'Espard îmi aduce copiii doar o dată pe an; că ştiind de lipsurile pe care aceştia le îndură, am făcut zadarnice demersuri pentru a le procura cele necesare traiului, precum şi lucrurile de care au nevoie…”

— Oh, doamna mea, astea-s curate caraghioslâcuri! Cine vrea să dovedească prea multe, nu dovedeşte nimic… Dragul meu, spuse judecătorul, lăsând dosarul pe genunchi, te întreb ce mamă a avut vreodată atât de puţină tragere de inimă, atât de puţin suflet şi a fost aşa de făr' de milă, încât să rămână mai prejos decât înseşi îndemnurile instinctului animal? O mamă, dacă vrea să ajungă la, copiii ei, devine tot atât de şireată pe cât o fată poate fi pentru a izbândi în dragoste. Dacă marchiza ta ar fi vrut cu adevărat să-şi hrănească sau să-şi îmbrace copiii, nici dracul n-ar fi

putut-o împiedica! Aşa-i? E cam prea gogonată pentru un judecător bătrân! Hai să citim mai departe.

„Că la etatea la care au ajuns aceşti copii, se cuvine a se lua imediate măsuri în vederea sustragerii lor de sub înrâurirea nenorocită a educaţiei ce îi se dă; că se cade să se ia asemenea măsuri, în conformitate cu rangul lor, şi că nu trebuie să mai aibă sub ochi pilda pe care le-o dă purtarea tatălui lor.

În sprijinul amintitelor fapte există şi mărturii ce vor putea fi lesne obţinute de Tribunal. De multe ori domnul d'Espard a numit pe judecătorul de pace al ocolului doisprezece: un mandarin de al treilea rang; alteori, pe profesorii liceului Henric IV, cărturari. („Şi ei se supără!”) Chiar despre întâmplările cele mai banale, zice întruna că în China s-ar petrece într-alt fel decât la noi; în cursul unei convorbiri obişnuite, face tam-nesam aluzie, fie la doamna Jeanrenaud, fie la evenimente petrecute sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, şi rămâne apoi adâncit într-un întunecat alean. Din când în când îşi închipuie că s-ar afla în China. Mulţi dintre vecinii marchizului, bunăoară domnii Erne Beker, student în medicină, şi Jean Baptiste Frémiot, profesor, domiciliaţi în acelaşi imobil, sunt de părere, cunoscându-l pe marchiz, că în toate cele ce privesc China se vede o urmare a unui plan ticluit de domnul baron Jeanrenaud şi de văduva – doamna-mamă a acestuia – întru ţelul de a-i desăvârşi nimicirea facultăţilor sale morale, deoarece singurul serviciu pe care doamna Jeanrenaud pare că i-l face, este acela de a-i pune la îndemână absolut tot ce află în legătură cu China.

Că, în sfârşit, petiţionara se oferă să dovedească Tribunalului că sumele înghiţite de domnul Jeanrenaud, din anul 1814 şi până în 1828, se ridică, nici mai mult, nici mai puţin, la cifra de un milion de franci.

Spre conformarea tuturor acestor spuse, subsemnata poate aduce Domnului Preşedinte mărturia persoanelor care văd şi cunosc pe domnul marchiz d'Espard, şi ale căror nume şi calităţi sunt consemnate mai jos; dintre acestea,

unele au rugat cu multă stăruinţă pe subsemnata să ceară şi să caute să înfăptuiască punerea sub interdicţie a domnului marchiz d'Espard, acesta fiind singurul mijloc de a-i feri averea de o dezastruoasă administraţie şi de a ţine copiii departe de o influenţă nefastă.

Având în vedere probele aici alăturate şi luând în consideraţie toate aceste fapte, dat fiind că sus-amintitele stări de lucruri arată limpede starea de sminteală şi de imbecilitate a numitului domn marchiz d'EsparD. Cu domiciliul sus-arătat. – spre a ajunge la punerea acestuia sub interdicţie, subsemnata cere Domnului Preşedinte să aibă bunăvoinţa de a ordona comunicarea cererii aci anexate domnului procuror regal şi să însărcineze pe un judecător al Tribunalului cu întocmirea raportului, pentru termenul pe caro veţi binevoi a-l fixa, în aşa fel încât Tribunalul să hotărască în deplină cunoştinţă de cauză şi să facă dreptate etc., etc.”

— Iată, zise Popinot, şi ordonanţa preşedintelui, prin care sunt învestit. Ei, şi acum ce-o mai vrea de la mine marchiza d'Espard? Ştiu doar totul. Mâine mă voi duce cu grefierul meu la domnul marchiz, căci treaba nu mi se pare a fi tocmai curată.

— Ascultă, dragă unchiule, ştii că nu ţi-am cerut niciodată nici cel mai mic serviciu care să fi fost în legătură cu meseria de judecător; ei bine, te rog acum să ai pentru doamna d'Espard bunăvoinţa pe care o îndreptăţeşte situaţia ei. Spune, dacă ar veni ea aci, ai asculta-o?

— Fireşte.

— Atunci, uite ce! Mergi de o ascultă la dânsa acasă. Doamna d'Espard e bolnăvicioasă, e nervoasă şi are o fire gingaşă, şi nu cred că s-ar simţi prea bine în cocioaba matale. Du-te pe seară, în loc să mergi la cină, de vreme ce legea te opreşte să bei şi să mănânci cu împricinaţii.

— Dar legea nu te opreşte şi pe tine să primeşti moştenirile ce ţi-ar lăsa clienţii tăi? întrebă Popinot, căruia i se părea că simţise în glasul nepotului său o uşoară ironie.

— Hai, unchiule, chiar de n-ar fi decât faptul de a putea descoperi adevărul de pe urma acestei vizite, te rog să nu mă refuzi. Vei veni acolo ca jude-instructor, de vreme ce lucrurile nu ţi se par limpezi… Ce naiba! Interogatoriul marchizei e oare mai puţin folositor decât al soţului ei?

— Ai dreptate, încuviinţă magistratul, s-ar putea ca ea să fie partea nebună. Voi veni!

— Trec să te iau; scrie pe agendă: „Mâine seară la nouă, la doamna d'Espard” Bun! zise Bianchon, văzând pe unchiul că îşi notează întâlnirea.

A doua zi la nouă, doctorul Bianchon urcă scara plină de praf a unchiului său şi-l găsi lucrând la redactarea unei hotărâri spinoase.

Croitorul nu trimisese costumul cerut de Lavienne, aşa încât Popinot era îmbrăcat tot cu vechiul său gheroc plin de pete şi rămăsese acelaşi incomptus34 la vederea căruia cei ce nu-i cunoşteau viaţa lăuntrică pufneau în râs. Bianchon îl convinse totuşi să-şi aranjeze cravata şi să se încheie la haină; camufla apoi petele, butonându-i invers reverele de la dreapta spre stânga şi descoperind astfel partea neuzată a postavului. Însă după câteva clipe, vârându-şi mâinile în buzunarele vestei, aşa cum era deprins, judecătorul îşi suflecă haina până în piept.

Foarte mototolit în faţă şi la spate, costumul făcea o ghebă tocmai în mijlocul spinării, lăsând să iasă afară cămaşa printr-o despicătură care se isca tot mereu între jiletcă şi pantalon. Spre nenorocul său, Bianchon nu-şi dădu seama de acest caraghioslâc suplimentar decât în clipa în care unchiul se afla în faţa marchizei.

Este neapărată nevoie să facem o scurtă schiţă a vieţii acesteia, pentru a înţelege mai bine convorbirea pe care doctorul şi judecătorul aveau s-o aibă cu dânsa.

IV.

CE A VORBIT O FEMEIE LA MODĂ CU JUDECĂTORUL POPINOT.

Doamna d'Espard era de vreo şapte ani de zile foarte la modă în acel Paris unde Moda înalţă şi doboară rând pe rând oamenii. Aceştia, când mari, când mici, când obiectul atenţiei tuturor, când cu desăvârşire daţi uitării, ajung să fie mai târziu nişte nesuferiţi, aşa cum sunt toţi miniştrii exoflisiţi şi toate maiestăţile prăvălite. Supărători prin ifosele lor matofite, linguşitorii aceştia ai trecutului ştiu totul, vorbesc de rău pe toţi şi, ca nişte risipitori scăpătaţi, sunt prieteni cu toţii. De ţinem seama de faptul că soţul o părăsise prin 1815, de bună seamă că doamna d'Espard trebuie să se fi măritat pe la începutul anului 1812; fără îndoială deci, că cei doi copii ai săi aveau acum cincisprezece şi treisprezece ani. Prin ce întâmplare această mamă, în vârstă de vreo treizeci şi trei de ani, ajunsese să fie astăzi la modă? Deşi Moda aceasta are hachiţe şi nimeni nu-i poate desemna dinainte aleşii; deşi deseori ea ridică în slăvi pe soţia unui bancher sau vreo altă femeie de o îndoielnică frumuseţe şi elegantă, pare de necrezut ca Moda să fi luai apucături oarecum constituţionale, prin ratificarea alegerii unui preşedinte de vârstă. Aci Moda făcuse ca toată lumea: ea socotea şi acum pe doamna d'Espard drept o femeie tânără. În registrele Stării Civile, marchiza era trecută cu treizeci şi trei de ani; uneori seara, într-un salon, avea douăzeci şi doi. Dar câtă meştereală şi câte vicleşuguri! Nişte zulufi de împrumut, bine potriviţi, îi ascundeau tâmplele. Acasă se ostenea să stea într-o lumină foarte pală; făcea pe bolnava spre a rămâne în binevoitoarea penumbră a razelor cernute prin perdele de voal. Ca şi Diana de Poitiers35, se scălda zilnic în apă rece; tot ca ea, marchiza se culca pe o saltea de păr de cal şi dormea cu capul pe perne de saftian ca să-şi păstreze frumuseţea părului; mânca puţin, nu bea decât apă, îşi cumpăta fiece mişcare pentru a nu se obosi, şi îndeplinea cu exactitudine călugărească până şi cel mai mic punct al programului ei de viaţă. Această straşnică reţetă – spun unii – o practică şi o vestită poloneză36, care foloseşte gheaţa în

locul apei şi mănâncă doar bucate reci. Poloneza aceasta întrunea în persoana ei o experienţă seculară şi deprinderile şi obiceiurile unei cochete din secolul al XVIII-lea, Hărăzită să trăiască cât Marion de Lorme37 – căreia biografii îi dădeau o sută treizeci de ani – fosta vicereginăa Poloniei, la aproape o sută de ani, avea un spirit şi o inimă tânără, o înfăţişare gingaşă şi o făptură fermecătoare; în conversaţia sa, în care vorbele-i scăpărau ca şi curpenii pe foc, ştia să facă asemuiri între cărţile şi oamenii literaturii de astăzi şi oamenii şi cărţile veacului al XVIII-lea, Ea îşi comanda coafurile la casa Herbault din Varşovia. Doamnă din lumea mare, era totodată evlavioasă ca o fetiţă; ştia să înoate, să zburde ca un băiat, precum ştia să se aşeze într-o causeuse întocmai ca o tânără cochetă. Suduia moartea şi-şi bătea joc de ea. Uluise odinioară pe împăratul Alexandru, iar acum, prin fastul recepţiilor ce le dădea, ar fi uimit chiar pe ţarul Nicolae38. Mai făcea încă să suspine câte un tânăr căruia i se aprindeau călcâiele, căci ea avea darul s-arate vârsta care îi plăcea s-o aibă. În sfârşit, era un adevărat basm cu zâne, dacă nu cumva era ea însăşi zâna ieşită din vreun basm.

Doamna d'Espard o fi cunoscut oare pe această doamnă Zavonesek? A vrut s-o reîntrupeze în totul? Oricum, marchiza era o reclamă vie pentru regimul pe care-l ţinea: avea tenul proaspăt, fruntea făr' de zbârcitură, trupul – ca şi al iubitei lui Henric al II-lea – mlădios şi fraged. Avea acei tainici nuri ce prind şi te leagă de o femeie… Prescripţiile atât de uşoare ale acestui regim în care îşi dădeau întâlnire şi arta şi natura, poate şi experienţa, găseau de altfel în organismul marchizei un tărâm prielnic şi potrivit. Marchiza arăta o adâncă nepăsare pentru tot ceea ce o privea; bărbaţii o amuzau, dar niciunul nu-i stârnise acel mare freamăt care să cutremure două firi şi să facă praf una dintre ele. Nu purta pică nimănui, dar nici dragoste. Dacă o jignea careva, se răzbuna cu răceală, liniştită, în toată tihna, pândind prilejul de a-şi împlini gândul mocnit

împotriva orişicui îi lăsase o amintire proastă. Nu se frământă, nici nu se zbuciuma. Vorbea, căci ştia că rostind câteva vorbe, o femeie poate ucide trei bărbaţi. Simţise o deosebită plăcere atunci când fusese părăsită de domnul d'Espard: odată cu el oare nu plecau şi cei doi băieţi care începuseră s-o plictisească şi care, mai târziu, i-ar fi putut chiar dăuna ifoselor ei? Prietenii cei mai intimi. – precum şi adoratorii ei cei mai fluşturatici, socoteau că e o femeie tânără, fiindcă n-o vedeau – aidoma Corneliei39 – însoţită de acele „odrasle” care ar fi dat de gol etatea mamei lor. Lumea nu cunoştea pe cei doi copii de care marchiza părea atât de îngrijorată în jalba sa, aşa cum nu-l cunoştea nici pe tatăl lor, după cum nici marinarii habar n-aveau de trecătoarea nord-est40… Domnul d'Espard trecea drept un zurliu care-şi părăsise nevasta, fără a avea împotrivă-i nici cea mai mică pricină de nemulţumire. Astfel că, la douăzeci şi doi de ani, doamna d'Espard era deopotrivă stăpână pe sine şi pe averea sa ce-i aducea douăzeci şi şase de mii de livre rentă; de aceea şovăise mult înainte de a-şi alege alt fel de viaţă sau de a se hotărî să-şi schimbe soarta. Deşi stăpânea toate bunurile cumpărate de soţul ei şi îi păstra mobila, echipajele, caii, în fine o casă întreagă cu tot ce putea cuprinde, marchiza duse la început o viaţă retrasă; era în timpul anilor 1816-1817-181841, când familiile se refăceau din nenorocirile căşunate de viitoarea politică. Aparţinând, de bună seamă, uneia dintre cele mai mari şi vestite case din cartierul Saint-Germain42, părinţii o sfătuiră să trăiască în familie, după despărţirea silită la care o condamnase neînţeleasa ciudăţenie a soţului ei.

În anul 1820, marchiza ieşi din sihăstria ei şi începu să se arate la Curte, să participe la serate şi să dea recepţii la ea acasă. Între 1821 şi 1827 porni să cheltuiască mult, distingându-se prin gustul şi toaletele sale; îşi avea zilele şi orele sale de primire; curând apoi, se urcă pe tronul unde străluciseră mai înainta vicontesa de Beauseant, ducesa de Langeais şi doamna Firmiani; aceasta din urmă – după

căsătoria cu domnul de Camps – trecuse sceptrul în mâinile ducesei de Maufrigneuse, căreia i-l smulsese marchiza d'Espard. Lumea nu ştia nimic mai mult despre viaţa intimă a doamnei d'Espard. Asemenea unui soare gata de asfinţit, dar care nu apune niciodată, ea părea sortită să mai dăinuie multă vreme deasupra orizontului parizian. Marchiza era bună prietenă cu o ducesă, vestită nu numai prin frumuseţea ei, dar şi prin devotamentul pe care îl avea faţă de un prinţ, pe atunci în dizgraţie, dar totdeauna gata să intre ca un stăpân într-unul dintre guvernele viitoare43. Doamna d'Espard era totodată prietenă cu o străină, care era în relaţii cu un vestit şi viclean diplomat rus, obişnuit să canalizeze viaţa noastră publică. În sfârşit, mai avea strânse legături cu o bătrână contesă care aproape o înfiase şi care obişnuia să amestece cărţile marilor pasienţe politice. Pentru lumea ce ştia să privească viitorul, doamna d'Espard se pregătea să treacă de la o surdă, dar adevărată înrâurire, la acea publică şi uşuratică domnie pe care o impune Moda. Salonul ei căpătase un aspect politic. Cuvintele: „Ce se spune despre asta la doamna d'Espard? Oare salonul doamnei d'Espard e sau nu împotriva acestei măsuri?” – începeau să fie murmurate de tot mai mulţi nătărăi care dădeau autoritate unei clici – turmă credincioasă marchizei. Câţiva politicieni scăpătaţi, oblojiţi şi măguliţi de dânsA. Printre care şi un favorit al lui Ludovic al XVIII-lea44, ce mi mai avea nici o trecere, sau mulţi alţi foşti miniştri (gata să pună iar mâna pe putere) povesteau că marchiza e tot atât de iscusită în ale diplomaţiei ca soţia ambasadorului rus din Londra. Marchiza împărtăşise, fie unor deputaţi, fie unor pairi, câteva idei şi vorbe de duh, care apoi fuseseră vânturate, de la tribună, în întreaga Europă. Deseori enunţase anumite judecăţi bune cu privire la unele evenimente despre care prietenii ei nici nu cutezau să-şi spună părerea. Dregători de seamă ai Curţii veneau seara la ea să joace whist45. Marchiza avea de altfel însuşirile cusururilor sale. Era pe drept cuvânt socotită o

femeie discretă. Prietenia ei părea statornică şi neclintită. Îşi ajuta protejaţii cu o râvnă care dovedea că ţine mai mult să-şi mărească creditul, decât să-şi cucerească simpatiile. Această purtare era determinată de patima ei majoră, de vanitate. Cuceririle şi plăcerile la care femeile ţin atâta i se păreau doar nişte simple mijloace: ea năzuia să trăiască în toate punctele cercului celui mai larg pe care-l poate cuprinde viaţa. Printre bărbaţii încă tineri şi de viitor, care la zile mari dădeau ghes prin saloanele ei, întâlneai pe domnii de Marsay, de Ronquerolles, de Montriveau, de la Roche-Hugon, de Sérizy, Ferraud, Maxime de Trailles, de Listomčre, pe cei doi Vandenesse, du Châtelet46 etc. Deseori marchiza invita câte un bărbat făr' de soţia lui. Avea însă destul de mare autoritate spre a putea impune aceste grele derogări unor ambiţioşi de teapa, bunăoară, a vestiţilor bancheri de Nucingen şi Ferdinand du Tillet. Cunoştea atât de bine punctele tari şi cele slabe ale vieţii pariziene, încât prin purtarea ei nu îngăduia niciodată unui bărbat să poată exercita nici cea mai mică înrâurire asupra ei. Să fi dat orişicât şi n-ai fi putut nicăieri afla vreun răvaş sau vreo scrisoare compromiţătoare. Dacă răceala inimii îi îngăduia să-şi joace rolul cu multă naturaleţe, înfăţişarea o slujea tot atât de bine. Avea un aspect tineresc. Glasu-i se mlădia după voie, proaspăt, limpede şi dur. Poseda la perfecţie toate tainele acelei atitudini aristocratice, prin care o femeie îşi poate da trecutul uitării... Marchiza poseda cu măiestrie arta de a pune nesfârşite stavile între ea şi bărbatul care – după o fericire trecătoare – s-ar fi crezut îndreptăţit la o anumită familiaritate. Privirea-i împărătească ştia să nege totul. În conversaţia ei, simţămintele cele mai mari şi frumoase şi hotărârile-i nobile păreau a decurge în chipul cel mai firesc dintr-o stare sufletească şi dintr-o inimă curată; de fapt, însă, totul era calculat; putea oricând să-şi bată joc şi să-l Iacă de râs pe bărbatul care nu s-ar fi priceput la afaceri. În timp ce, atunci când era vorba de interesele ei, ar fi fost în stare să

facă cele mai necinstite lucruri, cu cea mai sfruntată neruşinare. Dacă şi-ar fi putut-o apropia, aşa cum năzuia, Rastignac ar fi avut cea mai straşnică unealtă; dar aceasta nu numai că nu se întâmplase, ci dimpotrivă, pe nesimţite, începuse el însuşi să fie dus de nas de dânsa. Acest tânăr condottiere47 al minţii se vedea osândit – ca şi Napoleon – să înfrunte bătălia, ştiind însă că prima înfrângere ar fi însemnat totodată mormântul norocului său; de aceea, această ocrotitoare era pentru el o toarte primejdioasă adversară. Pentru prima dată în viaţa-i zbuciumată, Rastignac juca o partidă serioasă cu un partener de talia lui. Prin cucerirea doamnei d'Espard, el întrezărea un post de ministru; de aceea, o servea el, înainte de a se servi de ea. Primejdios preţ.

Trena casei d'Espard cerea un personal numeros, căci viaţa pe care o ducea marchiza era fastuoasă. Marile recepţii se desfăşurau la parter. – dar marchiza locuia la primul etaj al imobilului. Intrarea prin scara principală, minunat împodobită, apartamentele în care simţeai acel bun şi nobil gust care strălucise pe vremuri la Versailles, toate acestea adevereau că ne găseam în faţa unei uriaşe averi. Când judecătorul, la apariţia cabrioletei nepotului său, văzu cum se deschide poarta de intrare, iscodi cu luare-aminte, dintr-o privire, cuşca portarului gătit în livrea de paradă; apoi curtea, grajdurile, felul cum era împărţită casa, florile ce împodobeau scara, desăvârşita curăţenie a rampelor ei, a pereţilor, a covoarelor; numără lacheii costumaţi care, la clinchetul soneriei, se aliniaseră în pragul scării principale. Ochii judecătorului, care în ajun sfredeleau din fundul vorbitorului măreţia mizeriilor, pitulate pe sub hainele colbuite ale poporului, iscodeau acum cu aceeaşi agerime mobilierul şi decorul ce împodobea încăperile prin care trecea, spre a descoperi de astă dată mizeriile măreţiei.

— Domnul Popinot, domnul Bianchon.

Aceste două nume fură rostite la intrarea budoarului ei – o frumoasă odaie de curând remobilată şi care dădea spre grădină. Doamna d'Espard sta aşezată într-unul dintre acele vechi jilţuri rococo, a căror modă fusese statornicită de Madame48. La stânga ei, pe un scăunel, era Rastignac, ca un fel de primo49 al vreunei nobile italiene. La colţul căminului, în picioare, se afla un al treilea ins. După cum bine intuise învăţatul medic, marchiza avea un temperament sec şi nervos. Dacă n-ar fi ţinut un regim special, pielea ei ar fi luat culoarea roşiatică pe care ţi-o dă un neîncetat năduf; însă albul prefăcut al carnaţiei şi-l punea în valoare cu nuanţele şi tonurile puternice ale stofelor ce-o înconjurau sau ale celor ce îmbrăca. Brunul roşiatic, cafeniul, fumuriul cu scânteieri aurii, i se potriveau cum nu se poate mai bine. Copiat după cel al unei vestite lady, la modă atunci la Londra, budoarul ei era tapisat în catifea castanie, peste care adăugase nenumărate zorzoane şi podoabe a căror înfăţişare atrăgătoare atenua din fastul excesiv al acestei regeşti culori. Marchiza era pieptănată tinereşte, cu părul tras pe tâmple; coafura se termina cu nişte zulufi ce-i accentuau ovalul puţin lungăreţ; fiindcă pe cât este de hâd un obraz durduliu, pe atât unul prelung este de maiestuos. Oglinzile duble, cu mai multe feţe, care subţiază sau teşesc chipul, adeveresc această regulă aplicabilă în fizionomie.

Când îl zări pe Popinot oprindu-se în uşă ca o vită speriată, întinzând gâtul, cu mâna stingă în buzunarul de la vestă, ţinând în cea dreaptă pălăria cu căptuşeala-i soioasă, marchiza d'Espard aruncă lui Rastignac o privire în care simţeai zeflemeaua. Ţinuta stângace a bătrânului se brodea atât de bine cu înfăţişarea sa grotescă şi fâstâcită, încât Rastignac, când întâlni şi privirea întristată a lui Bianchon – ruşinat de unchiul său – nu-şi putu stăpâni râsul şi întoarse capul. Marchiza salută şi schiţă, cu mare greutate, gestul să se ridice din jilţul în care – nu fără graţie – recăzu, părând că-şi scuză, printr-o prefăcută slăbiciune, necuviinţa.

În clipa aceea, un personaj care şedea între cămin şi uşă se înclină uşor, oferind două scaune pe care le arătă doctorului şi judecătorului; apoi, când îi văzu pe aceştia aşezaţi, îşi reluă locul sprijinindu-şi spatele de tapet şi încrucişându-şi braţele.

Câteva cuvinte despre omul acesta:

În zilele noastre trăieşte un pictor, pe nume Decamps50, înzestrat cu marea însuşire de a stârni interesul în legătură cu tot ceea ce înfăţişează privirii, fie că e o piatră, fie că e vorba de un om. Din acest punct de vedere, creionul lui pare mai iscusit decât penelul. Dacă desenează o odaie goală, unde stă rezemat de perete, şi dacă dânsul vrea, atunci te va face să te înfiori: vei crede poate că mătura a fost, adineauri, părtaşă la o crimă, fiind mânjită de sânge; că este chiar mătura de care s-a folosit văduva Bancal ca să cureţe încăperea în care a fost asasinat Fualdčs51. Da, pictorul va zburli târnul întocmai ca pe un om mânios, va înfoia firele de mătură ca şi când ar fi nişte ţepi de păr ce ţi se face măciucă; va face din ea un soi de tălmaci al poeziei tainice care se desfăşoară în închipuire. După ce te va fi înfricoşat cu măturoiul ăsta, mâine îţi va zugrăvi un târn aşezat, de astă dată, lângă o mâţă aţipită (cam ciudat) şi îţi va spune că e al nevestei unui cizmar neamţ şi că se foloseşte de el pentru a se duce pe Brocken52. Sau va putea fi una dintre acele paşnice mături de coada căreia atârnă haina vreunui funcţionar de la Visterie. Ceea ce avea arcuşul lui Paganini, avea şi penelul acestui Decamps: o putere magnetică de comunicare. Ei bine, ar fi trebuit să ai acel surprinzător geniu, acea măiestrie a creionului, ca să poţi transpune stilul, ca să poţi înfăţişa icoana acestui ins rigid, uscăţiv şi înalt, îmbrăcat într-un costum cernit, cu părul lung, negru, aşa cum stătea acolo în picioare, fără a spune o vorbă. Acest senior avea fata ca lama unui cuţit: rece şi tăioasă. Tenul lui te făcea să te gândeşti la apele Senei, când gârla tulbure duce de-a rostogolul cărbunii vreunei luntri scufundate. Privea la pământ, asculta şi

judeca. Felul cum sta în picioare, te înfiora. Părea vestita mătură pe care Decamps o înzestrase cu puterea de a da în vileag o crimă… Din când în când, marchiza încercă – în timpul conversaţiei – să dobândească încuviinţarea lui tacită, ţintindu-şi o clipă privirile asupra acestui personaj. Dar oricât de vie ar fi fost întrebarea mută a marchizei, el rămânea împietrit şi rece ca şi statuia Comandorului53.

Aşezat pe muchia scaunului, în faţa focului din cămin, cu pălăria pe genunchi, sărmanul Popinot privea candelabrele poleite cu aur, orologiul, mărunţişurile grămădite deasupra căminului, mătasea tapetului înflorat, în sfârşit, toate acele zorzoane şi bibelouri scumpe cu care se înconjură o femeie la modă. Fu scos din contemplaţia sa burgheză de doamna d'Espard, care-i şuieră cu un glas dulce, ca din nai:

— Domnul meu, vă datorez un milion de mulţumiri… „Un milion de mulţumiri? îşi zise Popinot în sinea lui, e prea mult; nici măcar una.”

— Pentru osteneala pe care aţi binevoit… „Binevoit…?” gândi el. „Îşi bate joc de mine.”

—… binevoit să v-o daţi, ostenindu-vă să staţi de vorbă cu o prea suferindă solicitatoare, care nu era în măsură să părăsească apartamentul…

Aci judecătorul curmă vorba marchizei, aruncându-i o privire pătrunzătoare şi scrutând starea sanitară a sărmanei solicitatoare.

„E sănătoasă tun!” îşi zise Popinot.

— Doamna mea, răspunse el, luând un ton respectuos, nu-mi datoraţi nimic. Deşi această deplasare nu stă în obiceiurile Tribunalului, totuşi, când se pun asemenea probleme, nu trebuie să precupeţim nimic pentru a ajunge la descoperirea adevărului. Judecata noastră va fi atunci determinată mai puţin de litera legii, decât de inspiraţiile conştiinţei noastre. Oriunde aş căuta adevărul, fie în camera noastră de chibzuire, fie aci, important este să-l găsim. Şi atunci totu-i în regulă.

Pe când Popinot vorbea, Rastignac dădea mâna eu Bianchon, iar marchiza – plină de graţioasă bunăvoinţă – făcea doctorului un semn din cap.

— Cine e domnul ăsta? întrebă Bianchon în şoaptă pe Rastignac, arătând spre omul cernit.

— Cavalerul d'Espard, fratele marchizului.

— Nepotul dumneavoastră mi-a spus, răspunse marchiza lui Popinot, cât de ocupat sunteţi; şi mai ştiu că sunteţi atât de bun încât, spre a scuti de recunoştinţă pe cei ce vă sunt îndatoraţi, nu doriţi să se ştie nimic despre binefacerile domniei voastre. Se pare că Tribunalul acesta vă oboseşte peste măsură. De ce oare nu se sporeşte numărul judecătorilor?

— Vai, doamna mea, nu asta-i greu, zise Popinot. Fireşte că n-ar îi rău să se sporească. Dar asta o să se întâmple când o face plopul mere şi răchita micşunele.

Auzind această frază, care se potrivea atât de bine cu fizionomia judecătorului, cavalerul d'Espard îl măsură dintr-o privire şi păru a-şi spune: „Îl dăm noi repede pe brazdă!”

Marchiza îşi aruncă ochii spre Rastignac care se aplecă spre dânsa.

— Iată oamenii care hotărăsc de soarta şi de interesele noastre, şopti tânărul elegant către marchiză.

Ca majoritatea celor îmbătrâniţi într-o meserie, Popinot se lăsa uşor în voia deprinderilor dobândite, deprinderi care, de altfel, formau şi felul lui de a gândi. Convorbirea lui dădea în vileag pe judecătorul de instrucţie. Îi plăcea să pună întrebări interlocutorilor, să-i încolţească, iscând astfel unele neaşteptate consecinţe şi făcându-i să vorbească mai mult decât ar fi dorit ei. Se povesteşte că lui Pozzo di Borgo54 îi plăcea să afle secretele interlocutorilor săi şi să-i prindă în capcane diplomatice; el desfăşura în acest iei, cu o obişnuinţă mai tare decât el, duhul său călit în viclenie. Îndată ce Popinot îşi dădu seama, ca să zicem aşa, în ce ape se scaldă, socoti că pentru aflarea adevărului va fi silit să

recurgă la cele mai iscusite vicleşuguri, la cele mai prefăcute şi mai întortocheate căi practicate în Tribunal. Bianchon rămânea rece şi sever, ca un om hotărât să îndure chinurile în tăcere; însă, în sinea lui, dorea ca unchiul său să poată strivi această femeie, aşa cum calci o năpârcă, metaforă inspirată de lunga-i rochie, de atitudinea-i şerpuitoare, de gâtul prea lung, de capul mic şi de mişcările unduioase ale marchizei.

— Ei bine, domnul meu, reluă doamna d'Espard, oricât de mult mă scârbeşte egoismul, să credeţi că sufăr de prea multă vreme ca să nu doresc să terminaţi cât de repede. Putea-voi oare avea în curând dezlegarea fericită a pricinii?

— Doamna mea, voi face tot ce-mi va sta în putinţă pentru a termina, zise Popinot, plin de simplitate. Ce anume a determinat despărţirea dumneavoastră de marchizul d'Espard? întrebă judecătorul, privind spre marchiză.

— Da, domnul meu, începu marchiza, pregătindu-se cu gândul să-i depene povestea dinainte pregătită: la începutul anului 1816, domnul d'Espard, care de trei luni îşi schimbase cu desăvârşire firea, îmi propuse să ne mutăm la una dintre moşiile lui, lângă Briançon; aceasta, fără a ţine câtuşi de puţin seama de sănătatea mea, căreia clima de acolo nu i-ar fi priit, fără să ţină seama nici de felul meu de viaţă; de aceea eu nu am voit să-l urmez. Refuzul meu l-a făcut să rostească unele vorbe atât de nedrepte, încât chiar din acea clipă am început să mă îndoiesc dacă este în toate minţile… A doua zi mă părăsi, lăsându-mi casa şi libera poziţie asupra veniturilor lui; luând cu sine pe cei doi copii se mută pe strada Montagne Sainte-Genevičve.

— Îmi daţi voie doamnă, întrerupse judecătorul, cam la cât se cifrau aceste venituri?

— O rentă de douăzeci şi şase de mii de livre, completă marchiza. M-am sfătuit de îndată cu bătrânul domn Bordin, pentru a şti ce e de făcut, reluă ea; dar se pare că nu e deloc uşor să iei din mâna tatălui copiii, pentru a-i creşte; astfel că m-am văzut nevoită să rămân, la etatea de

douăzeci şi doi de ani, singură, în timp ce alte femei tinere s-ar fi ţinut de năzbâtii… Desigur că mi-aţi citit plângerea, domnule judecător; aşadar cunoaşteţi faptele principale pe care-mi întemeiez cererea de punere sub interdicţie, împotriva domnului d'Espard?

— Aţi făcut, doamnă, demersuri pentru a lua de la dânsul copiii? întrebă judecătorul.

— Da, domnul meu, dar totul a fost zadarnic! E groaznic pentru o mamă să se vadă lipsită de afecţiunea propriilor săi copii, mai cu seamă când i-ar putea da acele bucurii de care duce lipsă şi la care orice femeie ţine…

— Cel mare trebuie să fi împlinit şaisprezece ani? întrebă judecătorul.

— Cincisprezece, rectifică repede marchiza.

Bianchon se uită atunci la Rastignac.

Doamna d'Espard îşi muşcă buzele.

— Dar de ce vă interesează etatea copiilor mei?

— Ei, doamnă, zise judecătorul, fără a părea că dă vreo greutate cuvintelor sale, un băiat de cincisprezece ani, şi fratele lui, fără îndoială în etate de vreo treisprezece ani, socot că au picioare şi minte; ar putea aşadar veni să vă vadă pe ascuns; iar dacă nu vin, înseamnă că ei ascultă de tatăl lor; şi dacă-l ascultă, asta înseamnă că trebuie să-l şi iubească mult…

— Nu vă înţeleg, zise marchiza.

— Pesemne nu aveţi cunoştinţă de faptul că în cerere avocatul dumneavoastră pretinde că scumpii dumneavoastră copii sunt cât se poate de nenorociţi la tatăl lor…

Doamna d'Espard răspunse cu o fermecătoare nevinovăţie:

— Nici nu ştiu ce mi-a dat avocatul să iscălesc.

— Îmi iertaţi aceste presupuneri, dar Justiţia cântăreşte totul. Ceea ce vă întreb eu, doamnă, e inspirat doar de dorinţa de a cunoaşte bine problema. După părerea dumneavoastră, domnul d'Espard v-ar fi părăsit pentru o

prietenă oarecare. În loc să plece la Briançon, unde voia să vă ducă, dânsul a rămas la Paris. Pentru mine, punctul acesta nu e deloc limpede. Oare, înainte de căsătorie cunoştea pe această doamnă Jeanrenaud?

— Nu, domnul meu, răspunse marchiza, cu un soi de neplăcere pe care doar Rastignac şi cavalerul d'Espard o puteau percepe.

Se simţea jignită să fie supusă unui interogatoriu tocmai de acest judecător, pe care îşi pusese în gând să-l păcălească; însă acum – datorită preocupării lui, Popinot afişa aceeaşi atitudine nătângă – ea sfârşi prin a pune pe socoteala geniului „iscoditor" al acelui jude rural al lui Voltaire55, toate aceste întrebări.

— La şaisprezece ani, continuă marchiza, părinţii m-au măritat cu domnul d'Espard; numele, averea şi caracterul său erau potrivite cu ceea ce gândea familia mea că trebuie să fie. Domnul d'Espard, atunci de douăzeci şi şase de ani, era un gentilom în accepţia britanică a cuvântului; purtarea lui îmi plăcea; părea să aibă multă ambiţie, şi mie îmi plac bărbaţii ambiţioşi, zise ea, uitându-se la Rastignac. Dacă domnul d'Espard n-ar fi întâlnit-o pe doamna Jeanrenaud, însuşirile, educaţia şi cunoştinţele sale l-ar fi dus – după părerea prietenilor lui de atunci – la treburile statului. Regele Carol al X-lea, pe atunci prinţ moştenitor, îl preţuia foarte mult şi un loc în Parlament, o slujbă la Curte, o înaltă dregătorie, îi erau de bună seamă hărăzite. Femeia asta însă l-a scos din minţi, nenorocind viitorul întregii noastre familii.

— Care erau pe vremea aceea părerile religioase ale domnului d'Espard?

— Era, ca şi acum, tare evlavios!

— Nu credeţi că doamna Jeanrenaud l-ar fi acaparat folosindu-se de misticism?

— Nu, domnule.

— Aveţi o casă frumoasă, doamnă, zise deodată Popinot, scoţându-şi mâinile din buzunarele de la vestă, sculându-se

ca să-şi desfacă pulpanele redingotei şi să se-ncălzească. Acest budoar e tare plăcut: iată nişte jilţuri minunate! Apartamentul dumneavoastră este foarte somptuos; trebuie să vă simţiţi prost aci, gândindu-vă cât de prost o duc copiii dumneavoastră şi ce prost sunt îmbrăcaţi şi hrăniţi. Pentru o mamă, nu-mi pot închipui nimic mai îngrozitor!

— Da, domnul meu. De-aţi şti cât de mult aş dori să le pot face şi eu puţină plăcere bieţilor mei copilaşi, pe care tatăl lor îi pune să trudească de dimineaţa până seara, din pricina acelei nenorocite lucrări despre China!

— Dumneavoastră daţi recepţii frumoase şi ei s-ar distra bine aci, deşi ar putea prinde gustul mondenităţilor; oricum însă, tatăl lor vi i-ar putea trimite de două-trei ori pe iarnă.

— Mi-i aduce de Anul Nou şi de ziua mea. De două ori pe an, domnul d'Espard îmi face plăcerea de-a lua masa la mine, împreună cu copiii.

— Ce ciudată purtare! zise Popinot, cu mutra unui om convins. Dar aţi văzut-o vreodată pe doamna asta Jeanrenaud?

— Într-o zi, cumnatul meu, care avea treabă cu fratele său…

— Cum?! domnul este fratele domnului d'Espard? zise judecătorul, tăindu-i vorba.

Cavalerul făcu o mică plecăciune, fără a spune o vorbă.

— Domnul d'EsparD. Care era la curent cu aceasta afacere, m-a dus la Oratoire56, unde dânsa merge s-asculte predicile. – fiindcă e protestantă. Am văzut-o; n-are nimic atrăgător: seamănă cu o măcelăreasă, e puhavă, ciupită toată de vărsat; are nişte mâini şi nişte picioare butucănoase, e şpanchie – în fine, parc-ar fi o dihanie!

— De necrezut! zise judecătorul ca şi cum ar fi fost cel mai ageamiu nătâng dintre toţi judecătorii Regatului. Şi făptura asta locuieşte nu departe de aci, pe rue Verte, într-o casă boierească! Carevasăzică nu mai există burghezi! 57

— O casă boierească în care fiul ei face nişte cheltuieli nesăbuite!

— Doamnă, zise judecătorul, eu locuiesc în cartierul Saint-Marceau şi nu ştiu ce sunt aceste cheltuieli. Ce înţelegeţi dumneavoastră prin cheltuieli nesăbuite?

— Păi, zise marchiza: un grajd, cinci cai, trei trăsuri; adică o caleaşcă, un cupeu, o cabrioletă.

— Vasăzică toate astea costă bani grei, nu glumă? făcu Popinot, mirat.

— Grozav de mult, interveni Rastignac. Grajdul, îngrijirea trăsurilor şi livrelele oamenilor cer laolaltă între cincisprezece şi şaisprezece mii de franci anual.

— Chiar aşa de mult, doamnă? întrebă judecătorul, mirat.

— Pe puţin atâta, răspunse marchiza.

— Şi pesemne că amenajarea casei a trebuit să coste şi ea bani grei.

— Peste o sută de mii de franci, răspunse marchiza, care nu-şi putea ascunde surâsul, văzând vulgaritatea judecătorului.

— Judecătorii, doamnă, reluă Popinot, sunt îndeobşte neîncrezători; ba chiar sunt plătiţi să fie astfel; şi eu unul sunt neîncrezător. Se pare deci că domnul baron Jeanrenaud, împreună cu mama sa, l-ar fi spoliat pe domnul d'Espard într-un chip destul de ciudat. Iată un grajd care, după socoteala dumneavoastră, ar costa şaisprezece mii de franci pe an. Coşniţa, simbria servitorilor, cheltuielile mari ale casei ar reveni, cred, la de două ori pe atât. Ceea ce face cam vreo cincizeci-şaizeci de mii de franci anual, Credeţi dumneavoastră că oamenii aceştia – odinioară atât de săraci – ar putea avea astăzi o avere atât de mare? Un milion produce doar un venit de patruzeci de mii de livre.

— Domnul meu, fiul şi mama au învestit fondurile date de domnul d'Espard în rente de stat, atunci când acestea cotau între şaizeci şi optzeci… Cred că astăzi veniturile lor trebuie să se ridice la peste şaizeci da mii de franci. De altfel, băiatul are şi el o leafă foarte frumoasă.

— Dacă ei cheltuiesc şaizeci de mii de franci, atunci dumneavoastră cât cheltuiţi?

— Păi, răspunse doamna d'Espard, cam tot atâta!

Cavalerul tresări, marchiza se roşi la faţă, Bianchon privi spre Rastignac; însă judecătorul făcu o mutră caraghioasă care înşelă pe doamna d'Espard. Cavalerul nu se mai amestecă în conversaţie, văzând că totul e pierdut.

— Oamenii aceştia, zise Popinot, ar trebui trimişi în faţa judecătorului extraordinar, doamnă.

— Aceasta era şi părerea mea, reluă marchiza încântată. Dacă ar fi fost ameninţaţi cu poliţia corecţională, atunci ar fi acceptat o tranzacţie.

— Când domnul d'Espard v-a părăsit, oare nu v-a dat o procură pentru a gira şi administra bunurile dumneavoastră, doamnă?

— Nu înţeleg rostul acestei întrebări, zise iute marchiza. Dacă aţi ţine seama de starea în care mă aflu, datorită demenţei soţului meu, s-ar cuveni, cred, să vă ocupaţi mai degrabă de dânsul decât de mine.

— Ajungem noi şi acolo, doamnă, o linişti judecătorul. Înainte de a încredinţa domniei-voastre, sau altora, administrarea bunurilor domnului d'Espard – în ipoteza că ar fi pus sub interdicţie – Tribunalul trebuie să ştie cum v-aţi administrat propriul dumneavoastră avut. Dacă domnul d'Espard v-ar fi dat o procură, aceasta ar fi dovedit că are încredere şi Tribunalul ar aprecia ca atare acest fapt. Aţi avut procură de la dânsul? Aţi cumpărat, aţi vândut din averea imobilă, aţi investit bani în ceva?

— Nu, domnul meu! Comerţul nu intră în deprinderile familiei Blamont-Chauvry, răspunse marchiza jignită în mândria ei aristocratică, uitând de plângerea făcută. Bunurile mele au rămas neatinse şi domnul d'Espard nu mi-a dat nici o procură.

Cavalerul îşi acoperi ochii cu mâna spre a-şi ascunde vădita nemulţumire, datorată lipsei de prevedere a cumnatei; o vedea cum prin răspunsurile ei îşi tăia singură craca de sub picioare. În ciuda ocolurilor interogatoriului său, Popinot mergea drept la ţintă.

— Domnia-sa, zise Popinot, arătând spre cavaler, este rudă de sânge, nu-i aşa? putem deci vorbi deschis în faţa dumnealui.

— Vorbiţi, zise marchiza, surprinsă de această măsură de prevedere.

— Ei bine, doamnă, admit că nu cheltuiţi anual decât şaizeci de mii de franci; această sumă va părea c-a fost foarte bine folosită, pentru oricine ar vedea grajdurile, acareturile, numerosul personal cum şi trena casei dumneavoastră, al cărui lux îmi pare a fi mai presus de cel al casei Jeanrenaud.

Marchiza făcu un semn de încuviinţare.

— Or, reluă judecătorul, dacă n-aveţi decât o rentă de douăzeci şi şase de mii de franci pe an, atunci – între noi fie vorba – ne-am putea aştepta să aveţi datorii de vreo sută de mii de franci. Tribunalul, aşadar, ar putea fi în drept să creadă că există, între motivele care vă împing să cereţi punerea sub interdicţie a soţului dumneavoastră, un interes personal, nevoia de-a achita anumite datorii, în ipoteza când dumneavoastră… aţi… avea… datorii… Felul în care am fost sesizat m-a făcut să mă interesez de situaţia dumneavoastră; chibzuiţi aşadar bine şi mărturisiţi-mi sincer. În cazul când presupunerile mele ar fi întemeiate, încă ar mai fi timp pentru a evita scandalul unei dezavuări pe care Tribunalul ar trebui s-o exprime în considerentele judecăţii sale, fireşte, dacă nu vă veţi clarifica până alunei poziţia. Noi suntem obligaţi să cercetăm motivele invocate de reclamanţi, tot aşa precum facem şi cu apărările omului a cărui punere sub interdicţie se cere: trebuie dar să cercetăm dacă cei care fac plângerea nu cumva sunt mânaţi de patimi, nu cumva sunt purtaţi de acea lăcomie, din păcate atât de des întâlnită…

Marchiza se perpelea de parcă era pe grătarul sfântului Laurenţiu.58

— Aş avea nevoie de unele lămuriri în această privinţă, urmă judecătorul,. Eu nu cer, doamnă, să fac împreună cu

dumneavoastră socotelile; doresc doar să ştiu cum aţi încropit-o în aceşti ultimi ani cu cheltuielile, având doar şaizeci de mii de livre rentă? Sunt multe femei care săvârşesc minuni în gospodăria lor, dar dumneavoastră nu păreţi a fi dintre acelea, Vorbiţi-mi! S-ar putea să aveţi mijloace foarte oneste, favoruri acordate de Curte, niscaiva bani proveniţi din recentele îndemnizaţii; însă, în acest caz, autorizaţia soţului dumneavoastră ar fi fost necesară pentru ridicarea sumelor respective.

Marchiza amuţise.

— Gândiţi-vă, urma Popinot, că poate domnul d'Espard vrea să se apere; că atunci avocatul lui va fi îndrituit să ştie dacă aveţi sau nu creditori. Acest budoar a fost de curând mobilat; apartamentele dumneavoastră nu mai au mobilierul pe care domnul marchiz vi l-a lăsat în 1816. După cum mi-aţi făcut onoarea de a mă informa, mobilatul unei locuinţe este un lucru foarte costisitor pentru oameni de teapa unui Jeanrenaud; cu atât mai vârtos pentru dumneavoastră, care sunteţi o mare doamnă. Dacă sunt judecător, sunt însă şi om: mă pot înşela. Lămuriţi-mă aşadar! Gândiţi-vă la îndatoririle pe care legea mi le impune, la cercetările migăloase pe care trebuie să le întreprind, atunci când este vorba de a hotărî punerea sub interdicţie a unui cap de familie în floarea vârstei. Aşadar, doamnă, îmi veţi ierta întrebările pe care am onoarea să vi le pun şi asupra cărora vă este uşor să-mi daţi răspunsuri. Când cineva e pus sub interdicţie pentru demenţă, e nevoie de un epitrop; pe cine anume aţi desemna?

— Pe fratele marchizului, răspunse marchiza.

Cavalerul se înclină… Urmă o clipă de tăcere stingheritoare pentru toate cele cinci persoane aflate faţă în faţă. Aproape jucându-se, judecătorul descoperise care e taina acestei femei. Înfăţişarea de burghez nătăfleţ a lui Popinot – pe care marchiza, cavalerul şi Rastignac erau gata să-l ia peste picior – dezvăluia abia acum adevărată-i fizionomie. Privindu-l cu coada ochiului, tustrei pricepeau

nenumăratele valori expresive ale acestei figuri elocvente. Caraghiosul devenise un straşnic judecător. Curiozitatea pe care o arătase în evaluarea budoarului se adeverea a fi îndreptăţită; pornise de la acel elefant poleit care susţinea orologiul, pentru a explica tot luxul înconjurător, şi ajunsese să iscodească până în străfundul inimii acestei femei.

— Daca marchizul d'Espard are pasiunea lucrurilor chinezeşti – zise Popinot arătând orologiul de pe cămin – îmi pare bine să văd că produsele acestei ţări vă plac deopotrivă şi dumneavoastră. Şi s-ar putea să aveţi chiar de la domnul marchiz aceste gingaşe chinoiseries, adăugă judecătorul, arătând cu mâna nişte preţioase bibelouri.

Uşoara zeflemea făcută cu bun-gust îl făcu pe Bianchon să zâmbească, pe Rastignac să înmărmurească, iar pe marchiză să-şi muşte buzele subţiri.

— În loc ca dumneavoastră să fiţi apărătorul unei femei aflată la grea ananghie şi ameninţată să-şi vadă avutul şi copiii pierduţi, sa treacă drept inamica soţului ei, dumneavoastră, domnule, mă învinovăţiţi! Aveţi bănuieli până şi asupra gândurilor mele. Trebuie să recunoaşteţi că purtarea dumneavoastră este stranie…

— Doamnă, răspunse repede judecătorul, având în vedere grija pe care Tribunalul o arată unor atari probleme, s-ar fi putut întâmpla să cădeţi peste un judecător mai puţin îngăduitor şi mai aspru decât mine. De altfel, credeţi oare că avocatul domnului d'Espard va fi deosebit de binevoitor? Nu va şti el oare să vă veştejească intenţiile, care ar putea fi curate şi dezinteresate? Viaţa dumneavoastră îi aparţine; o va scotoci toată, fără a pune în cercetările sale respectuoasa deferenţă pe care eu o am faţă de dumneavoastră.

— Vă mulţumesc, domnule, răspunse marchiza ironic. Să admitem că aş datora aram treizeci sau cincizeci de mii de franci, ceea ce ar fi, în primul rând, o nimica toată pentru casa d'Espard sau casa de Blamont-Chauvry. Dacă însă

soţul meu nu se bucură de facultăţile sale mintale, ar fi oare aceasta o piedică pentru a-l pune sub interdicţie?

— Nicidecum, doamnă, zise Popinot.

— Deşi m-aţi interogat cu o şiretenie pe care n-aş fi putut-o bănui la un magistrat, într-o împrejurare în care ar fi fost de ajuns sinceritatea pentru a afla totul, reluă marchiza, consider ea pot să nu vă mai spun nimic. Vă voi răspunde totuşi, fără înconjur, că situaţia mea în lume, în ciuda strădaniilor de a-mi păstra anumite relaţii, nu este cea dorită de mine. Am trăit la început, mult timp, de una singură; însă am pus mai presus de orice interesul copiilor, am simţit că trebuie să înlocuiesc pe tatăl lor. Primindu-mi prietenii, întreţin relaţii, contractând datorii, le-am asigurat astfel viitorul, le-am pregătit strălucite cariere, în care vor găsi sprijin şi ajutor. Pentru a dobândi tot ceea ce am agonisit în chipul acesta, cred că mulţi oameni calculaţi – magistraţi sau bancheri – ar plăti bucuroşi tot ceea ce am investit eu până aci.

— Apreciez, doamnă, devotamentul dumneavoastră. Vă face cinste şi nu condamn câtuşi de puţin purtarea dumneavoastră. Magistratul însă aparţine tuturora. El trebuie aşadar să cunoască şi să cumpănească totul.

Instinctul marchizei şi deprinderea ei de a judeca pe oameni o făcuseră să înţeleagă că domnul Popinot nu putea fi înrâurit de nici un considerent. Nădăjduise să aibă de-a face cu un magistrat ambiţios, dar întâlnise un om de caracter.

Deodată îi trecură prin minte alte mijloace spre a izbândi.

Servitorii erau pe punctul să servească ceaiul.

— Doamna mai are ceva de spus? întrebă Popinot, văzând aceste pregătiri.

— Faceţi-vă meseria, domnule, îi răspunse marchiza cu dispreţ, interogaţi pe domnul d'Espard şi sunt sigură că mă veţi plânge. Îşi înălţă capul, privindu-l pe Popinot cu o semeţie în care era şi un dram de obrăznicie. Popinot o salută respectuos.

— Drăgălaş unchi mai ai, zise Rastignac lui Bianchon Pesemne nu vrea să înţeleagă nimic; habar n-are cine e marchiza d'Espard, ce trecere are, ce tainică putere exercită ea asupra lumii. Nici nu ştie că mâine vine s-o vadă ministrul de Justiţie…

— Ce vrei, dragă, răspunse Bianchon, doar te-am prevenit. E un om sucit…

— Nu, zise Rastignac, e un om căruia o să i se sucească gâtul…

Doctorul fu nevoit să-şi ia rămas bun de la marchiză şi de la taciturnul ei cavaler ca s-alerge după Popinot; acesta, nefiind omul care să se complacă în situaţii stingheritoare, pornise de unul singur prin saloane.

— Femeia asta e datoare cu o sută de mii de scuzi, zise judecătorul, urcându-se în cabrioleta nepotului său.

— Ce părere ai despre cazul ăsta?

— Nu pot avea niciuna mai înainte de a fi cercetat tot dosarul. Mâine, dis-de-dimineaţă, voi fi la pe doamna Jeanrenaud la Cabinetul de instrucţie, pentru ora patru după-amiază, ca să răspundă în legătură cu faptele ce-o privesc – căci n-o văd prea bine. Tare sunt curios să ştiu cum se va termina povestea asta.

— Ei, Doamne, dar nu-ţi dai seama că marchiza a ajuns să fie unealta uscăţivului ăla care a tăcut chitic!

— Omul ăsta are într-însul ceva din Cain, dar un Cain care-şi caută bâta prin tribunale, acolo unde, din păcate, mai păstrăm câteva săbii ale lui Samson59.

— Ah, Rastignac! exclamă Bianchon. De ce te-ai vârât tu în peştera asta cu tâlhari?

— Noi suntem deprinşi să vedem punându-se la cale tot soiul de uneltiri prin unele familii; nu e an în care să nu fim nevoiţi să respingem asemenea cereri de punere sub interdicţie. Dar cu morala de astăzi, asemenea încercări nu aduc nici un oprobriu reclamanţilor… Şi asta, în timp ce noi trimitem la ocnă câte un nenorocit pentru c-a spart un

geam care îl despărţea de o puşculiţă plină cu galbeni… Codul nostru nu e fără prihană!

— Dar faptele invocate în cerere?

— Băiete, se vede treaba că tu nu cunoşti încă romanele judiciare pe care clienţii le dau cu de-a sila avocaţilor! Dacă aceştia s-ar mărgini să ne prezinte numai adevărul, ei n-ar mai câştiga un ban cu meseria pentru care-s plătiţi.

A doua zi după-amiază, o cucoană corpolentă, care semăna destul de bine cu un poloboc gătit cu rochie şi încins cu un brâu, asuda şi gâfâia urcând scările spre cabinetul judecătorului Popinot. Ieşise anevoie dintr-o caleaşcă verde. – şi într-adevăr se brodea de minune: nu-ţi puteai închipui femeia făr' de caleaşca asta, dar nici caleaşca fără o asemenea femeie.

— Dragă domnule, gâfâi ea, deschizând uşa lui Popinot, eu sunt doamna Jeanrenaud, pe care aţi chemat-o aci, ca şi când n-aş îi nici mai mult nici mai puţin decât o hoţomancă, Cumintele acestea vulgare fură rostite c-un glas vulgar, scandat de un şuier astmatic ce se poticnea de fiecare dată într-un acces de tuse.

— Când trec prin locuri igrasioase, nici nu vă puteţi închipui cât sufăr, domnul meu. N-o s-o mai duc mult. Mă scuzaţi, nu-i aşa? În sfârşit, am sosit; iată-mă!…

Judecătorul rămase gură-cască văzând cum arată această aşa-zisă mareşală d'Ancre60. Doamna Jeanrenaud avea obrazul stacojiu şi cu desăvârşire mâncat de vărsat; fruntea îngustă, nasul cârn şi o mutră rotundă cât o lună. La femeia aceasta totul era rotofei. Avea ochi neastâmpăraţi de ţărancă, înfăţişare deschisă, vorba hazlie, părul castaniu adunat într-o scufiţă, sub o pălăriuţă verde împopoţonată cu un vechi buchet de ciuboţica cucului. Sânii ei voluminoşi stârneau râsul, ameninţând la fiecare acces de tuse cu o explozie grotescă. Picioarele-i butucănoase erau dintre acelea care fac pe ştrengarii Parisului să spună despre o femeie că „stă pe butuci”. Văduva îmbrăcase o rochie verde, împodobită cu blană de chinchilla, care se potrivea ca un

strop de păcura pe un văl de mireasă. În sfârşit, la dânsa totul se potrivea de minune cu ultimul ei cuvânt:

— Iacă-mă!

— Doamnă, îi zise Popinot, sunteţi bănuită a fi folosit mijloace de seducţie pentru a-l cuceri pe marchizul d'Espard şi a-i smulge sume considerabile…

— De a fi folosit ce? Ce anume? întrebă ea: mijloace de seducţie?!… dar, dragă domnule, sunteţi un om respectabil, şi de altfel, ca magistrat, s-ar cuveni s-aveţi un pic de bun-simţ; ia uitaţi-vă numai la mine! Spuneţi-mi, pot fi eu femeia care să mai seducă pe cineva? Nu pot nici să-mi leg şireturile la pantofi, nici să mă aplec. De douăzeci de ani, slavă Domnului, nu-mi mai pot pune corsetul, cred că aş plesni pe loc. La şaptesprezece ani – pot astăzi să v-o spun – eram şi eu o fetică frumuşică şi ca un fir de sparanghel de subţirică. Atunci m-am măritat cu Jeanrenaud, un bărbat de treabă, conductor al unor corăbii care făceau transporturi de sare. Am avut un fiu care s-a făcut un băiat tare frumos; e mândria vieţii mele şi, fără să mă laud, cea mai izbutită ispravă a mea! Micuţul Jeanrenaud era un soldat tare chipeş în oastea lui Napoleon: servea în garda lui imperială. Dar vai! moartea soţului meu, care a pierit înecat, m-a zdruncinat în aşa măsură, încât m-am îmbolnăvit de vărsat şi am zăcut în casă nemişcată timp de doi ani de zile; am ieşit din boala asta, grasă cum mă vedeţi, pocită pe veci şi grozav de nenorocită… Iată mijloacele mele de seducţie!

— Dar, doamna mea, atunci care-s motivele ce-l îndemnau pe domnul d'Espard să vă dea aceste sume?…

— Considerabile, domnul meu, spuneţi verde, că nu mă supăr; însă în ceea ce priveşte motivele, astea nu vi le pot destăinui.

— Aţi face o greşeală… În clipa de faţă, familia lui, pe drept cuvânt îngrijorată, a făcut o plângere împotriva…

— Doamne-Dumnezeule! exclamă femeia, ar putea avea neplăceri din pricina mea? El, pâinea lui Dumnezeu, el, omul fără de pereche! Decât să i se întâmple cel mai mic

neajuns lui, îndrăznesc chiar să spun: decât să se atingă cineva de un firicel din capul lui, mai bine dăm totul înapoi, domnule judecător. Vă rog să scrieţi asta în hârţoagele dumneavoastră. Doamne-Dumnezeule! Alerg să-i spun lui Jeanrenaud ce se întâmplă! Zău, că asta-i bună!

Şi bătrânica se sculă, ieşi, coborî la repezeală scările – şi dusă a fost!

„Femeia asta nu minte, îşi zise judecătorul. Aşadar mâine voi şti totul, căci mâine mă duc la marchizul d'Espard.”

Cei ce au trecut de vârsta la care omul îşi iroseşte viaţa alandala, cunosc înrâurirea pe care o pot uneori exercita întâmplări, în aparenţă anodine, asupra unor evenimente importante; aceştia nu se vor mira de însemnătatea dată micului fapt care urmează, A doua zi, Popinot fu picnit de o uşoară răceală, cunoscută sub caraghiosul nume de răceală la cap. Netrecându-i prin minte ce însemnătate ar putea avea o întârziere, judecătorul, având şi puţină febră, n-a ieşit din casă şi nu s-a mai dus la interogatoriul marchizului d'Espard. Această zi pierdută a fost în afacerea noastră – întocmai ca-n ziua păcăliţilor61 – supa Mariei de Medicis, care a zădărnicit întrevederea ce trebuia s-o aibă Ludovic al XIII-lea, îngăduind astfel lui Richelieu s-ajungă înaintea ei la Saint-Germain şi să pună iar mâna pe regescul zălog.

Înainte însă de a-l urma pe magistrat şi pe grefierul său până la marchizul d'Espard, ar fi, credem, nimerit, să aruncăm o privire asupra clădirii, asupra locuinţei şi a felului de viaţă al acestui tată pe care, în cererea ei, soţia îl considera drept un smintit.

V.

NEBUNUL.

În vechile cartiere ale Parisului, întâlneşti uneori unele case care pentru un arheolog trădează o oarecare dorinţă de înfrumuseţare a oraşului şi o anumită iubire de proprietate – însuşiri care îndeamnă pe om să-şi dureze clădiri trainice. Locuinţa de atunci a domnului d'Espard, pe strada Montagne Sainte-Genevičve, era o asemenea clădire,

zidită din piatră cioplită şi înfăţişând o oarecare bogăţie arhitectonică; de bună seamă însă că timpul afumase piatra, iar revoluţiile prin care trecuse oraşul dăunaseră atât interiorului cât şi exteriorului ei. Protipendada care locuia odinioară în cartierul Universităţii, pierind odată cu marile instituţii bisericeşti, casa aceasta ajunsese şi ea să adăpostească nişte industrii şi locatari pentru care nu fusese niciodată hărăzită. În veacul trecut se instalase acolo o tiparniţă care stricase duşumelele, murdărise lemnăria, înnegrise zidurile şi stricase împărţirea interioară. Altădată locuită de un cardinal, în zilele noastre această nobilă clădire încăpuse pe mâna unor chiriaşi de rând.

Stilul arhitecturii arăta că fusese durată sub domnia lui Henric al III-lea, a lui Henric al IV-lea şi a lui Ludovic al XIII-lea, într-o vreme când în împrejurimi se clădeau casele Mignon, Serpente, palatul principesei Palatine şi Sorbona62. Un bătrân îşi amintea a fi auzit, în veacul trecut, că era numită Casa Duperron.

Se prea poate ca însuşi ilustrul cardinal63 s-o fi zidit, sau măcar s-o fi locuit. Într-adevăr, există într-un ungher al curţii un peron alcătuit din mai multe trepte prin care se intră în casă; în grădină se coboară printr-un alt peron, aşezat în mijlocul faţadei interioare. Cu toate stricăciunile suferite, luxul de amănunte, pe care arhitectul l-a dovedit în construcţia balustradelor şi a palierelor celor două peroane, vădeşte naiva intenţie de a evoca numele proprietarului. Strămoşii noştri îşi îngăduiau deseori acest soi de calambururi săpate în piatră. În sprijinul acestora, arheologul poate vedea câteva urme ale şnururilor de la pălăria cardinalului, cioplite în timpanele64 celor două intrări. Marchizul d'Espard locuia la parter, desigur spre a se putea bucura de plăcerile grădinii; aceasta era destul de mare şi îndreptată cu faţa la miazăzi, însuşiri neapărat necesare pentru buna sănătate a copiilor. După cum arata şi numele, strada era situată pe un povârniş, astfel că, prin chiar aşezarea ei, casa era ferită de umezeală, şi igrasia nu

atingea nici măcar parterul. Domnul d'Espard închinase acest apartament pe un preţ de nimic, căci pe vremea când el se mutase, chiriile erau foarte scăzute în cartierul acela, unde venise pentru a fi într-un centru şcolăresc şi pentru a supraveghea mai bine educaţia copiilor săi. De altfel, clădirile fiind într-un hal făr' de hal şi totul având nevoie de reparaţii – proprietarul însuşi s-a arătat dintru început tare îngăduitor. În asemenea împrejurări, domnul d'Espard putuse să facă în casă câteva cheltuieli de amenajare, fără ca să fie taxat pentru aceasta drept nebun. Înălţimea încăperilor, aşezarea lor, lambriurile – din care nu mai rămăseseră decât nişte cadre – modul cum erau construite tavanele, totul respira acea măreţie pe care sacerdoţiul îl aşterne pe orice îşi pune pecetea, pe orice făureşte şi pe care artistul de astăzi o regăseşte până şi în cele mai mici rămăşiţe ce s-au păstrat: un ceaslov, un veşmânt, latura unei biblioteci ori vreun jilţ… Tablourile aduse de marchiz erau toate pictate în acele nuanţe de culoarea iascăi, atât de dragi şcolii olandeze şi vechii burghezii pariziene, nuanţe ce prilejuiesc şi astăzi succese frumoase celor care practică pictura de gen. Tapisaţi cu hârtie de o singură culoare, pereţii se armonizau cu tablourile. Ferestrele erau perdeluite ieftin, toiul ales însă în aşa chip încât să dea un efect potrivit cu ansamblul încăperii. Mobilele erau puţine la număr şi bine orânduite. Oricine intra în casă era cuprins de un dulce şi paşnic simţământ care venea din tăcerea şi liniştea, din cumpătarea Şi din unitatea de culoare ce domnea – înţelegând prin culoare ceea ce îndeobşte înţeleg pictorii. O oarecare nobleţe în amănunte, o încântătoare curăţenie a mobilelor, o desăvârşită proporţie între obiecte şi oameni, totul te făcea să te gândeşti la cuvântul suavitate. Puţini erau cei primiţi în apartamentele locuite de marchiz şi cei doi fii ai săi, al căror fel de viaţă ar fi putut părea ciudat vecinilor.

Într-o aripă a clădirii ce da spre stradă, la al treilea etaj, se aflau trei mari odăi care rămăseseră în starea de paragină

şi de caraghioasă goliciune în care le lăsase tipografia. Aceste trei încăperi – destinate sediului întreprinderii Istoria pitorească a Chinei – erau aşezate în aşa fel încât să poată cuprinde un birou, un depozit şi un cabinet de lucru, în care domnul d'Espard îşi petrecea o bună parte din zi; căci după prânz şi până la patru după-amiază, marchizul se instala în cabinetul de la al treilea cat, pentru a supraveghea mersul publicaţiei. Persoanele care doreau să-l vadă îl găseau de obicei acolo. Când se întorceau de la şcoală, cei doi copii se duceau deseori în biroul acela. Aşadar, apartamentul de la parter alcătuia un fel de sanctuar, unde tatăl şi fiii săi şedeau de la cină până a doua zi. Viaţa de familie a marchizului era ascunsă cu grijă privirilor. În afară de o bătrână bucătăreasă credincioasă şi legată de casă şi de un fecior de patruzeci de ani, care-l slujise încă dinainte de căsătoria sa cu domnişoara Blamont, el nu avea alţi servitori. Guvernanta copiilor rămăsese şi ea cu ei. Grija migăloasă cu care era ţinută casa adeverea spiritul de ordine şi dragostea maternă pe care această femeie o desfăşura în gospodăria casei şi în îndrumarea copiilor, pentru ca să-şi mulţumească, stăpânul. Posaci şi puţin vorbăreţi, cei trei inşi păreau a fi înţeles gândul care cârmuia viaţa lăuntrică a marchizului. Acest contrast între obiceiurile lor şi moravurile celor mai mulţi dintre servitori era o ciudăţenie ce dădea casei un aspect tainic şi care dădea multă apă la moară calomniei – alimentată, de altfel, din plin, de însăşi persoana marchizului.

Motive vrednice de laudă îl determinaseră să nu lege prietenie cu niciunul dintre chiriaşii imobilului. Marchizul înţelegea să-şi crească copiii ferindu-i de orice contact străin. Poate că dorea să nu dea nici prilej la frecuşurile care, vrei nu vrei, se ivesc între vecini. La un bărbat cu însuşirile sale, în acea vreme când liberalismul stârnea patimi, mai cu osebire în Cartierul Latin, era şi firesc ca felul lui de a fi să dezlănţuie unele pasiuni şi simţăminte a căror stupiditate era întrecută doar de josnicia lor, şi care

iscau tot felul de clevetiri şi palavre purtate din poartă-n poartă, şi de care domnul d'Espard şi ai lui habar nu aveau.

Punând în cumpănă succesul lucrării despre China, bârfitorii sfârşiseră prin a convinge pe proprietarul casei că domnul d'Espard n-avea bani; aceasta se petrecea chiar în clipa când, printr-o scăpare din vedere normală la anumiţi oameni ocupaţi, marchizul dăduse prilej perceptorului să-i trimită o somaţie pentru neplata impozitelor restante. Atunci, chiar la 1 ianuarie, proprietarul reclamase plata câştiului prin trimiterea unei chitanţe, pe care însă portăreasa o făcu uitată. La 15 ale lunii, urmă o notificare; portăreasa o înmână însă cu zăbavă domnului d'Espard, care socoti aceasta drept o neînţelegere, fără să-i treacă prin minte că ar putea fi vorba de o urâtă uneltire din partea proprietarului la care locuia de pesto doisprezece ani. Marchizului i se puse sechestru de către un portărel tocmai în clipa când valetul plecase să plătească proprietarului chiria. Acest sechestru, comunicat cu rea-voinţă unor inşi cu care marchizul avea de-a face în legătură cu lucrarea sa – neliniştise pe unii dintre ei, care începură să se îndoiască de solvabilitatea domnului d'Espard; aceasta din pricina uriaşelor sume pe care, chipurile, baronul Jeanrenaud şi mama lui i le extorcau. De altfel, bănuielile locatarilor, ale datornicilor şi ale proprietarului erau aproape îndreptăţite, din pricina economiei excesive cu care marchizul îşi drămuia cheltuielile. Se purta ca un om scăpătat. La prăvăliile din cartier, servitorii lui plăteau pe loc până şi cele mai mărunte cumpărături pentru coşniţă şi se comportau întocmai ca nişte oameni care se feresc să aibă credite; dacă s-ar fi întâmplat să ceară ceva pe datorie, desigur c-ar fi fost refuzaţi, atâta temei prinseseră în cartier clevetirile bârfitoare.

Există o anumită teapă de negustori care stau bine cu muşteriii lor, chiar dacă ei sunt răi platnici, numai fiindcă aceştia au cu dânşii anumite legături zi de zi; în schimb, nu

pot suferi pe unii clienţi, buni şi cinstiţi, fiindcă aceştia stau pe o treaptă prea ridicată ca să-şi poată îngădui cârdăşia cu ei – cuvânt vulgar, dar expresiv. Aşa-s oamenii. Aproape în orice clasă socială ei fac cumetrilor, sau sufletelor josnice care-i linguşesc, toate înlesnirile şi hatârurile, refuzate însă celor ce le sunt superiori, căci aceştia din urmă li se pare că îi jignesc, oricare ar fi felul lor de a se manifesta. Negustorul care vorbeşte de rău pe cei din curte îşi are la rându-i curtenii lui.

În sfârşit, felul de a se purta al marchizului şi al copiilor determina pe vecini să aibă sentimente neprietenoase care, pe nesimţite, îi duceau la un fel de răutate. Odată ajunşi aci, ei nu mai puteau da înapoi în faţa nici unei mişelii, când aceasta ar fi dăunat duşmanului pe care şi-l făuriseră.

Domnul d'Espard era un aristocrat, aşa precum soţia lui era o doamnă din înalta societate; două falnice figuri care au ajuns în Franţa să fie atât de singulare, încât cercetătorul poate număra pe degete pe cei care întruchipează perfect asemenea figuri. Aceia îşi reazemă personalitatea pe idei străvechi, pe credinţe oarecum înnăscute, pe obiceiuri dobândite încă din copilărie şi cu care astăzi arar te mai întâlneşti. Pentru a crede în sângele albastru, în stirpea aleasă, pentru a te aşeza în gând deasupra celorlalţi – oare nu trebuie să fi măsurat distanţa care desparte pe patricieni de popor? Pentru a putea porunci, nu trebuie oare să fi cunoscut oameni deopotrivă cu tine? În sfârşit, nu trebuie oare ca prin educaţie să ţi se întipărească în minte ideile pe care natura ie inspiră oamenilor mari, născuţi încoronaţi? Fruntea acestora este încununată cu o coroană mai înainte ca mama să le-o fi sărutat. Asemenea idei şi asemenea educaţie nu mai sunt astăzi cu putinţă în Franţa, unde de patruzeci de ani hazardul este acela care înnobilează pe unii oameni, ungându-i cu sângele de pe câmpurile de luptă, nimbându-i cu glorie, împodobindu-i cu aureola geniului. În Franţa, desfiinţarea substituţiilor şi a majoratelor65, fărâmiţând

drepturile de moştenire, a silit pe aristocraţi să-şi vadă ei înşişi de afacerile lor, în loc să se îndeletnicească cu treburile statului, unde gloria personală nu mai poate fi decât o glorie dobândită printr-o lungă şi stăruitoare trudă: cu alte cuvinte, suntem într-o eră cu totul nouă. Considerat ca o rămăşiţă a acestui mare organism numit Feudalitate, domnul d'Espard merita ca atare o respectuoasă admiraţie. Dacă prin sânge se credea într-adevăr mai presus fie ceilalţi, el credea şi în toate obligaţiile ce decurg din rangul său; avea şi virtuţile şi fermitatea pe care o cerea nobleţea. Îşi crescuse copiii în aceste principii şi le împărtăşise încă din leagăn evlavia pentru casta sa. Un adânc simţământ al demnităţii lor, vanitatea numelui, siguranţa de a fi mari prin ei înşişi zămislise în aceştia o mândrie regească, acea vitejie a voinicilor din poveşti, şi oblăduitoarea bunătate a seniorilor castelani le insuflase o purtare în armonie cu ideile lor, ce ar fi fost de bună seamă pe placul unor prinţi; ele jigneau însă pe cei din strada Montagne Sainte-Genevičve, meleag al egalităţii (mai mult ca oricare), unde toată lumea îl socotea pe domnul d'Espard un om ruinat, unde toţi, de la cel mai mic până la cel mai mare, refuzau să acorde privilegiile aristocraţiei unui nobil scăpătat, pentru pricina că astăzi toată lumea îi lasă pe burghezii îmbogăţiţi să pună mâna pe ele. Astfel că izolarea dintre această familie şi ceilalţi inşi exista atât din punct de vedere fizic, cât şi din punct de vedere moral.

Atât în ce priveşte tată! cât şi copiii, înfăţişarea era în concordanţă cu sufletul. Domnul d'Espard – pe atunci în vârstă de vreo cincizeci de ani – ar fi putut sluji de model reprezentativ pentru aristocraţia nobiliară a veacului al XIX-lea. Era subţiratic şi blond. Croiala feţei lui avea o distincţie naturală care vesteşte simţăminte înalte, însă purta pecetea unei răceli calculate care impunea cam prea mult respect. Avea un nas coroiat, puţin strâmbat la vârf şi uşor adus de la stânga la dreapta – mic cusur care nu era lipsit de farmec; ochii săi albaştri, fruntea înaltă, destul de

boltită spre sprâncene, unde se făcea un desiş care oprea lumina, adumbrindu-i privirea, îl arăta a fi un om drept, înzestrat cu perseverenţă şi capabil de o mare loialitate, dar dădea totodată ceva straniu fizionomiei sale. Această boltatură a frunţii ar fi putut face pe cineva să creadă că poartă un germen de nebunie; şi sprâncenele sale stufoase, îmbinate, subliniau acest ciudat aspect. Avea mâini boiereşti, albe şi îngrijite, iar picioarele-i erau subţiri şi înalte. Vorbirea lui şovăielnică, nu numai în rostire – uneori aducea cu aceea a unui bâlbâit – dar şi în modul de exprimare a gândurilor, a ideilor, făcea asupra ascultătorului efectul unui om agitat care dibuie, se leagă de una şi de alta, fără a putea duce nimic la bun sfârşit. Acest cusur, cu totul aparent, contrasta cu gura sa dârză pe buzele căreia se citea, tărie, cum şi cu caracterul deosebit al fizionomiei sale. Mersul său, cam sacadat, se brodea cu felul lui de a vorbi. Aceste mici ciudăţenii contribuiau la renumele aşa-zisei lui nebunii. În ciuda eleganţei sale, era pentru sine foarte chibzuit şi purta câte trei-patru ani de-a rândul aceeaşi redingotă neagră, periată cu mult zei de vechiul său valet de cameră.

Copiii erau amândoi chipeşi, de o frumuseţe care nu excludea expresia unui oarecare dispreţ aristocratic. Aveau culori trandafirii, o privire proaspătă şi acea carnaţie străvezie – semn al unei curăţenii sufleteşti şi al unei vieţi disciplinate, atât în ce priveşte munca cât şi distracţiile. Aveau amândoi părul negru, ochii albaştri şi nasul puţin strâmb, ca al tatălui lor. De la mama lor poate moşteniseră o demnitate în grai, în privire şi ţinută, care ţinea de ramura Blamont-Chauvry. Glasul lor, cristalin ca un izvor, avea darul de a mişca, precum şi o moliciune care farmecă atât de mult. – acea voce pe care femeile vor s-o asculte după ce sunt vrăjite de flacăra privirii. Purtau mai cu seamă sfiala mândriei lor, o cumpătare feciorelnică, un noii me tangere66 care mai târziu ar fi putut părea lucru chibzuit, atât de mult această rezervă te îmbia să-i cunoşti. Cel mai

mare, contele Clément de Nčgrepelisse, mergea pe şaisprezece ani. De doi ani de zile părăsise micuţa haină englezească pe care o purta încă fratele său, vicontele Camille d'Espard. De vreo şase luni, de când nu mai mergea la Colegiul Henric al IV-lea, contele umbla îmbrăcat ca un june care se bucură de primele plăceri ale eleganţei. Tatăl nu voise să-l lase să facă zadarnic un an de filosofie, şi acum el se străduia să dea cunoştinţelor sale mai mult temei, prin studiul matematicilor superioare. În acelaşi timp, marchizul căuta să-i deprindă cu limbile orientale, cu dreptul diplomatic european, heraldica şi istoria învăţată de la marii istorici ai vremii – istoria după hrisoave, după documente autentice şi vechi pravile regeşti. Iar Camille intrase de curând în anul de retorică67.

Ziua sorocită de Popinot pentru interogatoriul domnului d'Espard cădea într-o joi, zi când n-aveau şcoală. Înainte ca tatăl lor să se fi deşteptat, cei doi fraţi se jucau în grădină. Clément se împotrivea fără convingere fratelui său care voia, cu tot dinadinsul, să-l ducă pentru prima oară la tir şi să obţină pentru aceasta încuviinţarea marchizului, Vicontele abuza adesea de slăbiciunea sa şi-i plăcea să se bată cu tratele său. Aşadar amândoi se sfădeau şi se luaseră la trântă, jucându-se ca nişte şcolari. Tot zburdând prin grădină, ei făcură atâta larmă încât treziră pe tatăl lor care se uita acum de la fereastră, fără a fi văzut însă de cei doi, încleştaţi în toiul luptei. Marchizul se bucura să-i privească încolăciţi ca doi şerpi, cu capetele îmbujorate, în plină desfăşurare a puterii loR. Reţele erau dalbe şi trandafirii, ochii scăpărau fulgere, mădularele li se întortocheau ca nişte frânghii ce ard; cădeau, se ridicau, se luau din nou la trântă, ca doi atleţi într-un circ; toate acestea pricinuiau tatălui o bucurie ce venea oarecum să răsplătească aprigi le neajunsuri ale vieţii sale zbuciumate.

Însă în acelaşi timp doi inşi – unul de la catul al doilea, altul de la cel dintâi – se uitau şi ei în grădină şi pe dată scorniră vorba că bătrânul nebun se distrează punându-şi

copiii să se bată unul cu altul, îndată se mai iviră şi alţi curioşi pe la ferestre. Marchizul îi zări; spuse doar o vorbă fiilor săi care, căţărându-se, săriră numaidecât pe geam, în odaie, iar Clément căpătă pe loc învoirea cerută de Camille. Toată casa vuia acum despre noua năzdrăvănie a marchizului.

Când, pe la amiază, Popinot apăru în pragul porţii, însoţit de grefier, şi întrebă de domnul d'Espard, portăreasa îl duse la etajul al treilea, povestindu-i cum, chiar azi-dimineaţă, domnul d'Espard îşi îndemnase copiii să se bată; şi cum el hohotea ca o fiară ce este, văzându-l pe cel mic cum îl muşcă până la sânge pe cel mare şi cum, fără îndoială, marchizul voia să-i vadă sfâşiindu-se unul pe altul.

— Şi întrebaţi-mă, de ce?! adăugă ea. Nici el nu ştie!

În timp ce portăreasa îndruga judecătorului aceste acuzaţii, ajunseseră la cel de-al treilea etaj, în dreptul unei uşi acoperite cu afişe ce anunţau apariţia viitoarelor fascicole din Istoria pitorească a Chinei. Tinda aceea îmbâcsită, rampa jegoasă, uşa pe care imprimeria îşi lăsase urmele, ferestrele dărăpănate şi tavanul pe care ucenicii se jucaseră cu flacăra fumegândă a lămpilor, mâzgălindu-l cu tot soiul de drăcii; maldărele de hârtie şi de gunoaie adunate prin unghere – în sfârşit, nenumărate alte amănunte ce-ţi săreau în ochi, totul se potrivea în aşa chip cu faptele invocate de marchiză, încât judecătorul, în ciuda imparţialităţii sale, nu se putu împiedica să n-o creadă.

— Aţi ajuns, domnilor, zise portăreasa. Iată şi manufactura în care chinezii ăştia halesc atâta, că s-ar putea sătura mahalaua toată!

Grefierul privi râzând pe judecător şi Popinot cu greu îşi putu păstra seriozitatea. Amândoi intrară în prima cameră, unde găsiră un unchiaş care era, chipurile, totodată şi portar, magazioner şi casier. Moşul era un fel de jupân Jak68 al Chinei. Pe pereţii odăii, pe nişte laviţe, stăteau grămădite fasciculele până atunci apărute. În fund, o despărţitură de lemn zăbrelită, împodobită pe dinăuntru cu

nişte perdele verzi, servea drept birou. Un ghişeu – pentru dat sau primit banii – arăta că acolo este casieria.

— Domnul d'Espard? întrebă Popinot, către cel îmbrăcat într-o bluză sură.

Magazionerul deschise uşa celei de-a doua încăperi unde magistratul şi grefierul zăriră un bătrân venerabil, cu părul nins, îmbrăcat modest, purtând însemnele crucii sfântului Ludovic69 şi care încetă să mai pună faţă-n faţă nişte coli colorate. Se opri şi privi spre vizitatori. Încăperea era un simplu birou, ticsit cu cărţi şi cu corecturi; se mai afla acolo o masă de lemn negru, se vedea limpede locul de lucru obişnuit al cuiva, absent în această clipă.

— Dumneavoastră sunteţi marchizul d'Espard? întrebă Popinot.

— Nu, domnul meu, răspunse bătrânul, sculându-se. Ce doriţi? adăugă el, îndreptându-se spre ei şi vădind prin toată ţinuta sa purtarea aleasă şi bunele deprinderi datorite unei educaţii aristocratice.

— Am dori să-i vorbim ceva în legătură cu unele afaceri ce-l privesc strict personal, răspunse Popinot.

— D'Espard, uite, te caută nişte domni, zise atunci acest personaj intrând în ultima încăpere unde marchizul, lângă cămin, se îndeletnicea cu citirea ziarelor.

Pardoseala încăperii era acoperită cu un covor răpănos, la ferestre atârnau nişte perdele de stambă cenuşie; mobilierul cuprindea doar câteva scaune de mahon, două jilţuri, un scrin cu oblon, un birou „á la Tronchin”70, apoi – pe cămin – un orologiu ordinar şi două sfeşnice antice. Bătrânul porni înaintea lui Popinot şi a, grefierului, le puse în faţă două jilţuri – ca şi când ar fi fost el stăpânul casei – iar domnul d'Espard îl lăsă în voia lui. După salutările de rigoare – în timpul cărora judecătorul iscodi pe pretinsul nebun – marchizul întrebă, fireşte, care e scopul acestei vizite. Atunci Popinot privi pe bătrân şi pe marchiz într-un chip destul de semnificativ.

— Cred că specificul slujbei mele, ca şi ancheta pe care o întreprind la dumneavoastră, cere, domnule marchiz, să rămânem singuri – deşi este în spiritul legii ca, în împrejurările actuale, interogatoriul să primească un soi de publicitate domestică. Sunt judecător la Tribunalul Primei Instanţe a Departamentului Sena şi am primit de la domnul preşedinte însărcinarea să vă iau un interogatoriu, în legătură cu anumite fapte ce fac obiectul unei cereri de punere sub interdicţie solicitată de doamna marchiză d'Espard.

VI.

INTEROGATORIUL.

Bătrânul ieşi din odaie.

Când judecătorul şi pârâtul rămaseră singuri, grefierul închise uşa şi se instală în chipul cel mai firesc la acel birou, „á la Tronchin”, unde îşi întinse hârţoagele, pregătindu-se să ticluiască procesul-verbal. Popinot nu încetase să-l privească pe domnul d'Espard; cerceta efectul stârnit de această atât de cumplită declaraţie, asupra unui om cu mintea întreagă. Marchizul d'Espard, care avea faţa îndeobşte pală – ca aceea a persoanelor blonde – se făcu dintr-odată roşu de mânie, tresări uşor, se aşează, puse gazeta pe marmura căminului şi-şi plecă ochii. Îndată însă îşi reluă atitudinea demnă de gentilom şi se uită drept în ochii judecătorului, pentru a-i ghici trăsăturile caracterului.

— Cum se face, domnul meu, că nu am fost încunoştinţat de această reclamaţie?

— Domnule marchiz, persoanele cărora li se cere punerea sub interdicţie nu sunt socotite ca fiind în toate minţile; aducerea la cunoştinţă a reclamaţiei e socotită aşadar drept zadarnică. Datoria Tribunalului este să verifice în primul rând temeinicia faptelor reclamate.

— E perfect adevărat. Ei bine! atunci aveţi bunătatea, domnule judecător, să-mi spuneţi ce trebuie să fac…

— N-aveţi decât să răspundeţi la întrebările mele, fără a pierde nimic din vedere. Oricât de delicate ar fi motivele

care v-au împins să procedaţi în aşa fel încât să daţi prilej plângerii doamnei d'Espard, vă rog să vorbiţi fără frică. E de prisos, cred, să vă spun că magistratura îşi cunoaşte datoria şi că în asemenea împrejurări ştie să păstreze secretul…

— Domnule, întrerupse marchizul, al cărui chip vădea o sinceră durere, dacă explicaţiile ce le voi da ar arunca un blam asupra purtării doamnei d'Espard, ce anume s-ar putea întâmpla?

— Tribunalul, în motivarea sentinţei, ar putea formula o critică.

— Această critică este facultativă? Dacă, înainte de a vă răspunde, m-aş înţelege cu dumneavoastră ca să nu fie consemnat absolut nimic jignitor în legătură cu doamna d'Espard, în cazul când raportul mi-ar fi mie favorabil, oare Tribunalul ar ţine seama de această rugăminte?

Judecătorul se uită la marchiz şi cei doi bărbaţi schimbară între ei gânduri deopotrivă de nobile.

— Te rog, Noel, zise Popinot grefierului său, fii bun şi treci o clipă în cealaltă odaie. De va fi nevoie, te voi chema.

— Dacă, aşa cum în clipa de faţă, sunt dispus a crede, se vor isca în acest proces unele neînţelegeri, vă făgăduiesc, domnul meu, că la cererea dumneavoastră, Tribunalul o să procedeze cu toată politeţea, adăugă Popinot după plecarea grefierului. Există în primul rând un fapt, şi anume cel mai grav, invocat de doamna d'Espard, fapt pe care aş vrea să vă rog să mi-l lămuriţi, zise judecătorul după o pauză. E vorba despre felul cum risipiţi averea dumneavoastră în beneficiul văduvei unui antreprenor de bărci, o anume doamnă Jeanrenaud; sau, mai bine-zis, în folosul fiului ei, colonelul, pe care l-aţi pus într-o slujbă pentru care v-aţi fi irosit creditul de care vă bucuraţi pe lângă rege. – şi, în fine, pe care l-aţi protejat până-ntr-atâta încât i-aţi mijlocit o bună căsătorie. Reclamaţia lasă să se întrevadă că această amiciţie depăşeşte orice simţământ, chiar cel osândit de morală…

Deodată o roşeaţă împurpură obrazul şi fruntea marchizului; îl podidiră lacrimile şi genele i se umeziră; apoi o legitimă mândrie sugrumă această emoţie care la un bărbat e socotită drept slăbiciune.

— Într-adevăr, domnul meu, răspunse marchizul cu glasul schimbat, mă puneţi într-o mare încurcătură. Faptul care mă îndemna să mă port astfel trebuia să piară odată cu mine… Ca să vă pot vorbi deschis, va fi nevoie să descopăr nişte tainice răni, să vă încredinţez onoarea întregii mele familii şi – lucru gingaş, pe care-l veţi avea în vedere – să vă vorbesc despre mine însumi. Nădăjduiesc, domnul meu, că totul va rămâne între noi. Veţi şti să găsiţi în procedura judecătorească o formulă care să îngăduie redactarea sentinţei dumneavoastră, fără ca să menţionaţi nimic din destăinuirile ce vi le voi face.

— Din acest punct de vedere să n-aveţi, domnule marchiz, absolut nici o grijă.

— Domnule, câtva timp după căsătoria noastră, soţia mea făcuse nişte cheltuieli atât de nesăbuite, încât am fost silit să recurg la un împrumut. Ştiţi care era situaţia aristocraţiei în timpul Revoluţiei, Nu-mi puteam îngădui s-angajez un intendent şi nici un om care să se îngrijească de interesele mele. Astăzi, aproape toată nobilimea este nevoită să se chivernisească singură. Cele mai multe dintre titlurile mele de proprietate fuseseră aduse la Paris din Languedoc, din Provenţa sau Comitat71 de către tatăl meu care însă, se temea, pe bună dreptate, de cercetările la care ar fi putut fi supuşi deţinătorii acestor titluri de familie şi a ceea ce se numea pe atunci „patalamalele privilegiaţilor”. Ne tragem obârţia din neamul Nčgrepelisse – d'Espard fiind un titlu dobândit sub domnia lui Henric al IV-lea, printr-o căsătorie care ne-a adus averea şi titlurile casei d'Espard, sub condiţia însă de a pune drept în inima blazonului nostru pajura familiei d'Espard (veche stirpe din Béarn, înrudită prin căsătorie cu casa d'Albert): pe un câmp de aur haşurat cu trei rânduri de smalţ negru, scartelate în

săltuitor azuriu, două labe argintii de zgripţor cu gheare porfirii, cu vestita emblemă: DES PARTEM LEONIS72. Pe vremea acestei încuscriri, familia noastră pierdu micul orăşel Nčgrepelisse73, era vestit pentru războaiele confesionale, în aceeaşi măsură ca strămoşul meu, care purta aceiaşi nume. Căpitanul de Nčgrepelisse s-a văzut ruinat atunci când i-a ars tot avutul, căci protestanţii nu cruţară pe niciunul dintre prietenii lui Montluc74. Coroana nedreptăţise pe domnul de Nčgrepelisse, căruia nu i-a acordat nici baston de mareşal, nici guvernământ, nici îndemnizaţii. Regele Carol al IX-lea, care ţinea la el, se prăpădi fără a-l mai fi putut răsplăti. Prin mijlocirea lui Henric al IV-lea, căpitanul făcu o excelentă căsătorie cu domnişoara d'Espard, dobândind moşiile care aparţineau acesteia; însă toate bunurile casei Nčgrepelisse trecuseră între timp în mâinile creditorilor. Ca şt mine, străbunul meu, marchizul d'Espard, ajunse foarte de tânăr să-şi conducă propria avere, după moartea tatălui său; acestuia, după ce risipise zestrea nevestei, nu-i mai rămăseseră decât fostele moşii ale casei d'Espard, însă nici pe acestea nu le putuse dobândi în întregime căci, parte, erau imobile dotale ale marchizei. Tânărul marchiz d'Espard se găsi cu atât mai strâmtorat, cu cât avea la Curte anumite obligaţiuni. Era cât se poate de bine văzut de către Ludovic al XIV-lea; favoarea regală fu pentru dânşii începutul norocului său. Ei bine, domnul meu, acum fu întinat blazonul nostru de o pată neştiută până azi, o hâdă pată de noroi şi de sânge pe care tocmai încerc s-o spăl. Am dat peste această taină în actele de proprietate ale moşiei de Nčgrepelisse, răscolind un teanc de scrisori.

În acest moment solemn, marchizul vorbea fără să se mai bâlbâie, nu mai îngâna obişnuita-i bolboroseală; de altfel, oricine şi-a putut da seama că oamenii care de obicei au aceste două ticuri se dezbară de ele în clipa când vreo patimă vine să le însufleţească rostirea.

— A urmat revocarea edictului din Nantes75, reluă marchizul. Dumneavoastră nu ştiţi poate că, pentru mulţi favoriţi ai regimului, această revocare a fost prilej de îmbogăţire. Ludovic al XIV-lea împărţi camarilei sale moşiile confiscate de la protestanţii care nu putuseră rostui vânzarea bunurilor lor. Mulţi dintre aceşti favoriţi porniră – cum ziceau ei – la vânătoare de protestanţi. Mi-am făcut atunci convingerea că averea celor două familii ducale fusese alcătuită din moşiile luate cu japca de la nişte bieţi negustori. De prisos să vă mai spun dumneavoastră, care sunteţi de meserie judecător, toate tertipurile folosite pentru a întinde capcane băjenarilor ce aveau de cărat averi considerabile; e de ajuns să vă spun că moşia Nčgrepelisse, pe care se găseau douăzeci şi două de sate (başca veniturile ce le avea de la oraş şi moşia Gravenges, care fusese pe vremuri a noastră), aparţinea acum unei familii protestante. Graţie unei donaţii făcute de Ludovic al XIV-lea, bunicul meu redobândi pământurile. Această danie se întemeia pe nişte hrisoave întinate de o cumplită nelegiuire. Nutrind iluzia că se va putea înapoia în Franţa, proprietarul acestor două moşii simulase o vânzare şi o plecare în Sviţeria76, unde îşi trimisese mai întâi familia. Voia firește să încerce să se bucure de toate păsuirile acordate, spre a-şi putea astfel aranja treburile lui negustoreşti. El fu însă arestat, în temeiul unui ordin al guvernatorului; omul de paie mărturisi adevărul; bietul negustor fu spânzurat, iar părintele meu dobândi astfel cele două moşii. Aş fi vrut să încerc să nu iau în seamă partea pe care străbunicul a avut-o în afacerea asta; însă guvernatorul era chiar unchiul lui după mamă şi am mai citit, din păcate, şi o scrisoare în care îi cerea să se adreseze lui Deodatus – porecla cu care curtenii se înţeleseseră să desemneze pe suveran. Această scrisoare avea faţă de victimă un ton zeflemitor, care pe mine m-a înspăimântat. În sfârşit, domnul meu, sumele trimise de familia surghiunită, spre a cumpăra viaţa acestui nefericit,

fură păstrate de guvernator, care nu şovăi să facă seama neguţătorului.

Marchizul d'Espard se opri, ca şi cum aceste amintiri îl copleşeau.

— Nenorocitul se numea Jeanrenaud, reluă el, nume care trebuie să vă facă să înţelegeţi purtarea mea de azi. N-am încercat să mă gândesc cu nespusă durere la tainica ruşine ce apasă asupra neamului meu. Averea aceasta i-a dat bunicului putinţa să ia de soţie o mlădiţă a casei Navarreins-Lansac, moştenitoare a bunurilor ramurii noi, pe atunci mult mai bogată decât spiţa mai veche a Navarreins-ilor. Astfel încât taică-meu se pomeni ajuns printre cei mai mari proprietari din Regat. Se putu astfel căsători cu mama mea, care se trăgea din stirpea mai mică a familiei Grandlieu. Deşi dobândite mişeleşte – numai foloase după urma acestor bunuri! Hotărât să îndrept degrabă nelegiuirea, am scris în Elveţia şi nu am avut pace până ce nu am dat de urma moştenitorilor protestantului. În cele din urmă am aflat că familia Jeanrenaud, ajunsă fa sapă de lemn, părăsise Fribourgul şi se stabilise iar în Franţa. În sfârşit, am descoperit în făptura lui Jeanrenaud – simplu locotenent de cavalerie sub Bonaparte – pe moştenitorul acestei năpăstuite familii. Pentru mine, drepturile urmaşilor lui Jeanrenaud erau neîndoielnice. Pentru ca prescripţia să poată opera, nu trebuie oare ca cei ce deţin averea să poată fi reclamaţi? Cărei puteri s-ar putea plânge aceşti băjenari? Tribunalul lor era acolo sus, sau, mai degrabă, domnul meu, tribunalul era aci, zise marchizul, punându-şi mâna pe inimă. N-am vrut ca fiii mei să poată gândi despre mine ceea ce am gândit eu despre tatăl şi despre strămoşii mei; am năzuit să le las o moştenire şi un blazon neîntinat; n-am vrut ca nobleţea să fie dezminţită în persoana mea. În sfârşit, politiceşte vorbind. – emigranţii care se ridică împotriva exproprierilor, trebuie ei oare să păstreze mai departe rodul unei confiscări samavolnice? Am întâlnit la domnul Jeanrenaud şi

la mama lui o cinste neînduplecată. Să-i fi ascultat, ai fi zis că ei m-ar fi spoliat. În ciuda stăruinţelor mele, n-au vrut să primească decât contravaloarea pământului, socotită la data când familia mea îl primise de la rege, Ne-am învoit la preţul de unsprezece sute de mii de franci, pe care urma să-i plătesc cum o să pot şi fără nici o dobândă. Pentru a ajunge să sting această datorie, a trebuit să mă lipsesc vreme îndelungată de veniturile mele. Aici, domnul meu, am început să-mi pierd cele câteva iluzii pe care mi le făurisem în legătură cu caracterul doamnei d'Espard. Când i-am propus să părăsim Parisul şi să mergem la ţară, unde cu jumătate din veniturile ei am fi putut trăi în chip cuviincios, ajungând astfel mai repede să restituim sumele de care îi vorbeam (fără însă a-i spune toată gravitatea faptelor) – ea mă făcu nebun. Atunci am descoperit adevărata fire a soţiei mele. Ar fi încuviinţat, cred, fără nici o mustrare de conştiinţă, purtarea bunicului meu şi şi-ar fi bătut joc de hughenoţi77. Înspăimântat de răceala ei, de puţina dragoste faţă de copiii ei, pe care mi-i lăsa fără vreo părere de rău, m-am hotărât – după plata datoriilor noastre comune – să nu mă ating de averea sa, Spunea, de altfel, că nu-i treaba ei să plătească boacănele altora. Nemaiavând destui bani pentru a trăi astfel şi a plăti educaţia copiilor, m-am hotărât să-i iau şi să-i cresc eu însumi, pentru a face dintr-înşii nişte oameni nobili şi inimoşi. Investindu-mi veniturile în rente de stat, m-am putut achita mai degrabă decât aş fi crezut, căci am beneficiat de urcarea acţiunilor. Păstrând pentru copii şi pentru mine patru mii de livre, n-aş fi putut plăti decât douăzeci de mii de scuzi anual, ceea ce ar fi însemnat un răstimp de vreo optsprezece ani spre a mă putea achita. Însă, în felul acesta, nu de mult am achitat cele unsprezece sute de mii de franci. Şi astfel am bucuria de a fi stins toată datoria, fără a îi pricinuit nici cea mai mică pagubă urmaşilor mei, Iată, domnul meu, care era rostul plăţilor făcute doamnei Jeanrenaud şi fiului ei.

— Carevasăzică, spuse judecătorul, stăpânindu-şi emoţia pe care i-o stârnise povestirea, doamna d'Espard cunoştea motivele plecării dumneavoastră?

— Fireşte, domnule, Popinot avu o tresărire destul de expresivă, se sculă deodată şi deschise uşa cabinetului.

— Nôel, poţi pleca, zise el grefierului. Domnule, reluă judecătorul, deşi ceea ce mi-aţi spus este de ajuns spre a mă lămuri, aş dori să-mi mai răspundeţi în legătură cu alte fapte de care sunteţi învinuit. Astfel, se zice că aţi fi întreprins o afacere comercială în afara deprinderilor unui om de rangul dumneavoastră.

— Nu putem vorbi aci despre aceasta, zise marchizul, făcând semn judecătorului să iasă. Nouvion, reluă el adresându-se bătrânului, eu cobor la mine, copiii trebuie să se întoarcă; dacă vrei, vino să iei masa cu noi.

— Vasăzică nu acesta este apartamentul dumneavoastră? întrebă Popinot pe marchiz, în timp ce coborau.

— Nu, domnul meu. Am închiriat aceste odăi doar ca să instalez aci birourile întreprinderii. Uitaţi-vă, reluă el, arătând spre un afiş: Istoria aceasta e publicată sub egida unuia dintre cei mai onorabili librari din Paris, iar nicidecum sub numele meu.

Marchizul îl pofti pe judecător să intre în apartamentul de la parter şi îi spuse:

— Iată căminul meu!

Popinot fu cât se poate de mişcat să găsească o atmosferă de poezie firească, nu căutată, care emana din această încăpere. Vremea era minunată, geamurile deschise şi aerul din grădină răspândea în salon miresme vegetale; razele soarelui înveseleau şi însufleţeau parcă lemnăria pereţilor care bătea în castaniu. În faţa acestei privelişti, Popinot socoti că un smintit n-ar fi fost în stare să creeze acea suavă atmosferă de armonie care îl cuprinse şi pe el în acele clipe. „Un asemenea apartament mi-ar trebui şi mie!” gândea el.

— O să vă mutaţi în curând de aci? întrebă el cu glas tare.

— Nădăjduiesc, răspunse marchizul; însă nu înainte ca băiatul cei mic să-şi termine studiile şi caracterul amândurora să se fi format în întregime, ca să-i pot duce în lume şi lângă mama lor. De altfel, aş vrea să completez educaţia serioasă pe care au primit-o, ducându-i prin capitalele Europei ca să vadă şi ei oamenii, lucrurile, şi să se obişnuiască astfel să vorbească bine limbile pe care le-au învăţat. Domnul meu, zise marchizul, poftindu-l pe judecător să ia loc în salon, nu puteam vorbi cu dumneavoastră despre publicaţia în legătură cu China, de faţă fiind un vechi prieten al familiei, contele de Nouvion, care s-a reîntors din surghiun sărac lipit şi cu care am făcut această afacere – mai degrabă pentru el decât pentru mine. Fără a-i mărturisi de ce duc o astfel de viaţă, i-am spus că eram şi eu, ca şi el, un scăpătat, dar că mai aveam destule parale pentru a întreprinde o afacere din care şi el ar putea trage anumite foloase. Fostul meu învăţător, părintele Cofozier, care a fost numit la stăruinţa mea, de Carol al X-lea, bibliotecar al bibliotecii Arsenalului, restituită pe vremea când regele era principe moştenitor, avea serioase cunoştinţe în ce priveşte China, moravurile şi datinile poporului chinez; el mă făcuse legatarul ştiinţei sale la o etate când e greu să nu ai patima celor învăţate. La douăzeci şi cinci de ani cunoşteam limba chineză şi mărturisesc că totdeauna am avut o neprecupeţită şi deosebită admiraţie pentru acest popor care a izbutit să-şi cucerească cuceritorii, ale cărui hronice urcă, fără îndoială, până la o epocă cu mult mai veche decât timpurile mitologice sau biblice; care, prin statornicia instituţiilor, şi-a păstrat teritoriul neştirbit; ale cărui monumente sunt uriaşe; a cărui administraţie este desăvârşită; la care revoluţiile nu sunt cu putinţă78, care foloseşte frumuseţea ideală ca pe un sterp principiu de artă şi care a mers cu luxul şi cu industria la un grad atât de înalt, încât nu-l putem ajunge în nici un fel, în timp ce el ne egalează acolo unde noi ne credeam a fi mai tari. Însă, domnul meu, dacă

nu se întâmplă uneori să glumesc asemănând unele împrejurări din China cu cele din Europa, nu sunt câtuşi de puţin chinez, ci rămân un aristocrat francez. Dacă aţi avea vreo îndoială cu privire la rentabilitatea acestei întreprinderi. – vă pot dovedi că avem un număr de două mii cinci sute de abonaţi pentru acest monument literar, iconografic, statistic şi religios, a cărui însemnătate a fost unanim preţuită; avem abonaţi în toate ţările Europei; numai o mie două sute sunt din Franţa. Lucrarea va costa circa trei sute de franci şi contele de Nouvion va culege un venit de şase-şapte mii de livre. – căci bunăstarea sa materială a fost tainicul motiv al acestei întreprinderi. În ceea ce mă priveşte, n-am dorit nimic decât să le pot da copiilor mei câteva mărunte plăceri. Cu cei o sută de mii de franci pe care, vrând-nevrând, i-am câştigat, plătesc lecţiile de scrimă, de călărie, veşmintele lor, spectacolele, profesorii de desen, pânzele pe care le vor mâzgăli, cărţile pe care doresc să le cumpere. – în sfârşit, banii sunt destinaţi tuturor acelor mici gusturi pe care un părinte găseşte atâta plăcere să le satisfacă. De n-aş îi putut să plătesc nici măcar aceste bucurii bieţilor mei copii, atât de vrednici şi vajnici în muncă, atunci jertfa pe care o fac în numele nostru mi-ar fi fost îndoit de grea. Căci într-adevăr, domnul meu, în ultimii doisprezece ani – de când m-am retras din lume, spre a mă consacra creşterii lor – am dat cu totul uitării viaţa de Curte. Mi-am sacrificat cariera politică, s-a dus şi faima strămoşească şi noua strălucire pe care aş fi putut-o lăsa drept moştenire copiilor mei; însă bunul renume al casei noastre n-a fost cu nimic adumbrit; fiii mei vor fi nişte adevăraţi bărbaţi. Dacă eu n-am avut rangul de pair, ei îl vor dobândi cu toată demnitatea, consacrându-se treburilor ţării, aducându-i servicii care nu se uită. Spălând această pată a trecutului casei noastre, le-am făurit totodată un viitor strălucit. Oare nu se numeşte aceasta să-ţi fi îndeplinit o menire frumoasă, deşi secretă şi

lipsită de glorie? Spuneţi-mi dacă mai aveţi şi alte lămuriri de cerut?

În clipa aceea răsună în curte un ropot de cai.

— Iată-i că vin, zise marchizul, îndată cei doi tineri, a căror ţinută era totodată simplă şi elegantă, intrară în salon, înmănuşaţi, împintenaţi, spintecând vesel aerul cu cravaşa. Feţele lor îmbujorate aduceau o boare proaspătă şi curată; străluceau de sănătate. Amândoi veniră să strângă mâna tatălui lor; ca între prieteni, schimbară cu dânsul o privire plină de afecţiune tăcută şi salutară cu răceală pe judecător. Popinot socoti de prisos să-l mai întrebe pe marchiz despre relaţiile cu copiii săi.

— V-aţi distrat bine? îi întrebă marchizul.

— Da, tată, pentru prima oară am doborât şase păpuşi, din douăsprezece cartuşe, zise Camille.

— Unde v-aţi plimbat?

— La Şosea, unde am văzut-o şi pe mama.

— A oprit?

— Galopam atât de iute, încât sigur că nu ne-a văzut, răspunse tânărul conte.

— Dar atunci, de ce n-aţi oprit voi s-o salutaţi?

— Am observat că o stânjenim atunci când mergem la dânsa, în public, zise Clément în şoaptă, Suntem niţeluş cam mari, Judecătorul avea urechea destul de ageră ca să audă aceste cuvinte, care adumbriră o clipă fruntea marchizului. Popinot se bucură să vadă pe tatăl şi pe cei doi copii. Privirea lui înduioşată stăruia asupra figurii domnului d'Espard, ale cărui trăsături, a cărui ţinută şi purtare întruchipau cinstea sub forma ei cea mai înaltă, etica şi nobleţea cavalerească în toată frumuseţea ei.

— Ve-vedeţi domnule, îi zise marchizul, bâlbâindu-se iar, vedeţi că justiţia… că justiţia poate intra aici… aici – oricând; da, oricând; da, oricând; şi dacă există nebuni… dacă există nebuni, aceştia nu pot fi alţii decât copiii care sunt un pic nebuni după tatăl lor – ca şi tata care e tare

nebun după copiii săi: dar asta-i o nebunie ce nu dăunează nimănui.

În clipa aceasta se auzi în anticameră vocea doamnei Jeanrenaud şi femeia dădu buzna în salon, în ciuda opreliştii valetului.

— Eu nu umblu pe măi multe cărări! strigă doamna Jeanrenaud. Da, domnule marchiz, zise ea, salutând în stânga şi în dreapta, trebuie să vă vorbesc chiar acum. Ia te uită! Am picat chiar prea târziu: judecătorul de instrucţie mi-a luat-o înainte!

— Judecătorul de instrucţie?! îngăimară copiii.

— Acum ştiu de ce nu eraţi acasă când v-am căutat, de vreme ce sunteţi aci. Dă-o încolo! Justiţia e mereu la faţa locului când e vorba să facă rele. Domnule marchiz, am venit să vă spun că m-am înţeles cu fiul meu să vă dăm înapoi totul, de vreme ce e în joc onoarea dumneavoastră! Decât să vă căşunăm cel mai mic neajuns, fiul meu şi cu mine suntem hotărâţi să vă dăm înapoi totul. Ce naiba, trebuie să fie cineva ca noaptea de prost, ca să vrea să vă pună sub interdicţie…

— Tata pus sub interdicţie? strigară copiii, lipindu-se de marchiz! Dar ce oare s-a-ntâmplat?

— Sst, doamnă! zise Popinot.

— Lăsaţi-ne singuri, copii, zise marchizul.

Cei doi tineri plecară în grădină.

— Doamnă, zise judecătorul, sumele pe care domnul marchiz vi le-a dat vă sunt pe drept datorate, deşi ele v-au fost vărsate în virtutea unui principiu de probitate foarte largă. Dacă acei oameni care posedă bunuri confiscate într-un fel sau altul, chiar prin unele viclene tertipuri, ar fi siliţi după o sută cincizeci de ani să le restituie, atunci în Franţa s-ar mai găsi foarte puţini proprietari legitimi. Averea lui Jacques Coeur79 a îmbogăţit douăzeci de familii nobile; confiscările abuzive făcute de englezi, în profitul partizanilor lor, pe vremea când ei stăpâneau o parte din Franţa, au constituit averea multor familii princiare.

Legislaţia noastră îngăduie domnului marchiz d'Espard să dispună de veniturile sale într-un chip absolut, fără ca dânsul să poată fi învinuit c-ar face vreo risipă. Punerea unui om sub interdicţie e determinată de totală lipsă de discernământ în actele sale; aci, însă, plăţile care vi se fac sunt dictate de cele mai sfinte şi mai onorabile considerente. Astfel încât puteţi păstra totul fără nici o remuşcare şi puteţi lăsa lumea să interpreteze greşit această frumoasă acţiune. La Paris, virtuţii celei mai curate i se răspunde cu mârşave calomnii. E păcat că felul cum se comportă astăzi societatea noastră face purtarea marchizului sublimă. Pentru onoarea ţării noastre, aş dori ca asemenea fapte să fie socotite ca fireşti; moravurile sunt însă de aşa natură, încât, privind în jur, mă văd silit să socotesc pe domnul d'Espard ca pe un om căruia mai degrabă ar trebui să i se dea o cunună, decât să fie ameninţat cu punerea sub interdicţie. În lunga mea carieră de vechi judecător, n-am văzut şi nici n-am pomenit ceva care să mă fi emoţionat mai mult decât ceea ce mi-a fost dat să văd şi să aud adineauri. Dar nu-i nimic extraordinar să găseşti virtutea sub cea mai frumoasă formă, atunci când e întruchipată de oamenii care fac parte din clasa cea mai înaltă. După ce v-am vorbit în felul acesta, nădăjduiesc,. Domnule marchiz, că nu vă îndoiţi de discreţia mea şi că nu veţi fi câtuşi de puţin îngrijorat cu privire la judecată – dacă ar fi să se ajungă la o judecată.

— Ei, bravo! Aşa da, spuse doamna Jeanrenaud. Asta zic şi eu judecător! Uite, dragă domnule, te-aş pupa, daică n-aş fi aşa pocită – parcă vorbeşti din carte!

Marchizul întinse mâna lui Popinot şi Popinot o strânse încetişor, aruncând acestui mare om al vieţii private o privire plină de adânci înţelesuri, la care marchizul răspunse printr-un surâs plin de gingăşie. Aceste două caractere atât de pline şi de bogate – unul burghez şi dumnezeiesc, celălalt aristocrat şi sublim – se înţeleseseră pe tăcute, fără să se înfrunte, fără să se li iscat vreo patimă

– ca două izvoare curate de lumină ce s-ar fi întâlnit dintr-odată. Părintele unei mahalale întregi era mândru să strângă mâna acestui bărbat de două ori nobil, iar marchizul simţea, în fundul sufletului, ceva care îi spunea că mâna acestui judecător este una dintre acelea din care necontenit porneşte un şirag nesfârşit de binefaceri.

— Domnule marchiz, adăugă Popinot luându-şi rămas bun, sunt bucuros să vă spun că, încă de la primele cuvinte ale acestui interogatoriu, am socotit că grefierul n-avea nici un rost.

Apoi se apropie de marchiz, îl duse în dreptul unei ferestre şi îi vorbi:

— E timpul să vă reîntoarceţi la dumneavoastră acasă; cred că, în treaba aceasta, marchiza d'Espard a suferit anumite înrâuriri împotriva cărora, de azi înainte, trebuie să luptaţi.

Popinot plecă; se întoarse de mai multe ori în curte şi pe stradă, înduioşat de amintirea celor petrecute. Fuseseră clipe dintre acelea care se întipăresc în minte, spre a înflori din nou în anumite ceasuri, atunci când sufletul are nevoie de mângâiere.

„Apartamentul acela mi-ar conveni de minune!” îşi spuse el sosind acasă.

A doua zi, pe la zece dimineaţa, Popinot, care în ajun redactase raportul, o apucă spre Tribunal cu gândul de a face cât de repede dreptate. În clipa în care intra la garderobă ca să-şi îmbrace roba şi să-şi pună baveta, aprodul din sală îl vesti că preşedintele îl roagă să treacă pe la cabinet, unde e aşteptat. Popinot se duse de îndată.

— Bună ziua, dragă Popinot, îi zise magistratul, ducându-l în dreptul terestrei.

— E vorba de ceva serios, domnule preşedinte?

— Un fleac, zise preşedintele. Ministrul de Justiţie, cu care am avut ieri onoarea de a cina, m-a luat la o parte, într-un colţ. Aflase că aţi fost să luaţi ceai la doamna d'Espard, în legătură cu afacerea pe care aveţi sarcina s-o rezolvaţi. Mi-

a dat a înţelege că nu se mai cade să luaţi parte la judecarea acestui proces…

— Ah! Domnule preşedinte, vă pot afirma că, tocmai în clipa în care se servea ceaiul, am părăsit casa doamnei d'Espard; de altfel, conştiinţa mea…

— Bine, bine, zise preşedintele, tot Tribunalul, Curtea şi Palatul vă cunosc. Nu vă voi repeta ce i-am spus excelenţei sale despre dumneavoastră; însă ştiţi vorba: soţia lui Cezar nu trebuie să fie bănuită! De aceea nici nu facem din acest nimic o chestie disciplinară, ci doar o chestie de convenienţă. Între noi fie spus, e vorba mai mult de Tribunal decât de dumneavoastră.

— Dar, domnule preşedinte, dacă aţi cunoaşte speţa… spuse judecătorul, vrând să scoată raportul din buzunar.

— Sunt convins că aţi fost călăuzit în această afacere de cea mai strictă obiectivitate. De altfel, eu însumi, pe când eram un simplu judecător de pace în provincie, am băut deseori mai mult decât o ceaşcă de ceai cu împricinaţii; însă e de ajuns ca ministrul să ştie despre aceasta, ca lumea să poată flecări despre dumneavoastră, pentru ca Tribunalul să evite orice discuţii cu privire la acest subiect. Chiar când are dreptate, un corp constituit nu poate intra în conflict cu opinia publică, deoarece armele nu sunt egale.

Gazetarii pot spune şi presupune orice, dar nouă, demnitatea nu ne îngăduie nici măcar să răspundem. De altfel, în urma întrevederii avute cu preşedintele dumneavoastră în legătură cu acest dosar, domnul Camusot a fost însărcinat să se ocupe el de această chestiune – având în vedere recuzarea pe care singur o veţi cere. E o treabă aranjată în familie, căci vă solicit această recuzare ca pe un serviciu personal; în schimb, veţi avea „Crucea Legiunii de Onoare” care vă este datorată de atâta vreme. Eu vă asigur că o veţi avea.

Văzându-l pe domnul Camusot, un judecător de curând transferat de la un tribunal provincial la Tribunalul din Paris, şi care înaintă ca să-l salute – Popinot nu-şi putu

stăpâni un surâs ironic. Tânărul acesta blond şi pal, plin de ambiţii ascunse, părea gata să spânzure sau să scoată de la spânzurătoare, după bunul plac al domnilor stăpâni, pe cei nevinovaţi tot atât de bine ca şi pe cei vinovaţi, gata să urmeze mai degrabă pilda lui Laubardemont, decât pe a lui Molé80. Popinot se retrase salutând pe preşedinte şi pe judecător şi socoti că învinovăţirea mincinoasă ce i se aducea nu merită măcar o dezminţire.

Paris, februarie 1836

SFÂRŞIT

1 Elysee-Bourbon – palatul Elysee, astăzi reşedinţa preşedintelui Republicii franceze, a purtat diverse nume. În vremea Restauraţiei (1815-1830), fiind pe tron Bourbon-ii, palatul s-a numit Elysée-Bourbon.

2 Bianchon, Rastignac – aceste personaje ale lui Balzac apar în mai multe romane din Comedia umană. În Moş Goriot, Bianchon şi Rastignac sunt studenţi – primul în medicină, al doilea în drept – şi se împrietenesc la pensiunea Vauquer. Ambiţiosul Rastignac va deveni ministru în 1839.

3 ducesa de Berry – soţia fiului al doilea al lui Carol al X-lea; a avut un rol contrarevoluţionar, după detronarea socrului său (1830).

4 o simplă doamnă Rabourdin – personaj în romanul lui Balzac Slujbaşii, doamna Rabourdin este soţia unui funcţionar merituos, dar victimă a intrigilor din minister. Cultivată şi ambiţioasă, doamna Rabourdin se străduia să ţină casă deschisă şi să aibă relaţii.

5 Ecco – în limba italiană: Iată!

6 catilinara – satiră violentă, după numele celor îndreptate de Cicero împotriva patricianului Catilina.

7 şireată ca Figaro – e vorba de iscusitul şi spiritualul valet din comediile lui Beaumarchais: Bărbierul din Sevilla şi Nunta lui Figaro. Beaumarchais a trăit între anii 1732-1799.

8 ducesa de Langeais… o Maufrigneuse sau o lady Dudley – aristocrate din romanele lui Balzac; ducesa de Langeais dă chiar numele unui roman balzacian; ducesa de Maufrigneuse apare în Salonul cu vechituri, în Modeste Mignon etc.; lady Dudley îşi poartă intrigile în Crinul din vale, O fiică a Evei-ei. Niciuna dintre aceste aristocrate nu aduce fericire celor care le frecventează şi le admiră.

9 amicul Desplein – Desplein, tipul chirurgului celebru, are o tinereţe săracă şi e ajutat să-şi termine studiile de medicină de un biet sacagiu (v. Liturghia unui ateu).

10 pair al Franţei – în secolul al XIX-lea, membru al Camerei aristocratice, creată în 1814 de Bourbonii „restauraţi” pentru a contrabalansa Camera deputaţilor, pe care n-o puteau suprima. Demnitatea de pair era acordată de rege şi era ereditară. Instituţia a dispărut prin revoluţia din 1848.

11 trufe – ciuperci care cresc îngropate în pământ, considerate ca mari delicatese în bucătăria franceză.

12 dramorama – obiceiul glumeţ de a adăuga rama la sfârşitul cuvintelor se datorează invenţiei „panoramelor” şi „dioramelor” de la începutul sec. XIX; cuvintele compuse în acest fel făceau parte din argoul tinerilor pictori ai epocii (v. Moş Goriot).

13 strada Paielor – această stradă exista la Paris încă din secolul al XIV-lea, în cartierul şcolilor. Se numea aşa, fiindcă şcolarii stăteau pe paie în timpul lecţiilor. Purta pe atunci numele de Feurre (fouarre), care, în vechea franceză, înseamnă paie.

14 Abelard şi Gerson – profesori francezi din Evul Mediii. ALelard (1079-1142) a fost un filosof conceptualist care cerea temeiuri raţionale teologiei, iar Gerson (1362-1428) a

însufleţit conciliul din Constance, care urmărea lichidarea schismei din Occident.

15 al doisprezecelea arondisment – astăzi, acest arondisment, în urma unor noi împărţiri raionale a Parisului, este al cincilea.

16 sub Francisc întâiul – adică la începutul secolului al XVI-lea: Francisc întâi a domnit între 1515 şi 1547.

17 bornele – în vremea când nu existau încă trotuare pe străzile Parisului, nişte stâlpi de piatră de forma unor pietre de hotar, bornele, aşezate în faţa porţilor sau la colţul caselor, fereau pe trecători de cai şi de căruţe.

18 Ludovic al XIV-lea – rege absolut al Franţei între 1643-1715; înconjurat de o curte somptuoasă, care-l numea „regele soare”, Ludovic al XIV-lea îşi afirmă absolutismul prin expresii ca: „Statul sunt eu”.

19 reorganizarea Justiţiei… Cambaceres noul cod napoleonian de procedură civilă a intrat în vigoare în 1807, cel penal în 1811. Marele consiliu era format din şase demnitari inamovibili, printre care arhicancelarul Imperiului, considerat ca al doilea mare dregător. El prezida promulgarea legilor. Carnbacérčs (1753-1824) a fost arhicancelar şi a contribuit la redactarea Codului Civil.

20 cel mai vestit ministru al Restauraţiei – e vorba de Pasquier, Etienne-Denis, procuror general în timpul Imperiului napoleonian şi ministru de Justiţie în vremea Restauraţiei. Era apreciat atât pentru spiritul lui moderat şi ferm, cât şi pentru bogata-i cultură. A lăsat Memorii interesante (1767-1862).

21 cadiu – judecător musulman care are şi funcţii religioase.

22 Cuvier Georges – naturalist francez (1769-1832) care a formulat legea corelaţiei formelor, pe baza căreia putea reconstitui, pornind de la câteva oase, specii dispărute – ca, de pildă, acel anoploterium (rumegător din eocen) de care e vorba mai jos. Balzac citează des pe Cuvier, ca şi pe celălalt mare naturalist al timpului, Geoffroy St. Hilaire.

23 Souricičre – numele acestei închisori: capcana de ţoareci – se datora desigur faptului că aici erau ţinuţi preventiv arestaţii (cei căzuţi în cursă ca şoarecii).

24 vicleniile Crispinilor – Crispin este numele unor valeţi din comedia italiană, cunoscuţi pentru vicleniile lor ingenioase. În literatura franceză le-ar corespunde Scapin şi Figaro.

25 şederea (aşa-zişilor) aliaţi în Franţa – sub numele de „aliaţi” – termen pe care Balzac îl face să preceadă, într-o variantă a romanului de faţă, de epitetul dispreţuitor de „aşa-zişii” – se înţelegeau în acea vreme armatele engleze, prusace, austriece şi ruse care au cotropit Franţa în 1814 şi în 1815 pentru a-i „restaura” pe Bourboni. Armatele străine ale „Sfintei Alianţe” nu au părăsit Franţa decât în 1818.

26 un sfânt Vincenţiu de Paul – preot francez (1581-1660), cunoscut pentru faptele sale de milostenie. EI a instituit congregaţia „surorilor de caritate” şi a fundat instituţia de ocrotire a „copiilor găsiţi”.

27 omul cu surtuc – Edmé Champion, un fost copil găsit, care făcuse avere şi se ocupa cu filantropia; cunoscut mai degrabă sub numele de „omul cu surtuc albastru”, fiindcă, astfel îmbrăcat, putea fi văzut prin 1830 la Paris, împărţind supă nevoiaşilor sau plătindu-le masa.

28 o rentă de o mie de scuzi – scudul (ceu) valorând trei franci, renta era, deci, de trei mii de franci.

29 „Legiunea de onoare” – decoraţie franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare şi civile.

30 ex-voto-uri – daruri agăţate de credincioşii catolici prin biserici, drept recunoştinţă că li s-au împlinit dorinţele pentru realizarea cărora făgăduiseră aceste daruri (tablouri, ghirlande, statuete etc.).

31 rebusuri ale recunoştinţei – daruri ale recunoscătorilor, cu o semnificaţie care trebuie descifrată ca un rebus.

32 prostiile lui Mesmer – Friedrich-Anton Mesmer (1733-1815), medic german care a lansat teoria magnetismului

animal, după care omul ar fi supus unor influenţe magnetice ale naturii. Experienţele lui cu un hârdău aşa-zis magnetic, plin cu apă, se dovediră însă curând fără rezultat.

33 Pair al Franţei – membru al Camerei superioare, în timpul Restauraţiei.

34 incomptus – în limba latină: neglijent, murdar, nepieptănat.

35 Diana de Poitiers – favorita lui Henric II, regele Franţei între 1547 şi 1559. Se pare că avea şi mari calităţi intelectuale. Deşi cu vreo douăzeci de ani mai în vârstă decât protectorul ei, Diana de Poitiers nu a pierdut nici un moment iubirea şi prietenia regelui.

36 vestita poloneză… doamna Zagonesek – e, desigur, vorba de soţia generalului Josef Zayonesek (1752-1826), apărător al Varşoviei, dar mai târziu emigrant în Franţa, unde a luptat sub ordinele lui Napoleon, tot ca general. Reîntors în armata poloneză, el a acceptat să-l servească pe ţarul Alexandru, care l-a făcut prinţ.

37 Marion de Lorme – curtezană celebră din secolul al XVII-iea, eroină a unei drame de Victor Hugo; longevitatea ei pare a fi însă de domeniul legendei.

38 împăratul Alexandru… ţarul Nicolae – e vorba de cei doi ţari consecutivi ai Rusiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea; primul a domnit de la 1801 la 1825, al doilea i-a urmat până la 1855.

39 Cornelia – tipul mamei romane cetăţene, cunoscută sub numele de Cornelia, mama Grachilor: rămasă văduvă, şi-a crescut cu demnitate copiii, pe Tiberius şi Caius Grachus, în sentimente patriotice şi cetăţeneşti.

40 trecătoarea Nord-Est – descoperită în 1728 de navigatorul danez Vitus Bering. Strâmtoarea, prin care se putea trece din Asia în America de Nord, nu era prea cercetată însă de marinari.

41 anii 1816, 1817, 1818 – sunt anii care urmează răsturnării definitive a lui Napoleon; războiul se dusese pe teritoriul Franţei, pe care armatele europene reacţionare,

„aliaţii”, o cotropiseră şi o jefuiseră, aducând înapoi pe Bourboni (Restauraţia). Aceste armate n-au părăsit Franţa decât în 1818.

42 cartierul Saint-Germain – cartier din Paris care era locuit de aristocraţie.

43 un prinţ totdeauna gata să intre… într-unul dintre guvernele viitoare – aluzia se referă desigur la Talleyrand, care a fost utilizat de toate guvernele ce s-au succedat după revoluţia din 1789-94, până în 1838, anul morţii sale.

44 un favorit al lui Ludovic al XVIII-lea – marele favorit al lui Ludovic al XVIII-lea – primul Bourbon „restaurat” – a fost Elie Decazes, mai întâi prefect de poliţie, ulterior ministru de Interne, apoi preşedinte al Consiliului. Regele nu făcea nimic fără să-l întrebe. Decazes a căzut totuşi în dizgraţie, o dizgraţie impusă de camarila regală, după atentatul împotriva ducelui de Berry.

45 whist – joc de cărţi, de provenienţă engleză, care se joacă în echipe adversare – doi contra doi; whistul şi bostonul se jucau mult în vremea Restauraţiei şi a monarhiei din iulie, constituind una dintre nenumăratele forme ale „modelor” aduse din Anglia.

46 de Marsay, de Ronquerolles etc. – personaje care se regăsesc în alte romane ale lui Balzac. De Marsay şi de Trailles sunt, în special, tipuri de donjuani aristocraţi, mai mult sau mai puţin arivişti (v. Moş Goriot, Gobseck, Ursule Mirouet, Salonul cu vechituri, Contractul de căsătorie, O fiică a Evei, Verişoara Beţie, Pierrette etc., etc.).

47 condottiere – în limba italiană: şef al soldaţilor mercenari, aventurier.

48 Madame – ducesa de Berry; titlul de Madame era purtat de fiicele şi de cumnatele regelui sau ale principelui moştenitor.

49 favorit.

50 pictorul Decamps – Alexandre-Gabriel Decamps (1803-1860) a fost un pictor original, care ştia să scoată efecte de lumină expresive prin pasta de culoare; astfel, obiectele

cele mai banale – în tablourile sale reprezentând mai multe scene de interior – căpătau relief şi poezie.

51 Fualdčs – asasinarea fostului magistrat Fualdčs, în 1817, la Rodez, a constituit pe atunci o „crimă celebră”. Atras de nişte debitori într-o casă rău famată, ţinută de văduva Bancal, Fualdés (1761-1817) a fost asasinat aici de aceştia. Se povestea că văduva Bancal a adunat sângele victimei pentru a-l da porcului din curte.

52 pe Brocken – este muntele cel mai în alt din masivul Hartz, munte din care legendele germane au făcut locul de întâlnire al vrăjitoarelor călare pe măturи, sau al spiritelor infernale în noaptea valpurgică.

53 Statuia Comandorului – în piesa lui Moliere – Don Juan – statuia Comandorului din biserica mănăstirii se pune în mişcare şi pământul îl înghite pe Don Juan, care-l ucisese pe Comandor. În general, imaginea statuii Comandorului evocă mustrarea şi groaza.

54 Pozzo di Borgo Charles André – diplomat de origine corsicană (1768-1842) care, din ură pentru Napoleon, s-a pus în serviciul duşmanilor Franţei, servind coaliţia pruso-anglo-austriacă şi pe ţari; a devenit astfel ambasador al Rusiei în Franţa şi în Anglia.

55 judele rural al lui Voltaire – în Dicţionarul filosofic, în opusculele sale ocazionate de afaceri celebre în care a luat apărarea năpăstuiţilor, în scrisorile sale, Voltaire a condamnat de nenumărate ori jurisdicţia feudală învechită şi modul cum se lua interogatoriul acuzaţilor. „Judele rural” (le bailli) la care se referă aici Balzac, ar putea fi cel care, într-un sat din împrejurimile oraşului Bar, a anchetat în 1767 cazul bătrânului ţăran Martin. Acesta, acuzat de a fi ucis şi prădat un trecător în apropierea casei lui, a fost confruntat cu un cetăţean care trecuse pe acolo şi asistase din depărtare la scena omorului. Martorul nu l-a recunoscut pe asasin în persoana lui Martin, iar acesta, uşurat, a exclamat: „Slavă Domnului! nu m-a recunoscut!” Judecătorul a interpretat însă această frază ca o

recunoaştere indirectă a crimei şi Martin a fost condamnat şi tras pe roată – fiind cu totul nevinovat.

56 Oratoire – din 1811, vechea biserică a Oratorienilor devenise un templu protestant parizian.

57 nu mai există burghezi! – „burghez” are, în această vreme, sensul de „om aşezat, cumpănit, serios”.

58 Sf. Laurenţiu – legenda spune că diaconul Laurenţiu a fost ars de viu la Roma, pe un grătar, devenind astfel martir şi sfânt (258).

59 Cain… Samson – aici lui Cain, ucigaşul propriului său frate, îi e opus Samson, judecător al evreilor, celebru prin forţa sa.

60 mareţala d'Ancre – Léonora Galigaď:, soţia aventurierului italian Concini, devenit ministru al lui Ludovic al XIII-lea şi cunoscut sub numele de mareşal d'Ancre. Amândoi erau favoriţii Mariei de Medici, mama regelui. Amândoi au fost omorâţi în 1617.

61 Ziua Păcăliţilor – aşa a fost numită ziua (11 noiembrie, 1630) când intrigile reginelor (Maria de Medici şi Ana de Austria, mama şi soţia lui Ludovic al XIII-lea) şi a prietenilor lor, împotriva cardinalului de Richelieu, care se bucura de stima regelui, au dat greş în mod lamentabil.

62 Sorbona – vechea Sorbonă, înfiinţată în 1253, a fost reconstruită din iniţiativa lui Richelieu, începând din 1626. Din aceste construcţii nu a mai rămas decât capela înglobată în corpul de construcţii ridicat la sfârşitul secolului al XIX-lea, care adăposteşte şi azi Facultăţile de Litere şi Ştiinţe din Paris.

63 ilustrul cardinal – Jacques Davy Du Perron a trăit între anii 1566-1618 şi a avut un rol important în renegarea protestantismului de către Henric IV.

64 timpanele intrărilor – spaţiile sculptate sau ornamentate, îngrădite de arcuri sau de linii drepte, deasupra intrărilor.

65 substituţii şi majorate – Substituţia – suprimată în Codul Napoleon – era o dispoziţie juridică, în virtutea căreia

o persoană putea beneficia de o serie de bunuri, cu condiţia de a le transmite, la moartea sa, altei persoane indicate. Majoratele erau averi de diverse mărimi, legate de un titlu nobiliar: astfel, un conte trebuia să dispună de un majorat de cel puţin douăzeci mii franci venit. Codul Napoleon a restabilit majoratele desfiinţate de revoluţia din 1789-1894. Restauraţia a declarat chiar obligatorie posesiunea unui majorat pentru a fi admis în Camera aristocratică a pairilor. Majoratele nu au fost definitiv desfiinţate decât în 1849.

66 noli me tangere – în limba latină: nu mă atinge – cuvinte pe care legenda le atribuie lui Iisus, care le-a adresat Mariei Magdalena; sunt amintite când e vorba de persoane sau obiecte venerabile, care nu suportă nici atingerea.

67 anul de Retorică – penultima clasă de liceu în Franţa, aşa-numită fiindcă în această clasă se preda arta vorbirii şi se deprindeau figurile de stil.

68 jupân Jacques – personaj din Avarul lui Moličre, care e bun la toate, face şi pe bucătarul, şi pe vizitiul.

69 crucea sfântului Ludovic – decoraţie instituită de Ludovic al XIV-lea, în 1693, pentru a recompensa serviciile de ordin militar; era însoţită şi de o mare sumă de bani.

70 un birou á la Tronchin – un fel de pupitru înalt la care se scrie în picioare; numele îi vine de la Théodore Tronchin (1709-1781), medic celebru care l-a îngrijit şi pe Voltaire şi care dădea consultaţii gratuite şi chiar ajutoare în bani nevoiaşilor.

71 Comitat – regiune din sudul Franţei, în departamentul Vaucluse; împreună cu oraşul Avignon, a aparţinut papilor între 1274-1791 (Comitat Venaissin).

72 Des partem leonis – în limba latină: să dai partea leului.

73 Nčgrepelisse – orăşel în Tarn-et-Garonne, care a servit ca fortăreaţă calviniştilor (hughenoţilor); a fost ars în întregime în 1622 de către armatele lui Ludovic al XIII-lea.

74 Montluc – Blaise de Montluc (1501-1577), mareşal al Franţei, s-a purtat crunt cu calviniştii.

75 revocarea edictului din Nantes – edictul din Nantes, dat de Henric al IV-lea în 1598, autoriza cultul calvinist şi asigura drepturi protestanţilor; acest edict a fost revocat de Ludovic XIV-lea în 1685, dar drepturile protestanţilor au început a fi încălcate încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea; în urma revocării, un mare număr dintre cel mai buni meseriaşi şi negustori francezi au părăsit Franţa.

76 Elveţia.

77 Hughenot – protestant, de religie protestantă: cuvântul este o alteraţie franceză a cuvântului german Eidgenossen – confederaţi.

78 la care revoluţiile nu sunt cu putinţă – nu trebuie uitat că vorbeşte un aristocrat francez, curând după revoluţia din 1789-1794, care răsturnase regimul feudal.

79 Jacques Coeur – negustor bogat din Bourges (1395-1456), devenit vistiernic al lui Carol al VII-lea, care a sfârşit prin a-l surghiuni.

80 Laubardemont… Molé – magistraţi francezi de calitate diferită din prima jumătate a secolului al XVII-lea; primul a fost agentul secret al lui Richelieu şi în această funcţiune a comis multe abuzuri; al doilea, a avut reputaţia de om integru şi curajos.